

MŰMŰS XI

ŐSKOROS KUTATÓK ÖSSZEJÖVETELE
2019. ÁPRILIS 10-12. BTM AQUINCUMI MÚZEUM

KÖRNYEZET ÉS EMBER

ΜΩΜΟΣ – Őskoros Kutatók XI. Összejövedele – Környezet és ember
Budapesti Történeti Múzeum, Aquincumi Múzeum
Helyszín: Graphisoft Park 1031 Budapest, Záhony utca 7. 'E' épület

Szervezők: Szilas Gábor, Tóth Farkas Márton, M. Virág Zsuzsanna, Abonyi Zsanett

Szakmai együttműködő partner: Ősrégészeti Társaság

Támogatók: Aquincumi Baráti Kör, Magyar Földtani Vedeget, OSL Hungary Kft., Graphisoft Park

Szerkesztő: Tóth Farkas Márton

Grafika és design: Sebők Katalin, Tóth Farkas Márton

Nyomdai előkészítés: Kolozsvári Krisztián

ISBN 978-615-5341-64-9

Felelős kiadó: Népessy Noémi főigazgató

Budapesti Történeti Múzeum 2019

Minden jog fenntartva.

A felhasznált illusztrációkért a szerzők felelnek.

TARTALOM

Beköszöntő.....	7
Program	8
Zatykó Csilla: Tájrégészet: tudományterület, módszer, szemlélet vagy divat?	12

I. Ember és környezete

Antoni Judit: A biodiverzitás kialakulása és csökkenése egy szigetcsoporton	14
Bondár Mária: A fémművesség hatása az emberre és környezetére.	15
Csippán Péter: Nálatok laknak-e állatok? Szarvasmarha-állományok a késő neolitikumban	16
Király Attila, Páll Dávid Gergely: Az emberi kulturális közeg. Ember és természeti környezet viszonyának új megközelítési módjai a paleolitikum kutatásában	17
Szabó Lajos: A háborúskodás, mint az ember és környezet viszonyának egy állandó tényezője az őskorban – Az erőszak szerepének kérdése a Kárpát-medence neolitikumában és rézkorában	18
Szilágyi Kata: A környezet és egy késő neolitikus közösség kapcsolata az alsónyéki pattintott kőanyag alapján.	20

II. A táj

Czajlik Zoltán, Rupnik László, Pusztai Sándor, Király Géza, Bödőcs András, Fejér Eszter, Jáky András, Novinszki-Groma Katalin, Gergács Rebeka: Tájrégészeti kutatások az érdbattai löszplatón és környékén	22
Farkas Csilla, Harkányiné Székely Zsuzsanna, Sümegi Pál, Tugya Beáta: Boconád–Alatka-pusztai kora bronzkori többretegű település környezetregészeti vizsgálata	24
Füzesi András: A neolitikus táj Polgár-sziget mikrorégiójában. Ismeretterjesztő tájrégészeti rekonstrukció.	25
Jáky András: Adatok a Balaton bronzkori és vaskori vízszintjéhez	26
Knipl István: Parton – part alatt	27
Kulcsár Gabriella: Bronzkori táj a Duna völgyében (Közép-Magyarország).....	28
Pusztai Tamás, P. Fischl Klára: Két metszet a Borsodi Mezőség településhálózatából: bronzkor, középkor	29
Szabó Nóra: Pozíció és funkció. Egy középső bronzkori település külső és belső határainak vizsgálata ...	30
Szilas Gábor, Viczián István, Sipos György, Páll Dávid Gergely, M. Virág Zsuzsanna, Rekeczki Kinga: Környezetrekonstrukciós vizsgálatok az óbudai Duna-part mikrorégió területén ...	31
Tóth Farkas Márton, Páll Dávid Gergely, Sipos György, Szilas Gábor, Viczián István, M. Virág Zsuzsanna: Környezeti változások a Duna egykori mellékága mentén. Interdiszciplináris kutatás Budapest III. kerület, Mocsárosdűlőn	32
Tóth Zsuzsanna: Melyiket válasszam? Hasonlóságok és eltérések a kemény állati nyersanyagok megmunkálásában a késő neolitikum korszakában	33
Viczián István, Tóth Farkas Márton, Szabó Máté: Őskori környezeti hatások és változások egy többkorszakú Duna-parti lelőhelyen (Budapest I. kerület, Fő u. 2.)	34

M. Virág Zsuzsanna: Az újkőkor embere és a Duna folyam. A környezetrekonstrukció lehetőségei városi körülmények között	35
Zandler Krisztián, Markó András, Péntek Attila: Cserhádi középső paleolitikus nyíltszíni lelőhelyek a tájban	37

III. Erdő, víz, termőföld, nyersanyagok

Bácsmegi Gábor: Északról délre. Régészeti geológiai és környezetrégészeti kutatások Nógrád és Békés megyében	40
Faragó Norbert, Péter Réka Katalin, Cserpák Ferenc, Kraus Dávid, Mester Zsolt: A budai szarukő őskori kitermelésének és felhasználásának problémái	41
Király Ágnes: „Tán kitart tavaszig, vagy van még egy kis tavalyi” – A növénytermesztés, -tárolás és -tartósítás stratégiái a bronzkori Kárpát-medencében	42
Markó András, Biller Anna Zsófia: Csak ló legyen és rén. Epigravetti korú lelőhelyek a tájban a Dunántúl északkeleti részén	43
V. Szabó Gábor, Bíró Péter, Paár Ferenc: Őskori tájhasználat a Szilvásvár–Kelemen-széki késő bronzkori erődített település példáján	44

IV. Szimbolikus táj

Kalla Gábor: A szimbolikus táj régészete. Bevezető előadás	46
Anders Alexandra: Szimbolikus terek a konstruált térben. Temetkezések késő neolitikus telteken	47
P. Barna Judit, Kalla Gábor: Értelmezhetőek-e a neolitikus körárkok processziós helyszínekként?	48
Berecki Sándor: A késő vaskori szimbolikus táj Erdélyben.	49
Altdorferné Pál Gabriella, Gyöngyösi Szilvia, Kisné Cseh Julianna, Viczián István: A szakralitás értelmezési lehetőségei egy bronzkori temető példáján (Esettanulmány)	51
Fekete Mária: Tájélemek – égiekkel, földiekkel. Hegyek, folyók, források, mocsarak, zöldfolyosók, utak	53
Mitre Zoltán, Ilon Gábor: Késő bronz- és kora vaskori napszentély Bozsokon (Vas m.)	55
Jankovits Katalin: Kultikus hely kialakulása már a temető használatának megkezdése előtt.	57
Pásztor Emília: A tájolás, mint a szimbolikus tájformálás egyik eszköze.	58
Puskás József: Települések, territóriumok, szimbolikus tájak. Bronzkori tájhasználat a Felsőháromszéki-medencében	59
Sörös F. Zsófia: Az utazás problematikája az ember és a materiális világ viszonylatában	60
Szabó Géza: Az vagy, amit megeszel és megiszol. Kultúra jelző növények, állatok, tárgyak	62
Szilágyi Márton: Kinn a bárány, benn a farkas. A térelválasztás koncepciói a neolitikum és rézkor időszakában	64

V. Poszter szekció

Bittner Bettina: Tájban a ház – házban a táj	66
Czukur Péter, Priskin Anna, Szalontai Csaba, Szeverényi Vajk: Tájhasználat a késő bronzkori Dél-Alföldön	67
P. Fischl Klára, Tobias Kienlin, Astrid Röpké, Tanja Zerl, Tugya Beáta, Pusztai Tamás: Borsodivánka-Marhajárás kívül-belül.	68
Füzesi András: Öcsöd-Kováshalom és a tiszazugi mikrorégió. Előtanulmány egy környezetrégészeti kutatáshoz	69
Gallina Zsolt, Gulyás Gyöngyi: Vaskori aprójószág madártávlatból. Szkíta település és komplex gazdálkodás a Hernád mentén	70
Guba Szilvia, Tankó Károly: A „pilini őstelep és őstemető”, avagy régi és új kutatások a pilinyi kultúra névadó, valamint a Kárpát-medencei szkíta emlékhely első meghatározását lehetővé tevő lelőhelyen és környékén	71
Gutay Mónika: Gyöngyös–Külső-Mérges-Patak 3. Felső paleolitikus telep Gyöngyös déli részén.	72

Gyulai Ferenc, Saláta Dénes, Barczy Attila, Centeri Csaba, Malatinszky Ákos, Pető Ákos: Környezet- és tájtörténeti kutatások a Szent István Egyetem Természetvédelmi és Tájökológiai Tanszékén.	73
Kenéz Árpád, Pető Ákos, Gyulai Ferenc: New Glume Wheat („Új típusú pelyvás búza”) maradványok előfordulása őskori lelőhelyeken	74
Libor Csilla, Pokorni László: Bronzkori ásatás a világ két végén	75
Major István, Dani János, Gasparik Mihály, Molnár Mihály: A csont és környezete. A régészeti csontminták ¹⁴ C korát befolyásoló környezeti tényezők és azok kiszűrése	76
Melis Eszter, Kiss Viktória, Kulcsár Gabriella, Serlegi Gábor, Vágvölgyi Bence: Mikroregionális kutatások az Arany-patak és a Fertő-tó vidékén	77
Németh Attila: Szkíta farkas, kelta vadkan, két jó barát? Adalékok a Csincse-völgy vaskorához.	78
Péter Réka Katalin: Helyi és regionális nyersanyagok kezelése Andornaktálya-Gyilkos-tető felső paleolitikus lelőhelyén	79
Pető Ákos, Kenéz Árpád: Épületobjektumok archaeobotanikai és régészeti talajtani adatainak mezőgazdaság-történeti és tájhasználati értékelése	80
Sztáncsuj Sándor József, Szász Hajnal: Kora bronzkori halomsírok Délkelet-Erdélyben	81
Viniczai Ferenc: Bronzkori erődített telepek megfigyelése műholdképeken	82

BEKÖSZÖNTŐ

Az 1997-ben, Debrecenben elindult MOMOS az évek során a magyar őskorkutatás legnagyobb tudományos rendezvényévé nőtte ki magát határainkon innen és túl. Rendkívüli megtiszteltetésként tekintünk a lehetőségre, hogy tíz nagy sikerű szimpózium után Aquincumban elsőként adhatunk otthont a konferenciasorozat újabb állomásának, az Őskoros Kutatók XI. Összejövetelének.

A konferencia témájául a tágabb értelemben vett környezetrégészetet választottuk, ezúttal a régészet-tudomány és a kapcsolódó, főleg természettudományos diszciplínák korszerű, aktuális kérdéseit, problémáit, módszertanát helyezve fókuszba. A régészeti feltárások során előkerülő tárgyi leletek és jelenségek hagyományos értelmezési módszerei mellett ugyanis egyre növekvő igény mutatkozik mind a szakmai közösség, mind a társadalom részéről a tudományágak közti párbeszéd, valamint csapatmunka elvén megvalósuló olyan komplex kutatási projektekre, melyek az ember és környezete egymásra hatásának, az emberi alkalmazkodás mechanizmusainak és a tájformálás aspektusainak vizsgálatával igyekeznek információval és tanulással szolgálni a jelenkor természeti kihívásaihoz (klíma- és környezetváltozás; az emberi és természeti környezet védelme). Konferenciánk alkalmat kíván adni a magyarországi kutatóintézmények és múzeumi műhelyek munkatársai számára, hogy

környezetrégészeti kutatásaik friss eredményeit széles közönség előtt mutathassák be, és elképzeléseiket szakmai eszmecserék keretében vitathassák meg.

A konferencia a Budapesti Történeti Múzeum Ős- és Népvándorlás kori Főosztályának szervezésében valósul meg. Ezúton is köszönjük támogatóinknak, az Aquincumi Baráti Körnek, a Magyar Földtani Vedegetnek és az OSL Hungary Kft-nek értékes hozzájárulásukat; a Graphisoft Parknak, hogy a rendezvényhelyszínt rendelkezésünkre bocsátották; valamint az Ősrégészeti Társaság elnökségének a nélkülözhetetlen szakmai segítséget. Köszönjük továbbá a 2016-ban megrendezésre került százhalombattai konferencián megjelent közönség bizalmát és egyhangú támogatását, mellyel egykor rendezési szándékunk bejelentését fogadták.

Köszönettel tartozunk minden előadónak, poszter-szerzőnek és résztvevőnek, hogy elfogadták felhívásunkat és munkájukkal megtiszteltek bennünket.

Ez a kötet újrahasznosított papírból készült: ily módon is jelezni szeretnénk elköteleződésünket a természeti környezet megóvása és a környezettudatos szemlélet mellett. Hiszünk abban, hogy e módon is felelősséget kell vállalnunk nem csupán kulturális, de természeti örökségünk megmaradásáért is, a múlt generációinak tudását és ismereteit példának állítva a magunk számára.

A szervezők

PROGRAM

ΜΩΜΟΣ – Őskoros Kutatók XI. Összejövedele – Környezet és ember
Budapesti Történeti Múzeum, Aquincumi Múzeum
Helyszín: Graphisoft Park 1031 Budapest, Záhony utca 7. 'E' épület

2019. április 10. szerda

10.00–12.00	Regisztráció
12.00–12.20	A megnyitóbeszédet tartják: V. Szabó Gábor, a Magyar Régész Szövetség elnöke és Korom Anita, a Budapesti Történeti Múzeum Ős- és Népvándorlás kori Főosztályának vezetője.
12.20–12.50	Zatykó Csilla nyitóelőadása: Tájrégészet: tudományterület, módszer, szemlélet vagy divat?

Ember és környezete (levezető elnök: Anders Alexandra)

12.50–13.10	Antoni Judit: A biodiverzitás kialakulása és csökkenése egy szigetcsoporton (esettanulmány)
13.10–13.30	Csippán Péter: Nálatok laknak-e állatok? Szarvasmarha-állományok a késő neolitikumban
13.30–13.50	Bondár Mária: A fémművesség hatása az emberre és környezetére
13.50–14.00	Vita
14.00–15.00	Ebédszünet

A táj (levezető elnök: Szilas Gábor)

15.00–15.20	Pusztai Tamás, P. Fischl Klára: Két metszet a Borsodi Mezőség településhálózatából: bronzkor, középkor
15.20–15.50	Füzesi András: A neolitikus táj Polgár-sziget mikrorégiójában. Ismeretterjesztő tájrégészeti rekonstrukció
15.50–16.10	Farkas Csilla, Harkányiné Székely Zsuzsanna, Sümegi Pál, Tugya Beáta: Boconád-Alatka-puszta kora bronzkori többretegű település környezetrégészeti vizsgálata
16.10–16.30	Czajlik Zoltán, Rupnik László, Pusztai Sándor, Király Géza, Bödőcs András, Fejér Eszter, Jáky András, Novinszki-Groma Katalin, Gergács Rebeka: Tájrégészeti kutatások az érd-battai löszplatón és környékén
16.30–16.45	Vita
16.45–17.00	Kávészünet

Ember és környezete (levezető elnök: Mester Zsolt)

17.00–17.20	Király Attila, Páll Dávid Gergely: Az emberi kulturális közeg. Ember és természeti környezet viszonyának új megközelítési módjai a paleolitikum kutatásában
17.20–17.40	Szabó Lajos: A háborúskodás, mint az ember és környezet viszonyának egy állandó tényezője az őskorban – Az erőszak szerepének kérdése a Kárpát-medence neolitikumában és rézkorában

- 17.40–18.00 Szilágyi Kata: A környezet és egy késő neolitikus közösség kapcsolata az alsónyéki patintott kőanyag alapján
- 18.00– Közös grill- és bogrács-vacsora az Aquincumi Múzeum romkertjében

2019. április 11. csütörtök

Szimbolikus táj (levezető elnök: V. Szabó Gábor)

- 9.00–9.30 Kalla Gábor: A szimbolikus táj régészete. Bevezető előadás
- 9.30–9.50 P. Barna Judit, Kalla Gábor: Értelmezhetőek-e a neolitikus körárok processziós helyszínekként?
- 9.50–10.10 Pásztor Emília: A tájolás, mint a szimbolikus tájformálás egyik eszköze
- 10.10–10.30 Altdorferné Pál Gabriella, Gyöngyösi Szilvia, Kisné Cseh Julianna, Viczián István: A szakralitás értelmezési lehetőségei egy bronzkori temető példáján (esettanulmány)
- 10.30–10.45 Vita
- 10.45–11.00 Kávészünet

Erdő/víz/termőföld/nyersanyagok régészete (levezető elnök: Kiss Viktória)

- 11.00–11.20 Markó András, Biller Anna Zsófia: Csak ló legyen és rén. Epigravetti korú lelőhelyek a Dunántúl északkeleti részén
- 11.20–11.40 Faragó Norbert, Péter Réka Katalin, Cserpák Ferenc, Kraus Dávid, Mester Zsolt: A budai szarukő őskori kitermelésének és felhasználásának problémái
- 11.40–12.00 Király Ágnes: „Tán kitart tavaszig, vagy van még egy kis tavalyi” – A növénytermesztés, -tárolás és -tartósítás stratégiái a bronzkori Kárpát-medencében
- 12.00–12.20 V. Szabó Gábor, Bíró Péter, Paár Ferenc: Őskori tájhasználat a Szilvásvárad–Kelemen-széki késő bronzkori erődített település példáján
- 12.20–12.40 Bácsmegi Gábor: Északról délre. Régészeti geológiai és környezetrégészeti kutatások Nógrád és Békés megyében
- 12.40–12.55 Vita
- 12.55–13.10 Kávészünet
- 13.10–14.00 Posztterek bemutatása
- 14.00–15.00 Ebédészünet

A táj (levezető elnök: Kulcsár Gabriella)

- 15.00–15.20 Szilas Gábor, Viczián István, Sipos György, Páll Dávid Gergely, M. Virág Zsuzsanna, Rekeczki Kinga: Környezetrekonstrukciós vizsgálatok az óbudai Duna-part mikrorégió területén
- 15.20–15.40 Viczián István, Tóth Farkas Márton, Szabó Máté: Őskori környezeti hatások és változások egy többkorszakú Duna-parti lelőhelyen (Budapest, I. kerület, Fő utca 2.)
- 15.40–16.00 Tóth Zsuzsanna: Melyiket válasszam? Hasonlóságok és eltérések a kemény állati nyersanyagok megmunkálásában a késő neolitikum korszakában
- 16.00–16.20 Zandler Krisztián, Markó András, Péntek Attila: Cserhádi középső paleolitikus nyíltszíni lelőhelyek a tájban

16.20–16.40	Tóth Farkas Márton, Páll Dávid Gergely, Sipos György, Szilas Gábor, Viczián István, M. Virág Zsuzsanna: Környezeti változások a Duna egykori mellékága mentén. Interdiszciplináris kutatás Budapest III. kerület, Mocsárosdűlőn
16.40–16.55	Vita
16.55–17.10	Kávészünet

Szimbolikus táj (levezető elnök: Kalla Gábor)

17.10–17.40	Fekete Mária: Tájélemek – égiekkel, földiekkel. Hegyek, folyók, források, mocsarak, zöldfolyosók, utak
17.40–18.00	Mitre Zoltán, Ilon Gábor: Késő bronz- és kora vaskori napszentély Bozsokon (Vas megye)
18.00–18.20	Jankovits Katalin: Kultikus hely kialakulása már a temető használatának megkezdése előtt
18.20–18.35	Vita
18.35–	Baráti eszmecserekre alkalmat adó kötetlen esti kalandozás a III. kerület étel- és italkínálatában (túravezető: Kraus Dávid)

2019. április 12. péntek

A táj (levezető elnök: Tóth Farkas Márton)

9.00–9.20	M. Virág Zsuzsanna: Az újkőkor embere és a Duna folyam. A környezetrekonstrukció lehetőségei városi körülmények között. Esettanulmány (Budapest III. Nánási út 75–77.)
9.20–9.40	Jáky András: Adatok a Balaton bronzkori és vaskori vízszintjéhez
9.40–10.00	Knípl István: Parton – part alatt
10.00–10.20	Kulcsár Gabriella: Bronzkori táj a Duna völgyében (Közép-Magyarország)
10.20–10.40	Szabó Nóra: Pozíció és funkció. Egy középső bronzkori település külső és belső határainak vizsgálata
10.40–10.55	Vita
10.55–11.10	Kávészünet

Szimbolikus táj (levezető elnök: Jerem Erzsébet)

11.10–11.30	Anders Alexandra: Szimbolikus terek a konstruált térben. Temetkezések késő neolitikus telteken
11.30–11.50	Berecki Sándor: A késő vaskori szimbolikus táj Erdélyben
11.50–12.10	Puskás József: Települések, territóriumok, szimbolikus tájak. Bronzkori tájhasználat a Felsőháromszéki-medencében
12.10–12.20	Kávészünet
12.20–12.40	Szilágyi Márton: Kinn a bárány, benn a farkas. A térelválasztás koncepciói a neolitikum és rézkor időszakában
12.40–13.00	Szabó Géza: Az vagy, amit megeszel és megiszol. Kultúrajelző növények, állatok, tárgyak
13.00–13.20	Sörös F. Zsófia: Az utazás problematikája az ember és a materiális világ viszonylatában
13.20–14.00	Vita, Zárszó

Posztterek:

Bittner Bettina: Tájban a ház – házban a táj

Czukur Péter, Priskin Anna, Szalontai Csaba, Szeverényi Vajk: Tájhasználat a késő bronzkori Dél-Alföldön

P. Fischl Klára, Tobias Kienlin, Astrid Röpke, Tanja Zerl, Tugya Beáta, Pusztai Tamás: Borsodivánka-Marhajárás kívül-belül

Füzesi András: Öcsöd-Kováshalom és a tiszazugi mikrorégió. Előtanulmány egy környezetrégészeti kutatáshoz

Gallina Zsolt, Gulyás Gyöngyi: Vaskori aprójószág madártávlatból. Szkíta település és komplex gazdálkodás a Hernád mentén

Guba Szilvia, Tankó Károly: A „pilini őstelep és őstemető”, avagy régi és új kutatások a pilinyi kultúra névadó, valamint a Kárpát-medencei szkíta emléktanyag első meghatározását lehetővé tevő lelőhelyen és környékén.

Gutay Mónika: Gyöngyös-Külső-Mérges-patak 3. Felső paleolitikus telep Gyöngyös déli részén

Gyulai Ferenc, Saláta Dénes, Barczy Attila, Centeri Csaba, Malatinszky Ákos, Pető Ákos: Környezet- és tájtörténeti kutatások a Szent István Egyetem Természetvédelmi és Tájökológiai Tanszékén

Kenéz Árpád, Pető Ákos, Gyulai Ferenc: New Glume Wheat („Új típusú pelyvás búza”) maradványok előfordulása őskori lelőhelyeken

Libor Csilla, Pokorni László: Bronzkori ásatás a világ két végén

Major István, Dani János, Gasparik Mihály, Molnár Mihály: A csont és környezete. A régészeti csontminták ¹⁴C korát befolyásoló környezeti tényezők és azok kiszűrése

Melis Eszter, Kiss Viktória, Kulcsár Gabriella, Serlegi Gábor, Vágvölgyi Bence: Mikroregionális kutatások az Arany-patak és a Fertő-tó vidékén

Németh Attila: Szkíta farkas, kelta vadkan, két jó barát? Adalékok a Csincse-völgy vaskorához

Pető Ákos, Kenéz Árpád: Épületobjektumok archaeobotanikai és régészeti talajtani adatainak mezőgazdaság-történeti és tájhasználati értékelése

Péter Réka Katalin: Helyi és regionális nyersanyagok kezelése Andornaktálya-Gyilkos-tető felső paleolitikus lelőhelyén

Sztáncsuj Sándor József, Szász Hajnal: Kora bronzkori halomsírok Délkelet-Erdélyben

Viniczai Ferenc: Bronzkori erődített telepek megfigyelése műholdképeken

Zatykó Csilla:

TÁJRÉGÉSZET: TUDOMÁNYTERÜLET, MÓDSZER, SZEMLÉLET VAGY DIVAT?

Az egyes kutatási kérdések környezetrégészeti, tájrégészeti megközelítése ma már általános jelenség a nemzetközi szakirodalomban, de egyáltalán nem számít szokatlannak a hazai régészeti kutatásban sem. Gyakran övezi mégis bizonytalanság az ember és táj témájához kapcsolódó terminológia használatát, nem világos sokszor, hogy pontos módszertanról, egy általánosabb szemléletről vagy netán csak egy-egy divatos gyűjtőfogalomról van szó. Az előadás célja, hogy körüljárja, miért, hogyan alakult ki a tájrégészeti diszciplína, milyen tudományos igény hívta életre, milyen koncepciói születtek, és ezek milyen átalakulásokon mentek át az idők folyamán. Keressük majd a választ olyan kérdésekre, mint

hogyan van-e, és ha igen, mi a különbség a környezet és táj, illetve a környezetrégészet és a tájrégészet között, vagy hogy hogyan szemléli a tájrégészeti kutatás magát a tájat, hogyan viszonyul a regionalitás, település és lelőhely fogalmakhoz. Az előadás ugyanakkor nemzetközi és hazai példákkal illusztrálva bemutatja a tájrégészet forrásait, alapvető módszereit és leggyakoribb témáit is, valamint érinti a különböző régészeti korszakok tájrégészeti kutatásának koncepció- és tematikai jellegzetességeit.

*Zatykó Csilla, MTA BTK Régészeti Intézet,
zatyko.csilla@btk.mta.hu*

I. EMBER ÉS KÖRNYEZETE

Antoni Judit:

A BIODIVERZITÁS KIALAKULÁSA ÉS CSÖKKENÉSE EGY SZIGETCSOPORTON

A Marquesas-szigetek (Francia-Polinézia) növény-és állatvilágának kialakulása, majd az emberek megtelepedése és az ezt követő változások a biodiverzitás kifejlődési és leépülési folyamatának általános modelljéül szolgálhat.

A hét nagyobb és mintegy tíz kisebb, vulkanikus eredetű szigetből és sziklából álló csoport jellegzetes flórája és faunája három nagyobb hullámban jött létre. Az első, természetes eredetű, mely a vulkánok kihűlését és a talaj fokozatos kialakulását követte: ez a szakasz egyes szigetek esetében évmilliókat vett igénybe.

A második hullám az első emberek megjelenéséhez köthető: a polinéz népek 2000 évvel ezelőtt fog-

lalták el a szigetcsoportot. Nyugatról kelet felé tartó vándorlásuk során mindenütt elterjesztették azokat a növényeket, amelyekre a létfenntartáshoz szükségük volt. Ezek részben természetett, táplálékul szolgáló növények, részben pedig vadon termő fajok, melyek egyéb felhasználásra voltak alkalmasak. A közel 70 növényfaj mellett vittek háziállatokat is: disznót, kutyát és baromfit, illetve potyautasként kísérte őket a kis gyümölcssevő patkány.

Az első két betelepülési hullám növényei és állatai főleg indo-maláj eredetűek, nagyrészt a polinéz őshazából származnak, néhány növény Nyugat-Melánéziából, egy pedig talán Dél-Amerikából érkezett. Mivel Marquesas a kontinensektől többezer kilométeres távolságra fekszik, nagyobb testű állatok sosem jutottak el ide. A betelepített fajok egyedi fejlődésnek indultak és az idők folyamán rengeteg helyi, csak itt élő, endemikus faj keletkezett. A polinézek inkább gazdagították a szigetek élővilágát: nem sodortak a pusztulás szélére még olyan fajokat sem, amelyekre (pl. tengeri vagy szárazföldi madarak) vadásztak.

A drasztikus változás az európaiak feltűnésével vette kezdetét, akik a 18. század végétől mindenféle növény-és állatfajt telepítettek a szigetekre, köztük olyanokat, melyek fokozatosan elkezdtek kiszorítani az őshonosakat. Az európai betegségek terjesztésével még magukat a polinéz őslakosokat is sikerült a kihalás szélére taszítani: a szigetcsoport „felfedezésekor” a hét lakott szigeten közel 80000 ember élt, ebből az 1920-as évek elejére 2000 fő maradt.

Manapság már szigorú szabályokkal védik a szigetek élővilágát, de egyes, a helyi flórát veszélyeztető állatfajokat (szarvasmarha, kecske, juh) továbbra is nehéz kordában tartani.

Antoni Judit, falchettoalf@gmail.com

Bondár Mária:

A FÉMMŰVESSÉG HATÁSA AZ EMBERRE ÉS KÖRNYEZETÉRE

Napjaink környezetrombolását, az egyének egészségére is káros hatását hajlamosak vagyunk a 20. században elkezdődött és mára már tragikus méreteket öltött folyamatként látni, amely már a bolygónk létét és a rajta élő hét milliárdnyi ember jövőjét is fenyegeti. A vízkészletek kimerülésének veszélye, a levegőszennyezettség, az esőerdők kivágása, a tengerek feltöltése szeméttel a modern civilizáció bűneiként szerepel a köztudatban.

A valóság az, hogy az emberré válással elkezdődött a környezet átalakítása vs. rombolása. Kevés szó esik arról, hogy pl. az őskori szarvasmarhatartásból fakadó metánkibocsátás hogyan hatott a levegő minőségére. Nem szoktuk negatívumként értékelni az irtásos földművelést, ez azonban elősegítette az áradásokat, földcsuszamlásokat.

A különböző régészeti korszakok szaktudósai csak néhány éve kezdtek foglalkozni az ember és a természet viszonyával, elsősorban a tájhasználat, a táj átalakítása szemszögéből.

Az úrhajó, az autó, a házakban lévő csövek, tetőfedő elemek, a lakásokban kilincsek, különböző díszek, és a további, felsorolhatatlanul sok, fémből készült vagy fémet tartalmazó tárgy ma már természetes része életünknek és környezetünknek. A számítógépekben mintegy másfél kilónyi, egy átlagos háztartásban kb. 100 kg réz van. Egy autóban 25–50 kg közötti rézhuzal és egyéb rézalkatrész található. Egy nagy sebességű vonatban mintegy 10 tonna rezet használnak fel.

Mindehhez azonban több ezer év alatt létrejött felfedezések és tapasztalatok nyomán jutott el az emberiség. Jelen ismereteink szerint fémművesség legkorábban DNy-Ázsiában, a mai Irak és Törökország területén létezett, a Kr. e. 11–9. évezredben. DK-Európában az aranyfeldolgozás az 5. évezred közepén, míg a réz feldolgozása a 4. évezred közepétől lenne általános.

Keveset hallunk, olvasunk arról, hogy a korai fémművesség évezredeiben hogyan alakult az erdős táj

képe, és a fémfeldolgozás eredményeként milyen károsodás érte/érhette a fémolvasztással foglalkozó embereket.

Előadásomban a fémművesség-ember-környezet kapcsolatát vázolom fel ebből a nézőpontból különböző források és számítások alapján.

Bondár Mária, MTA BTK Régészeti Intézet,
bondar.maria@btk.mta.hu

Csippán Péter:

NÁLATOK LAKNAK-E ÁLLATOK? SZARVASMARHA-ÁLLOMÁNYOK A KÉSŐ NEOLITIKUMBAN

A késő neolitikum állattartásáról viszonylag széleskörű információkkal rendelkezünk. Számos tanulmány foglalkozik a házi- és a vadfauna arányainak eloszlásával, illetve a korabeli hús-fogyasztási szokásokkal. Magukról az állományokról – különös tekintettel a korszak hús-fogyasztásában legjelentősebb szerepet betöltő szarvasmarhára – azonban csak igen hézagos tudással rendelkezünk.

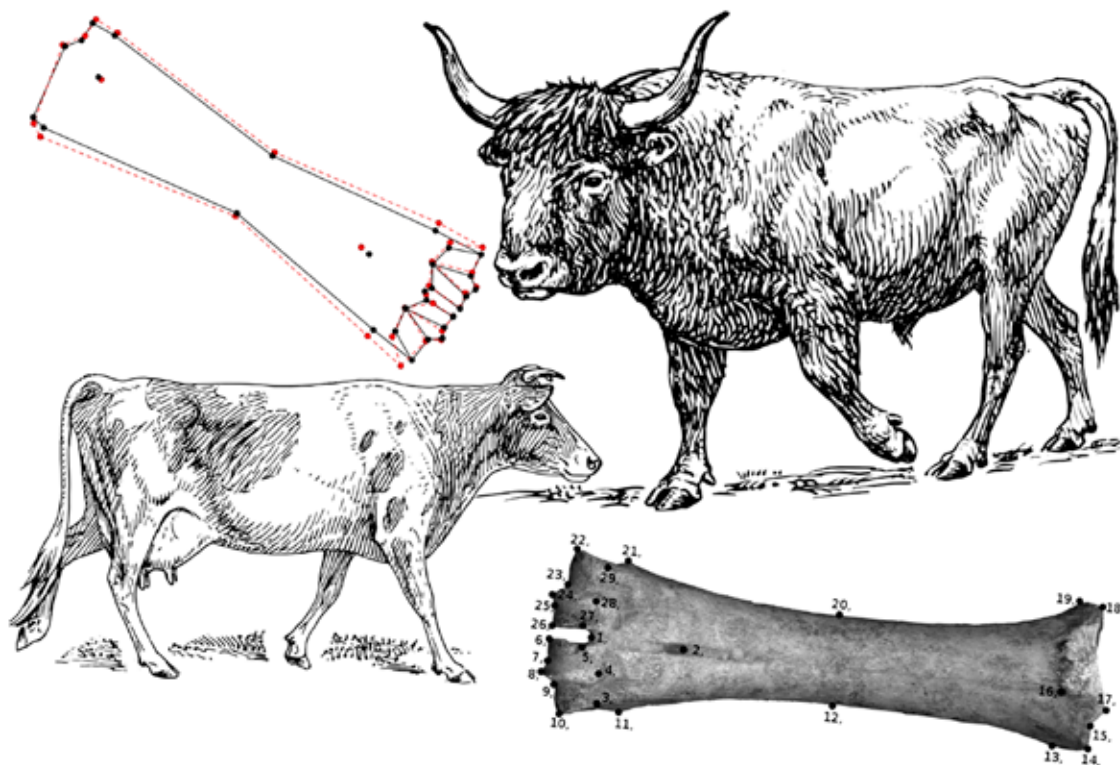
A korábbi kutatások által jelzett „kisebb” és „nagyobb” kategóriák igencsak sommásak, különösen, ha figyelembe vesszük ez egyes egyedek méreteit jelentősen befolyásoló nemi dimorfizmust.

További kérdés, hogy az ekkor még jelentős számban a Kárpát-medencében élő vad ős, az őstulok milyen „hatással” lehetett a korabeli állományokra?

Léteztek-e átmeneti egyedek és ha igen, akkor mi alapján válogassuk szét a csontleleteket egy esetleges genetikai vizsgálathoz, amely egyértelmű választ adhat a kérdéseinkre? Hogyan kereshetünk tűt a szénakazalban?

A fentieket előkészítő szűrővizsgálatok egyike lehet a geometrikus morfometria, amely metrikus és formai jegyek alapján képes lehet az állományokon belüli és közötti különbségek megállapítására. Előadásomban Polgár-Csőszhalom és Pusztataskony-Ledence lelőhelyek csontanyagán kívánom bemutatni a módszer alkalmazhatóságát és annak korlátait.

Csippán Péter, ELTE BTK Régészettudományi Intézet, csippan79@gmail.com

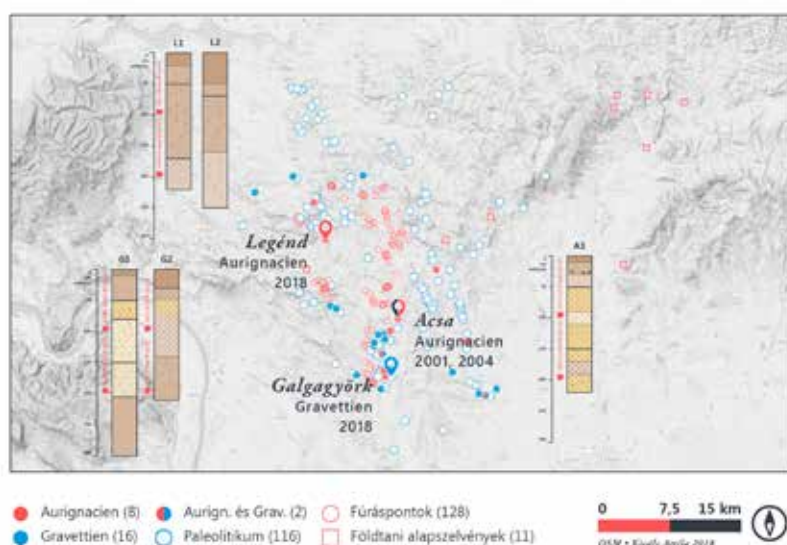
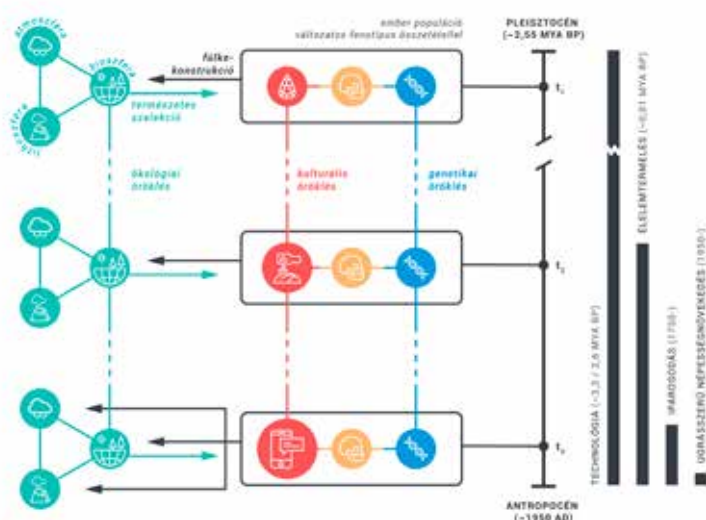
Király Attila, Páll Dávid Gergely:

AZ EMBERI KULTURÁLIS KÖZEG. EMBER ÉS TERMÉSZETI KÖRNYEZET VISZONYÁNAK ÚJ MEGKÖZELÍTÉSI MÓDJAI A PALEOLITIKUM KUTATÁSÁBAN

Elköteleződésünk a kultúra iránt egyedülálló a bioszférában. A Homo nemzetség kultúra formájában szerzett viselkedésformák tömegét halmozta fel és adta tovább leszármazottjainak. Az emberi evolúció így három öröklési mechanizmust

egyesít. Biológiai úton a genotípusát örökíti, kognitív képességeivel viselkedési mintákat alkot és közvetít, környezetalakító tevékenysége pedig generációról generációra módosítja élőhelye szelekciós tényezőit. Az emberi kultúra tehát összetett kapcsolatban áll a

természeti környezettel, amiben mindkét fél alakító szerephez jut. Ezt a viszonyt az evolúciós ökológiából kölcsönzött, úgynevezett fülkekonstrukciós modellek segítségével vizsgálják ma a paleolitikum régészetében. Előadásunkban e kutatási irány téziseit és alapvető módszereit ismertetjük, illetve alkalmazzuk esettanulmányunkban, a Cserhát-hegység felső paleolitikus lelőhelyein.

Király Attila, ELTE BTK
Régészettudományi Intézet, 1088
Budapest, Múzeum Krt. 4/B.,
attila@litikum.hu
Páll Dávid Gergely,
OSL Hungary Kft.,
pall.david.gergely@gmail.com

Szabó Lajos:

A HÁBORÚSKODÁS, MINT AZ EMBER ÉS KÖRNYEZET VISZONYÁNAK EGY ÁLLANDÓ TÉNYEZŐJE AZ ŐSKORBAN – AZ ERŐSZAK SZEREPÉNEK KÉRDÉSE A KÁRPÁT-MEDENCE NEOLITIKUMÁBAN ÉS RÉZKORÁBAN

A Kárpát-medencei neolitikum és rézkor régészetében a háborúskodásra utaló adatok szisztematikus feldolgozására még nem került sor. Az erőszak megjelenését általában anomáliaként – rituálé, áldozat, egyszeri krízis – értelmezi a kutatás, néhány kivételes lelőhely alapján (Esztergályhorváti, Balatonöszöd-temetői dűlő, Abony-Turjános-dűlő). Előadásomban ezzel szemben vitaindító jelleggel amellek érvelek, hogy a helyes kiindulópont a háborúskodás folyamatos jelenlétének feltételezése, mely időszakonként vagy háttérbe szorulhat (eltűnhet), vagy intenzívebbé válhat. Az érvelés hátterében a bizonyítékok és összefüggések három csoportja áll:

1. Az erőszakot, mint csoportos viselkedési módot befolyásoló ökológiai kényszerek: e ponton kapcsolódik a háború témája a konferencia fő témájához, az ember és környezet viszonyának kérdéséhez. Itt Steven LeBlanc (2003) amerikai antropológus ökológiai modelljét érdemes kiemelni. E szerint egy adott földrajzi terület eltartóképessége határozza meg azt a

maximális egyedsűrűséget, amely mellett egy emberi populáció stabilan fenntartható. Ha a populációméret megközelíti az eltartóképesség határát, verseny lép fel a szűkös környezeti forrásokért. Az őskori társadalmak esetében ez az állapot folyamatos, és két fő következménye van: a marginális területekre való migráció és a háborúskodás.

2. A háborúskodás, mint „antropológiai univerzálé”: a háborúskodás antropológiája egy olyan kutatási terület, amelynek jelentősége folyamatosan növekszik az 1990-es évek óta. Az etnográfiai adatok globális összehasonlító elemzése alapján egyre elfogadottabb, hogy minden horda-, törzsi-, és főnökségi rendszerű, állam-előtti társadalomban jelen vannak a háborúskodás formái. Ezek a társadalmak jelenthetik a legközelebbi közvetett párhuzamot a neolitikumra és rézkorra vonatkozóan is.

3. Az európai neolitikum régészeti adatai: mivel a Kárpát-medence vonatkozásában a háborúskodásra utaló adatok áttekintése még várat magára, röviden kitekintek az európai adatokra. A bizonyítékok

Az erőszak eszközei és szociális szimbólumai:	A tényleges erőszak biorégészeti bizonyítékai:	Kollektív (csoport-szintű) tevékenységek növekvő szerepe:
1. Fegyverek és fegyver-rendszerek: A) Fegyverek: • Balták • Íj és nyíl • Tőrök B) Fegyverek szimbolikus megjelenítése: • Fegyveres sírok • Antropomorf sztlék fegyverekkel	2. Csontvázak sérülései (traumák): • Kraniális traumák • Posztkraniális traumák • Beágyazódott kőhegyek	3. Nem szabványos temetési módok (Emberi maradványokkal kapcsolatos rituális bánásmód): • „Tömegsírok” • Emberi testrészek deponálása • Csontok vágás- és törésnyomokkal • Égésnyomok • (Kannibalizmus?) 4. Megerősített települések (Védelmi vagy rituális funkciókkal): • Körárok • Tellek

Az erőszak és háború jelenlétére utaló négy fő régészeti adatcsoport az európai neolitikumban és rézkorban

alapján a háborúskodás kontinentális szinten is folyamatosan megjelenik a neolitikum társadalmában (Schulting és Fibiger 2012).

Mindhárom itt vázolt összefüggés sürgetővé teszi a magyarországi neolitikum és rézkor erőszakra utaló adatainak szisztematikus összegyűjtését és vizsgálatát. Előadásomban végezetül kitérek arra, hogy az erőszak négy fő régészeti bizonyítékának (a csontvázak traumatikus sérülései, a „nem szokványos temetkezések”, a fegyverek előfordulása, az erődített települések) a feldolgozása csak a problémakör egyik részét jelenti (ld. ábra). Ugyanilyen fontos lenne, hogy rendelkezésünkre álljanak a települések számának és méretének időbeli (diakronikus) változásait összesítő, regionális adatbázisok. E megközelítéssel azonosít-

hatóak azok a demográfiai is kritikus időszakok, melyekben a környezeti források túl-használatának veszélyei az erőszak intenzívebbé válását is előidézhetnék.

Irodalom:

LeBlanc, S. A. 2003: *Constant Battles: Why We Fight?* St. Martin's Press, New York.

Schulting, R. J., Fibiger, L. (eds.) 2012: *Sticks, Stones, and Broken Bones: Neolithic Violence in a European Perspective*. Oxford University Press.

*Szabó Lajos, PTE BTK Pszichológia Doktori Iskola
(PhD tanulmányok), szabo.lajos04@gmail.com*

Szilágyi Kata:

A KÖRNYEZET ÉS EGY KÉSŐ NEOLITIKUS KÖZÖSSÉG KAPCSOLATA AZ ALSÓNYÉKI PATTINTOTT KŐANYAG ALAPJÁN

Az előadás témáját a késő neolitikus Alsónyék-Bátaszék lelőhely közel 6300 darabos pattintott kőeszköz leletanyaga képezi. A kőeszközök jelentős része mecseki radiolaritból készült, amely kijelöli a lelőhely helyi beszerzési zónát, vagyis a Mecsek-hegységet. Mind a település-objektumokból, mind a temetkezésekből származó kőeszközök döntő többségét ebből a nyersanyagból készítették. Míg a település vonatkozásában a nyersanyag beszerzésére és a kőeszközkészítő tevékenység vizsgálatára helyeződik a hangsúly, addig a temetkezések esetében arra, hogy a helyi kőzet milyen értéket képviselhetett az adott közösség életében.

A geoarcheológiai célú terepi kutatás során a pattintásra alkalmas kőzetek azonosítása történt meg, illetve a potenciális nyersanyagforrások felderítése.

Az eredményekből az alsónyéki késő neolitikus közösség nyersanyagbeszerzésére és kőzetkiválasztási stratégiájára lehet következtetni.

A temetkezésekben található kőeszközmellékletek, s kiváltképp a koponyára helyezett, olykor nagyméretű pengék is helyi radiolaritból készültek. Érdekes kérdést vet fel, hogy ebben a kontextusban hogyan lehet értelmezni a helyi kőzet értékét. Egyszerűen hétköznapi eszközökként helyezték ezeket a sírba, vagy ezen túlmutatóan a közösséget körülvevő környezet metaforájaként értelmezhető?

Szilágyi Kata, Móra Ferenc Múzeum, Szeged,
Szegedi Tudományegyetem Bölcsészeti- és
Társadalomtudományi Kar Régészeti Tanszék,
szil.szvetlana@gmail.com

II. A TÁJ

Czajlik Zoltán, Rupnik László, Pusztai Sándor, Király Géza, Bödőcs András, Fejér Eszter, Jáky András, Novinszki-Groma Katalin, Gergáczy Rebeka:

TÁJRÉGÉSZETI KUTATÁSOK AZ ÉRD-BATTAI LÖSZPLATÓN ÉS KÖRNYÉKÉN

Magyarország egyik legrégebben ismert, nagyterjedésű őskori régészeti lelőhelyén 1993 óta végzünk légi fényképes kutatásokat, 2012-től pedig a Matrica Múzeummal együttműködve geofizikai felmérések,¹ majd azok eredményeit felhasználva szondázó ásatások is folytak.² 2017-től – az Interreg Duna Transznacionális Program keretében – lehetőségünk nyílt az Érd/Százhalombatta-i löszplató részletes, tájrégészeti módszerekkel történő vizsgálatára. Ennek legfontosabb eredménye a mozaikos felszínborítású terület túlnyomó részére kiterjedő magnetométeres felmérés,³ de emellett nagyléptékű szisztematikus terepbejárásra, régi térképek és archív légi felvételek vizsgálatára, valamint légi lézeres szkennelés feldolgozására, konvencionális és drónos légi fényképezésekre egyaránt sor került. A komplex vizsgálatok fontos tanulsága, hogy a löszplató adottságai nemcsak lehetővé, hanem szükségessé is teszik a különféle módszerek egymásra épülő használatát. Minden, a tájrégészetben általunk alkalmazott módszer érdemi új információkat hozott a kutatások során, ugyanakkor nem volt olyan eljárás, aminek alkalmazása ne lett volna jelentősen korlátozott a területen.

Előadásunk célja elsősorban annak bemutatása, hogy az egyes kutatási lehetőségek mit tettek hozzá a vaskori táj megismeréséhez, milyen növényzeti borítás, művelési állapot, évszak, időjárás melyik módszernek kedvez, illetve mi jelentette az egyes módszerek korlátait?

Kora vaskori halomsírok nyoma az Érd/Százhalombatta-i halomsírmezőn. Ugyanaz a terület 2014. március 11-én és 2018. január 25-én (Czajlik Zoltán felvételei)

¹ Czajlik et al. 2016

² T. Németh et al. 2016

³ Czajlik et al. 2017

Irodalom:

Zoltán Czajlik, Balázs Holl, Gabriella T. Németh, Sándor Pusztai, Magdolna Vicze: New results in the topographic research on the Early Iron Age tumulus cemetery at Érd-Százhalombatta (Kom. Pest/H). *Archäologisches Korrespondenzblatt* 46 (2016/1) 57–73.

T. Németh, G., Czajlik, Z., Novinszki-Groma, K., Jáky, A. 2016: Short report on the archaeological research of the burial mounds no. 64. and no. 49. at Érd-Százhalombatta. *DissArch Ser. 3. No. 4*, 291–306.

Czajlik, Z., Kovačević, S., Tiefengraber, G., Tiefengraber, S., Pusztai, S., Bödőcs, A., Rupnik, L., Jáky, A., Novinszki-Groma, K. 2017: Report on magnetometer geophysical surveys conducted in Hungary, Austria and Croatia in the framework of the Interreg Iron Age Danube project. *DissArch Ser. 3. No. 5*, 343–359.

Czajlik Zoltán, ELTE BTK Régészettudományi Intézet, czajlik.zoltan@btk.elte.hu;

Rupnik László, MTA ELTE Interdiszciplináris Régészettudományi Kutatócsoport, rupnik.laszlo@btk.elte.hu;

Pusztai Sándor, Fractal Bt., fractal@fractal.hu;

Király Géza, Soproni Egyetem, Erdőmérnöki Kar, Földmérési és Távérzékelési Tanszék, kiraly.geza@uni-sopron.hu;

Bödöcs András, ELTE BTK Régészettudományi Intézet, bodocs.andras@btk.elte.hu;

Fejér Eszter, ELTE BTK Régészettudományi Intézet, feszter18@gmail.com;

Jáky András, ELTE BTK Régészettudományi Intézet, jakyandras@gmail.com;

Novinszki-Groma Katalin, ELTE BTK Régészettudományi Intézet, groma.kata@gmail.com;

Gergács Rebeka, ELTE BTK Régészettudományi Intézet, rebeka.gergacs@gmail.com

Támogató:

Interreg DTP1-1-248-2.2. „Iron Age Danube – Monumentalized Early Iron Age Landscapes in the Danube river basin” projekt

Farkas Csilla, Harkányiné Székely Zsuzsanna, Sümegi Pál, Tugya Beáta:

BOCONÁD–ALATKA-PUSZTA KORA BRONZKORI TÖBBRÉTEGŰ TELEPÜLÉS KÖRNYEZETRÉGÉSZETI VIZSGÁLATA

Egy KEOP pályázat keretében 2014-ben lehetőségünk adódott egy bronzkori többrétegű település (Boconád–Alatka-puszta) vizsgálatára. A lelőhely Heves megye déli részén Boconád községtől északkeletre található. A régészeti kutatás alapján a vizsgált települési rétegek a Hatvan-kultúra időszakához köthetők.

A lelőhelyen többféle kutatási módot alkalmaztunk. A régészeti módszerekkel (szisztematikus terrepbejárás, ásátás) a település kiterjedését és rétegtani viszonyait, a jelenségek korát tudtuk vizsgálni. A település központi részének geofizikai felmérése a felszínen nem látható települési szerkezetet mutatta meg. A terület morfológiájának vizsgálatát, geodéziai felméréssel és LIDAR felvétellel egészítettük ki.

A település központi részén 20 fúrásponton, átlag 4,0 méter mélységben végeztek mintavételt. A talajfúrásokban megfigyelt legvastagabb talaj + kultúrreteg 90 cm-es volt. A régészeti lelőhely területén gyűjtött talaj-, pollen- és malakológiai minták vizsgálatából, valamint őrlőköveken található fitolitok elemzéséből a bronzkori település környezetéről kaptunk adatokat.

Környezeti rekonstrukciónk során történelmi térképek vizsgálatával is megkíséreljük nyomon követni a terület környező vízfolyásainak változásait és a Csörsz-árok (Felső Kis-árok) tájalakító, esetleges vízgazdálkodási szerepét feltárni. Felvetődik a kérdés, mennyiben befolyásolhatta az árok ezen szakaszának kialakulását a korábbi vízfolyások rendszere. Lehet-e a változásokból az őskori vízrendszerekre következtetni.

A feltárás során közel 3000 darabos állatcsont-együttes került elő, ami ugyan közepes mennyiségű,

az ismert lelőhelyek adatait tekintve mégis a nagyobbak közé tartozik. A területen élt emberek elsősorban háziállatok levágásával biztosították hússzükségletüket, leggyakrabban kiskérődzők és szarvasmarhák húsát ették, de sertés- és lóhús is időnként az asztalra került. A vadászatnak csak kiegészítő szerepe volt, azonban jól mutatja, milyen fajok elejtésére volt lehetőségük a lelőhely környezetében: gímszarvas, vad-disznó, őz, mezei nyúl is terítékre került. A halászatot pontyfélék és harcsacsontok igazolják. Róka, borz és nagytestű ragadozó madár egy-két csontja is előke-rült. A csontanyagot több mint egy tucat csonteszköz teszi még érdekesebbé: árák, vésők és nyelezett eszközök töredékei.

Farkas Csilla, Dobó István Vármúzeum,
farkas.csilla@egrivar.hu

Harkányiné Székely Zsuzsanna PhD., Szent István
Egyetem, Szekely.Zsuzsanna@mkk.szie.hu

Sümegi Pál, Szegedi Tudományegyetem,
sumegi@geo.u-szeged.hu

Tugya Beáta, Thúry György Múzeum,
tbea82@gmail.com

Füzesi András:

A NEOLITIKUS TÁJ POLGÁR-SZIGET MIKRORÉGIÓJÁBAN. ISMERETTERJESZTŐ TÁJRÉGÉSZETI REKONSTRUKCIÓ

Johannes Müller a kielitáj régészeti iskola (GS-HDL) 12 éves tevékenységét összefoglaló tanulmánykötetben a táj kibogozásáról ír. Olyan értelemben teszi ezt, amennyiben a táj a társadalmi, ökológiai és ökonómiai tényezők/szereplők bonyolult egymásra hatása és együttműködése révén jön létre. Véleménye szerint a tájrégészeti kutatások összetett és változatos adatsorokat igényelnek, melyeket a régészet és különféle társtudományok gyűjtenek össze. Előadásomban nem elsősorban a sokrétű adatok között fennálló kapcsolatrendszer szeretném bemutatni, hanem az összefüggések nyújtotta lehetőséget az egykori táj rekonstrukálásában.

Polgár-sziget az egyik olyan régió Magyarországon, ahonnan rendelkezünk megfelelő mennyiségű és minőségű adattal egy ilyen kísérlethez. Köszönhetően az elmúlt évtizedek során az ELTE és a Déri Múzeum munkatársai által végzett megelőző és tervásatásoknak, topográfiai kutatásoknak, Sümei Pál, Magyar

Enikő és Magdaléna Moskal-del-Hoyo természettudományos vizsgálatainak és további projekteknek. Az egyes részterületeken felhalmozott és tudományosan kiértékelt adatok alapján egy OTKA pályázat keretén belül vizsgálom az északkelet-magyarországi régió hosszútávú neolitikus fejlődését (PD 129323). Első lépésként nem egy modell, hanem egy kép született meg.

A táj, mint jelenség elsőként a németalföldi festészetben jelentkezett. Tóth Zoltán grafikus segítségével egy tájképben igyekeztem sűríteni azokat a polgári mikrorégió késő neolitikumáról rendelkezésünkre álló adatokat, melyek a táj kialakításában részt vettek. A képi megfogalmazás mellett nemcsak a struktúrák egységben való megragadása szólt, hanem az ismeretterjesztés irányába való nyitás lehetősége is.

Füzesi András, ELTE BTK Régészettudományi Intézet, fuzesia@gmail.com

Jáky András:

ADATOK A BALATON BRONZKORI ÉS VASKORI VÍZSZINTJÉHEZ

A római kor előtti, szabályozatlan Balaton vízszintjének változásaival kapcsolatban az 1960-as évek végétől számolhatunk tudományos vitával a régésztudományon belül, amely a 2000-es években az M7-es autópálya építését megelőző feltárások és a Keszthely-Fenekpusztán végzett kutatások eredményeit alapul véve egészült ki újabb modellekkel. Annak ismerete, hogy egyes korszakokban milyen mértékű vízszint-ingadozással, esetlegesen a maihoz képest tartósan alacsony vagy magas vízszinttel számolhatunk-e, alapvető fontosságú annak meghatározásához, modellezéséhez, hogy az adott időszakban milyen megtelepedési potenciállal (közlekedés, gazdálkodás, védhetőség) rendelkezett a Balaton partvidékéhez köthető, nem elhanyagol-

ható méretű régió, hiszen az egyes esetekben eltérő eredményt kapunk a talajvíz hatásától mentes területek elhelyezkedésére, kiterjedésére vonatkozóan. Az említett beruházást megelőzően feltárt Balatonboglár–Berekre-dűlő és Ordacsehi-Kis-töltés lelőhelyén a különböző korszakokhoz tartozó objektumok elhelyezkedésének és mélységének elemzése új adatokat szolgáltat arra vonatkozóan, hogy a bronzkor és kora vaskor folyamán mely időszakokban számolhatunk a Balaton magasabb, illetve alacsonyabb vízállásával.

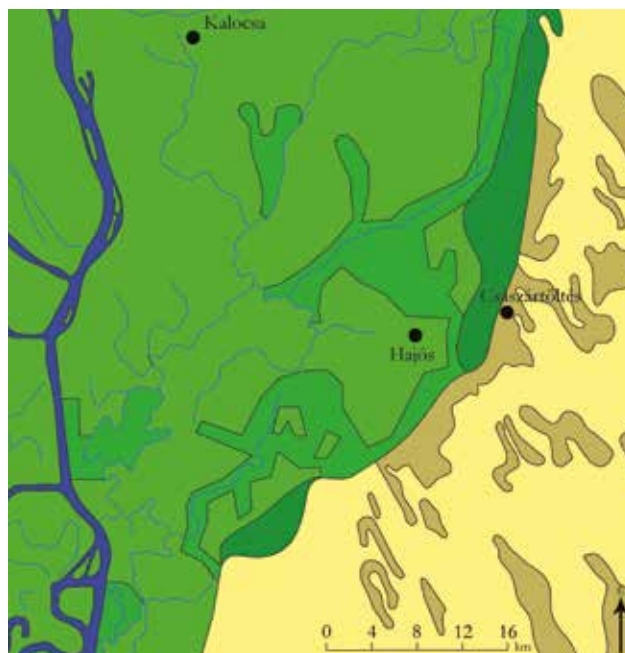
Jáky András, ELTE BTK Régésztudományi Intézet; Magyar Nemzeti Múzeum, Régészeti Tár, jakyandras@gmail.com, jaky.andras@mnm.hu

Knipl István:

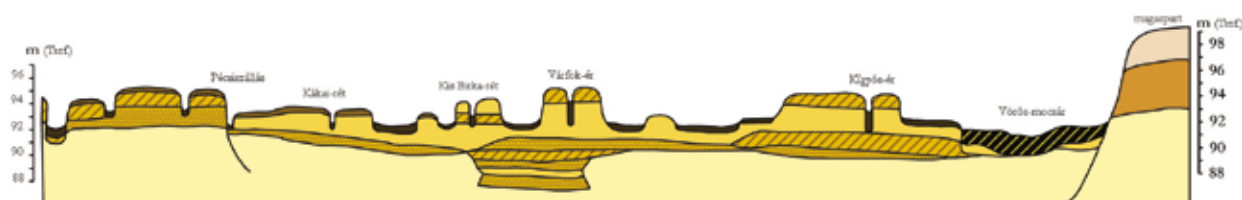
PARTON – PART ALATT

Hajós és Császártöltés települések (Bács-Kiskun megye) területe az Alföld egyik legspeciálisabb vidékén, a Kiskunsági Homokhátság és a Kalocsai Sárköz találkozásánál található. A települések terepbejárására 2000–2001 (Császártöltés) és 2010–2011 (Hajós) években került sor. A terepbejárások során 183 lelőhelyen 15 kultúra mintegy 311 megtelepedésének, temetőjének találtuk meg nyomait. Területünk a korai neolitikumtól napjainkig szinte folyamatosan lakott volt. Az itt letelepedett népcsoportok, kultúrák népessége azonban mind technikai-fejlettségbeli, mind létszám- és életmódbeli vonatkozásban jelentősen különbözött egymástól. Ennek következtében eltérő módon és mértékben hasznosították a rendelkezésükre álló területeket. A terület hasznosítását azonban nemcsak a technikai fejlettség és a népességszám befolyásolta, hanem jelentős mértékben függött az aktuális környezeti viszonyoktól is. E tényezők komplex hatására alakult ki a kultúrákra, korszakokra jellemző településhálózat, amelynek nyomait a terepbejárás során rögzítettük. A korábbi években végzett környezetrégészeti kuta-

tások eredményeként lehetővé vált a régészeti és környezettörténeti eredmények összekapcsolása, az egykori települések tájban való elhelyezése

Knipl István, Kiskun Múzeum, knipl.istvan@kiskunmuzeum.hu

Kulcsár Gabriella:

BRONZKORI TÁJ A DUNA VÖLGYÉBEN (KÖZÉP-MAGYARORSZÁG)

Az elmúlt szűk évtizedben Magyarország több régiójában változott meg alapvetően a bronzkori települési hálózatokról, struktúrákról alkotott ismereteink tárháza. Ez jogos kihívás elé állítja a bronzkor kutatóit, hogy újraértékeljék a bronzkori társadalomról alkotott elképzeléseiket. Sok esetben a számos új, összetett skálájú régészeti-természettudományos-topográfiai módszernek és ezek következetes alkalmazásának köszönhetően előrelépés tapasztalható, sok esetben azonban még mindig az alapadatok gyűjtésénél járunk.

Előadásunkban mindkét esetre mutatunk példát, felvillantva a lehetőségeket és reagálva a kihívásokra és hiányosságokra egyaránt. Az elemzés fókuszsa a Duna bal partjának természetföldrajzi környezete: a víz, mocsárvidékek, élő- és holtágak, homokos teraszpartok és szigetek világa. És az örök kérdés: milyen szerepet játszott a Duna a Kárpát-medence őskori történetében?

Budapesttől délre, a mai fő Duna-ágot kísérő ősi Dunameder völgyében a magyarországi kora bronzkor kezdetén (Kr. e. 2600/2500 körül) szórt, igen gyér települési szerkezet mutatható ki. A bronzkor középső időszakát jelentő fél évezredben (Kr. e. 2000/1900–1600/1500) a települések és temetők száma radikális növekedést mutat, mely a késő bronzkor időszakában ismét átalakul és csökken. Minek köszönhetőek ezek a változások?

A bronzkor jelentős társadalmi-gazdasági átalakulást jelentett a Kárpát-medencében is. Az átfogó elemzések különböző forgatókönyveket vázolnak, és felvetik a társadalmi egyenlőtlenségek intézményessé válását, a főnöki társadalmak megjelenését a korszakban. Milyen jelei vannak ennek a vizsgált térségben, mely természeti erőforrásokban meglehetősen szegénynek tekinthető, ugyanakkor mezőgazdasági, valamint kereskedelmi szempontból a települések maximalizálni tudták a középső bronzkorban a versenyképességüket.

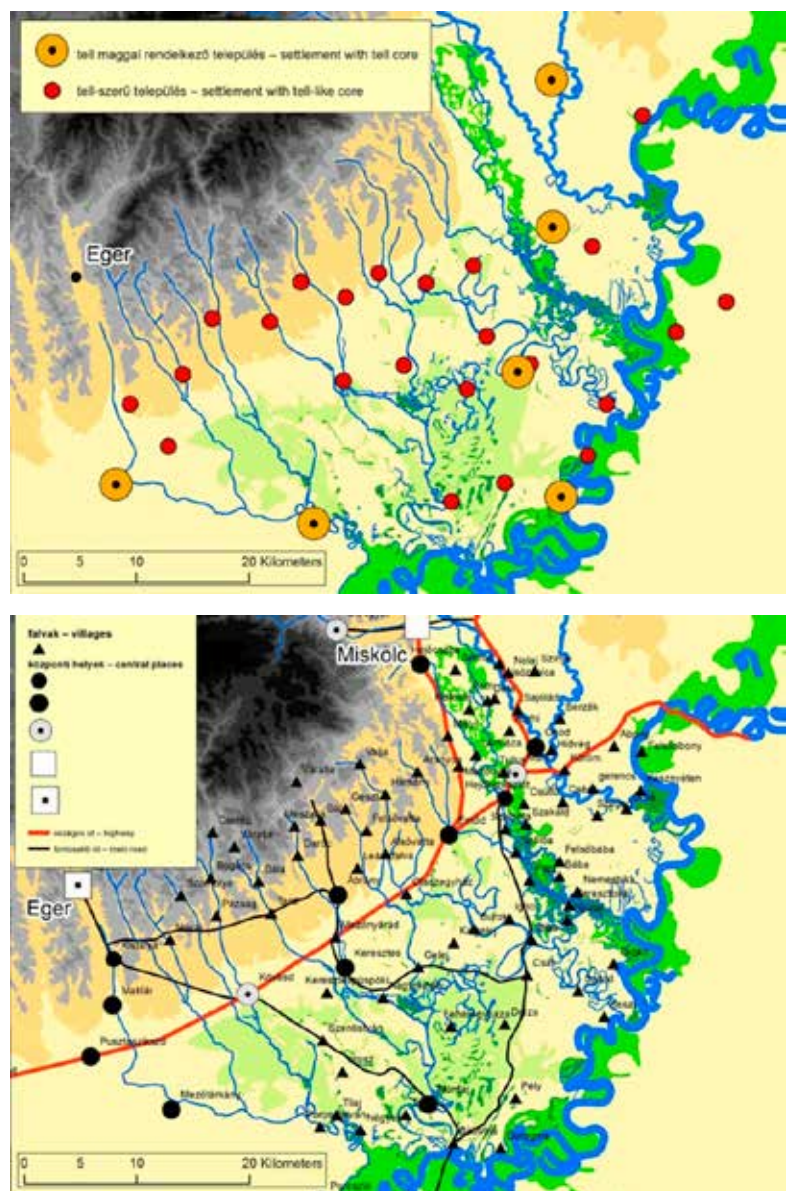
Kulcsár Gabriella, MTA BTK Régészeti Intézet,
kulcsar.gabriella@btk.mta.hu

Pusztai Tamás, P. Fischl Klára:

KÉT METSZET A BORSODI MEZŐSÉG TELEPÜLÉSHÁLÓZATÁBÓL: BRONZKOR, KÖZÉPKOR

Előadásunkban a dél-borsodi mikrorégió településstruktúráját és tájhasználatát kívánjuk összehasonlítani a Kr. e. 3. évezred végétől a 2. évezred közepéig tartó bronzkori és a Kr. u. 14–15. századi időszakban. A vizsgált mikrorégió a Bükk hegység folyóvölgyekkel tagolt déli hegylábi zónájától a Tiszáig nyúló Dél-Borsodi síkság. Az összehasonlító vizsgálatot az alábbi szempontok alapján végeztük el: 1. a települések belső szerkezeti tagolása; 2. a településeket alkotó épületek; 3. a települések elhelyezkedése; 4. a települések hálózata, hierarchiája. A két korszak településtörténeti adatainak különbségei és hasonlóságai, az úthálózat rekonstrukciója, illetve az eltérő módszertani megközelítésből adódó új szempontok elősegíthetik az őskori település és tájhasználat meglévő társadalmi modelljének változását.

Pusztai Tamás, Magyar Nemzeti Múzeum,
pusztaimiskolc@gmail.com;
Pusztainé Fischl Klára, Miskolci Egyetem, BTK,
Történettudományi Intézet, Őstörténeti és
 Régészeti Tanszék, fklari@gmail.com

Szabó Nóra:

POZÍCIÓ ÉS FUNKCIÓ. EGY KÖZÉPSŐ BRONZKORI TELEPÜLÉS KÜLSŐ ÉS BELSŐ HATÁRAINAK VIZSGÁLATA

Hogyan határolható le egy település kiterjedése? Milyen belső határai lehetnek egy településnek? A látható struktúrákon túl milyen határvonalakat azonosíthatunk? Hogyan kapcsolódnak egymáshoz, és milyen tartalommal ruházhatóak fel ezek a határvonalak?

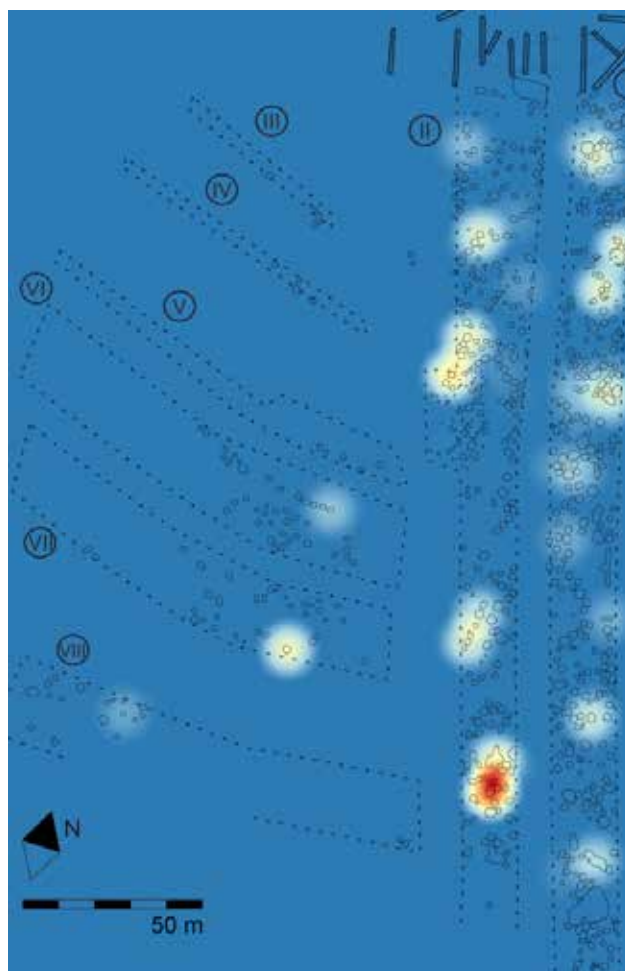
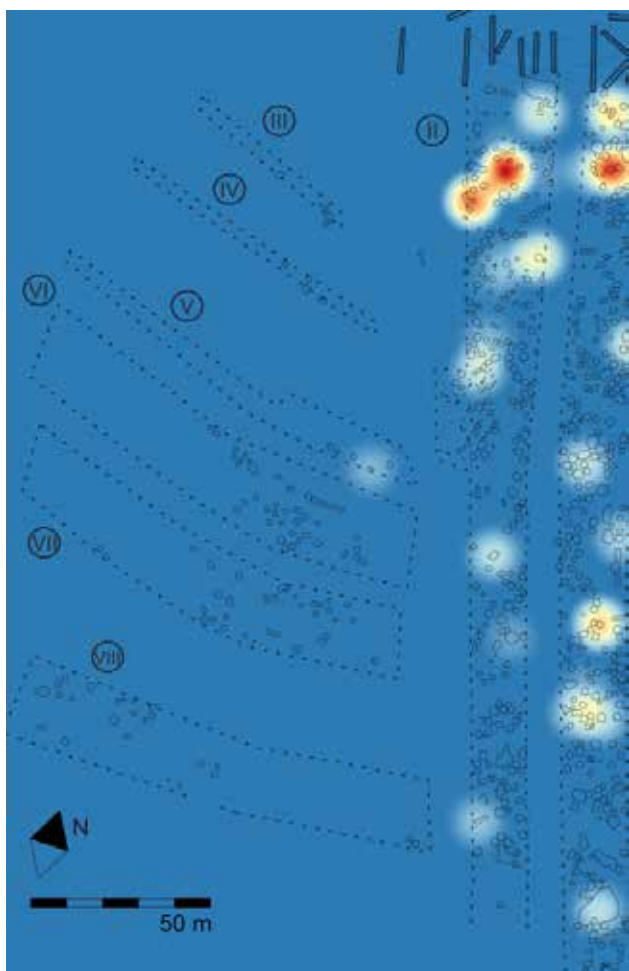
A településeket meghatározzák a hozzájuk tartozó határok, melyek lehetnek természetesek és mesterségesek, vélték vagy valósak, tudatosan kialakítottak és véletlenszerűek. Egy település életének első határvonalait a természetes környezetével való kapcsolata jelenti, mely definiálhatja a település lehetséges kiterjedését, kulturális környezetét, és stratégiai helyzetét. Így az emberi döntés, mely térben elhelyezi a települést, egyben előrevetíti a későbbi pozícióját gazdasági,

társadalmi és politikai szintéren is. A határvonalak második szintjét egy adott település esetében a belső határok jelentik. Így a belső térszerveződés szintjén akár épített struktúrákat, akár láthatatlan, de a tereket valamilyen formában megkülönböztető határokat rekonstruálhatunk, melyek a településrészek funkció szerinti elkülönítését fedik fel.

Az esettanulmányban Budajenő középső bronzkori településén keresztül a környezeti adottságok, így a pozíció fontosságát, valamint a belső terek funkció szerinti megosztását követhetjük nyomon.

Szabó Nóra, ELTE BTK Régészettudományi Intézet,
szabonori91@gmail.com

Településen belüli térhasználat vizsgálata a lelettipusok eloszlásán keresztül: a „félkész” orsókarikák (1.) és az orsókarikák (2.) eloszlásának különbségei

Szilas Gábor, Viczián István, Sipos György, Páll Dávid Gergely, M. Virág Zsuzsanna, Rekeczki Kinga:

KÖRNYEZETREKONSTRUKCIÓS VIZSGÁLATOK AZ ÓBUDAI DUNA-PART MIKRORÉGIÓ TERÜLETÉN

Egy több éve tartó együttműködés keretében a Budapesti Történeti Múzeum, a Magyar Tudományos Akadémia Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont Földrajztudományi Intézete, valamint a Szegedi Tudományegyetem Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszéke (OSL Hungary Kft.) közösen végez régészeti feltárásokhoz kapcsolódóan földrajzi-földtani kutatásokat a csillaghegyi és a békásmegyeri Duna-part mikrorégió területén.

A csaknem 5 km hosszú partszakasz Hadrianus utca–Sinkovics Imre út közötti sávjában rendkívül intenzív őskori területhasználat mutatható ki, ahol 7-8 régészeti korszak részben egymást fedő, többszörös szuperpozíciókat mutató települési jelenségei egyes szakaszokon önálló rétegsorokhoz tartozva jelentkeznek. Az érintett partszakasz három meghatározó pontján az őskori települési szintekből és a lelőhelyek környezetéből begyűjtött talaj- és kőzetminták különböző fizikai, kémiai, ásványtani, kronológiai (OSL kormeghatározás) jellemzőit vizsgáltuk, hogy keletkezési körülményeiket, egykori környezetük jellemzőit megismerhessük. Az üledékvizsgálatok, geomorfológiai kutatások és a területre vonatkozó régészeti-topográfiai információk együttes kiértékelése révén kíséreljük meg elvégezni a terület holocén időszak komplex környezetrekonstruksiós analízisét, melyben hangsúlyos szerepet kapnak az őskor különböző periódusainak változó környezeti viszonyai.

Kiemelt fontossággal bírnak a Csillaghegyi-árok egykori torkolatánál végzett vizsgálatok is. Az őskorban meghatározó tájképi elemként megjelenő vízfolyást feltételezéseink szerint bizonyos időszakokban szimbolikus jelentőséggel ruházzák fel, melyre a környezetében elrejtett strukturált depozitumok nagy száma utal, és egyes adatok szerint az élők és holtak lakhelyének elválasztását jelképező felszíninformaként is értelmezték.

Az egykori patakmeder torkolati szakaszánál végzett földtudományi kutatások nem csupán e rituális tér egykori állapotáról adhatnak képet, hanem a vízfolyás tágabb környezetének geomorfológiai, hidrogeogeográfiai változásait is feltárják a Duna és a Mocsáros-dűlő viszonylatában.

Szilas Gábor, BTM Aquincumi Múzeum, Ős- és Népvándorlás kori Főosztály, szilasg@gmail.com;

Viczián István, MTA CSFK Földrajztudományi Intézet, viczian.istvan@csfk.mta.hu;

Sipos György, Szegedi Tudományegyetem Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék, gysipos@geo.u-szeged.hu;

Páll Dávid Gergely, OSL Hungary Kft., pall.david.gergely@gmail.com;

M. Virág Zsuzsanna, BTM Aquincumi Múzeum, Ős- és Népvándorlás kori Főosztály, zsuzsanna.m.virag@gmail.com

Rekeczki Kinga, SZTE Régészeti Tanszék, kingarekecki@gmail.com

Tóth Farkas Márton, Páll Dávid Gergely, Sipos György, Szilas Gábor,
Viczián István, M. Virág Zsuzsanna:

KÖRNYEZETI VÁLTOZÁSOK A DUNA EGYKORI MELLÉKÁGA MENTÉN. INTERDISZCIPLINÁRIS KUTATÁS BUDAPEST III. KERÜLET, MOCSÁROSDÚLÓN

A Mocsárosdűlő a Pilis és a Duna közötti hordalékkúp-síkság mélyebb fekvésű részeit, a folyó egykori feltöltődött medreit magába foglaló mocsaras, lápos térszín Budapest III. kerületében. A magas talajvíz-állású, gyenge lefolyású terület jó része természetvédelmi oltalom alatt áll a vizes élőhelyek botanikai értékei miatt. Területét a hegység felől érkező felszíni és felszín alatti vizek, karsztforrások és a talajvíz táplálják. A Mocsárosdűlő nyugati peremén az Aranyhegyi út és a Pusztakúti út vonala mentén régészeti lelőhelyek sorakoznak a magasabb fekvésű teraszfelszínek és a peremi helyzetű hordalékkúpok környezetében.

A Budapesti Történeti Múzeum Aquincumi Múzeuma a Szegedi Tudományegyetem Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszékével együttműködve 2015 óta végez itt környezettörténeti vizsgálatokat, melyekbe később az MTA CSFK Földrajztudományi Intézete is bekapcsolódott. Kutatásaink célja, hogy feltárjuk a terület múltbéli környezeti változásait az újkőkorig visszamenőleg, így elősegítve a táj és az ember viszonyának megismerését.

A kutatás jelen fázisában a részletes régészeti topográfiai adatok elemzésén túl a geomorfológiai környezetet térképeztük, valamint az egykori meder több pontján fúrásokat mélyítettünk. A fúrások anyagát OSL és radiokarbon módszerrel datáltuk, emellett a mintákat szedimentológiai és geokémiai szempontból is feldolgoztuk.

A geomorfológiai, éghajlat-, ill. környezettörténeti változásokat a régészeti kutatások eredményeivel együtt értelmezve sikerült jobban megértenünk a neolitikum, a rézkor és a bronzkor itt megtelepedett közösségeinek tájhoz való viszonyát, természeti környezethez való alkalmazkodását, a földrajzi adottságok által kínált lehetőségek használata révén kialakított létfenntartási és gazdálkodási stratégiáját.

Tóth Farkas Márton, BTM Aquincumi
Múzeum, Ős- és Népvándorlás kori Főosztály,
tothfarkasmarton@gmail.com;
Páll Dávid Gergely, OSL Hungary Kft.,
pall.david.gergely@gmail.com;
Sipos György, Szegedi Tudományegyetem Természeti
Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék,
gysipos@geo.u-szeged.hu;
Szilas Gábor, BTM Aquincumi Múzeum, Ős- és
Népvándorlás kori Főosztály, szilasg@gmail.com;
Viczián István, MTA CSFK Földrajztudományi
Intézet, viczian.istvan@csfk.mta.hu;
M. Virág Zsuzsanna, BTM Aquincumi
Múzeum, Ős- és Népvándorlás kori Főosztály,
zsuzsanna.m.virag@gmail.com

Tóth Zsuzsanna:

MELYIKET VÁLASSZAM? HASONLÓSÁGOK ÉS ELTÉRÉSEK A KEMÉNY ÁLLATI NYERSANYAGOK MEGMUNKÁLÁSÁBAN A KÉSŐ NEOLITIKUM KORSZAKÁBAN

A kemény állati nyersanyagok – állatcsont; gímszarvas, ill. őz agancs; disznó (legtöbbször vaddisznó) agyar – megmunkálásában eltéréseket figyelhetünk meg az ország különböző pontjain fekvő lelőhelyek között a késő-neolitikum időszakában. Más és más az egyes eszközkészletekben a felhasznált állatfajok összetétele és a testtájak aránya, ahogyan az eszközkészítés folyamata, illetve az ennek során választott technikai fogások, illetve lépések is. A késő neolitikum korszakának alapvető technológiai színvonala egységes, ugyanazok az alapanyagok (mind a kő, mind pedig a kemény állati nyersanyagok), megmunkáló eszközök és mesterségbeli fogások álltak az emberek rendelkezésére mind a Lengyeli kultúra, mind pedig a Tisza-Herpály-Csőszhalom kulturális komplexum területén. Csupán a lassan változó, erősen hagyományörző megmunkált kemény állati nyersanyagokból készült leletek alapján nem lehetséges elkülöníteni egymástól a lelőhelyeket. Mindezek mellett több változó kombinációjának figyelembe vételével lehetséges eltéréseket kimutatni az egyes lelőhelyek leletanyaga között, amelyek arra utalnak, hogy az egyes közösségek az alapvető szabályok figyelembe vételével, mégis egymástól eltérően aknázták ki környezetük lehetőségeit. Mindennapi használati eszközeik alapanyagául más-más állatfajokat, azok eltérő csontjait részesítették előnyben, amelyek eszköztípusonként jól vizsgálhatók (pl. kapart felületű csontok). Még az oly sokszínű, változatos formájú és mérettartományú eszközcsoporthoz is, mint az árák, megfigyelhető, hogy megmunkálásukhoz esetenként nem a helyben elérhető nyersanyagokból készült kőeszközöket, vagy a számunkra legegyszerűbbnek, illetve leglogikusabbnak vélt mesterségbeli fogásokat alkalmazták. A korszakra jellemző heterogenitás az anyagi kultúra több területén is tetten érhető, az egyes közösségek eltérően vették figyelembe az őket körülvevő környezeti tényezőket, választásaik az általunk feltételezetttnél sokszor bo-

nyolultabb rendszert követnek. Erre számos jó példát szolgáltat az agancseszközök vizsgálata, de az egyes lelőhelyek eszközkészletei között is olyan eltérések figyelhetők meg, amelyek nem indokolhatóak egyedül az eltérő hozzáférhetőséggel.

A kutatást az NKFIH 121128 pályázat támogatja.

Tóth Zsuzsanna, ELTE BTK Régészettudományi
Intézet, Archeometria, Régészeti Örökség és
Módszertan Tanszék, zsuzsanna.toth11@gmail.com

Viczián István, Tóth Farkas Márton, Szabó Máté:

ŐSKORI KÖRNYEZETI HATÁSOK ÉS VÁLTOZÁSOK EGY TÖBBKORSZAKÚ DUNA-PARTI LELŐHELYEN (BUDAPEST I. KERÜLET, FŐ U. 2.)

Budapest I. kerületében, a Clark Ádám térre néző Fő utca 2. sz. telek területén, szálloda építését megelőzően, a korábbi évek előzményei után 2016-ban végeztünk régészeti kutatást, melynek során kb. 2,5 m vastag őskori rétegsor, valamint 8 régészeti korszak 77 rétegtani egységének és 27 önálló jelenségének feltárása történt meg. A gazdag leletanyagot tartalmazó rétegek és telepjelenségek a késő rézkor, a kora és középső bronzkor, a késő vaskor, valamint a középkor és a török kor időszakára keltezhetők, míg a szórványleletek közt a középső neoli-

tikum és a római kor is képviseltette magát; továbbá temetkezések kerültek elő a kora-középső bronzkor és a római kor időszakából is.

A régészeti feltárásokhoz kapcsolódóan a BTM Ős- és Népvándorlás kori Főosztálya, valamint az MTA Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont együttműködésében környezettörténeti, geomorfológiai, talaj-, kőzet- és ásványtani vizsgálatokra került sor, valamint digitális domborzatrekonstrukció, árvízi elöntés-modell és geomorfológiai térkép készült a feltárás környezetéről. A komplex környezettörténeti kutatás alapján az ártér fejlődése, a régészeti lelőhely kialakulásához vezető felszínformáló erők és a régészeti korszakokhoz kapcsolódó környezeti és éghajlati változások, valamint a tájhasználat nyomai egyaránt vizsgálhatóvá, értelmezhetővé váltak, hozzásegítve bennünket a sajátos Duna-parti környezet régészeti topográfiai szerepének megértéséhez és a gazdag régészeti emléktárhely tágabb kontextusban való értelmezéséhez.

A lelőhely környezeti változásaiban, megtelepedésre való alkalmasságában nem csak a Duna folyóvízi-geomorfológia jelenségei (pl. mederbevágódás, árvíz) játszottak meghatározó szerepet, hanem a közeli Várhegy meredek lejtőjének felszínfejlődése is. A neolitikumtól napjainkig tartó időszak legjelentősebb domborzatformáló hatásai a vizsgálatok szerint a kora és középső bronzkorban érvényesültek, ami a kor emberének tájhasználati szokásaival és éghajlati tényezőkkel egyaránt magyarázható.

Tóth Farkas Márton, BTM Aquincumi
Múzeum, Ős- és Népvándorlás kori Főosztály,
tothfarkasmarton@gmail.com;

Viczián István, MTA CSFK Földrajztudományi
Intézet, viczian.istvan@csfk.mta.hu;

Szabó Máté, MTA Csillagászati és Földtudományi
Kutatóközpont Földtani és Geokémiai Intézet,
szabo.mate@csfk.mta.hu

M. Virág Zsuzsanna:

AZ ÚJKŐKOR EMBERE ÉS A DUNA FOLYAM. A KÖRNYEZETREKONSTRUKCIÓ LEHETŐSÉGEI VÁROSI KÖRÜLMÉNYEK KÖZÖTT

Esettanulmány (Budapest III. ker., Nánási út 75–77.)

A főváros területének jelentős beépítettsége igencsak megnehezíti a környezetregészeti rekonstrukciók készítését, hiszen a folyamatosan fejlődő/változó világvárosban az egykori természetes környezet átalakulása/átalakítása jelentősen befolyásolja a megfigyelési lehetőségeket. Elsősorban a térség vízrajzi és domborzati modellje, illetőleg a régészeti topográfiai adatok jelenthetnek kiindulópontot, amelyet egyéb természettudományos vizsgálatokkal nyert adatokkal egészíthetünk ki. Szerencsésebb esetekben azonban már a feltárások során is napvilágra kerülhetnek olyan információk, amelyek a finomabb részletek rekonstruálására is lehetőséget kínálhatnak. Az óbudai Duna-part ebből a szempontból a közelmúltig kivételes területnek számított.

A víz közelsége, egyik legfontosabb tényezőként, természetszerűleg meghatározta a települési helyek kiválasztását az őskor folyamán. Természetföldrajzi szempontból Budapest térségének is egyik igen fontos meghatározója a legkorábbi időktől kezdve a Duna és annak vízgyűjtője. Jelentősége már az újkőkori vonaldiszes kerámia idején is megfigyelhető, hiszen a Budapesten eddig ismertté vált településeiket térképre vetítve igen szembeötlő azok szoros kapcsolata a nagy folyammal. A korai időszaktól eltekintve a falvak zöme, főleg a zselizi kerámiastílus használatának idején, szinte láncolatot alkotva követi a folyó vonalát, de ugyanígy természetes kapcsolat látható az egyéb vízfolyásokkal is. A patakok vízhozama, azok időszakos áradása nyilvánvalóan meghatározta a települések életét, kiterjedését, a környező területek használatát,

használhatóságát, a Duna folyam partközeli térszínén élni azonban igen nagy kihívást jelenthetett a korai földművelő közösségek számára. Vajon mi készítette a közösségeket arra, hogy a folyamatos árvízveszély közepette is közel merészkedjenek és kitartóan itt éljenek? Hogyan alkalmazkodtak ehhez a természeti környezethez és ennek milyen régészeti lenyomatai őrződtek meg számunkra? Vajon hogyan alakította a víz közelsége az akkor itt élt emberek életterét; volt-e

bármilyen lehetőségük befolyásolni a folyam működését, vagy kiszolgáltatottan voltak kénytelenek alkalmazkodni a terület használata során?

Előadásomban egy olyan Duna menti település részletét szeretném bemutatni, amelynek feltárási eredményei már önmagukban is hozzásegíthetnek e kérdések továbbgondolásához.

*M. Virág Zsuzsanna, BTM Aquincumi
Múzeum, Ős- és Népvándorlás kori Főosztály,
zsuzsanna.m.virag@gmail.com*

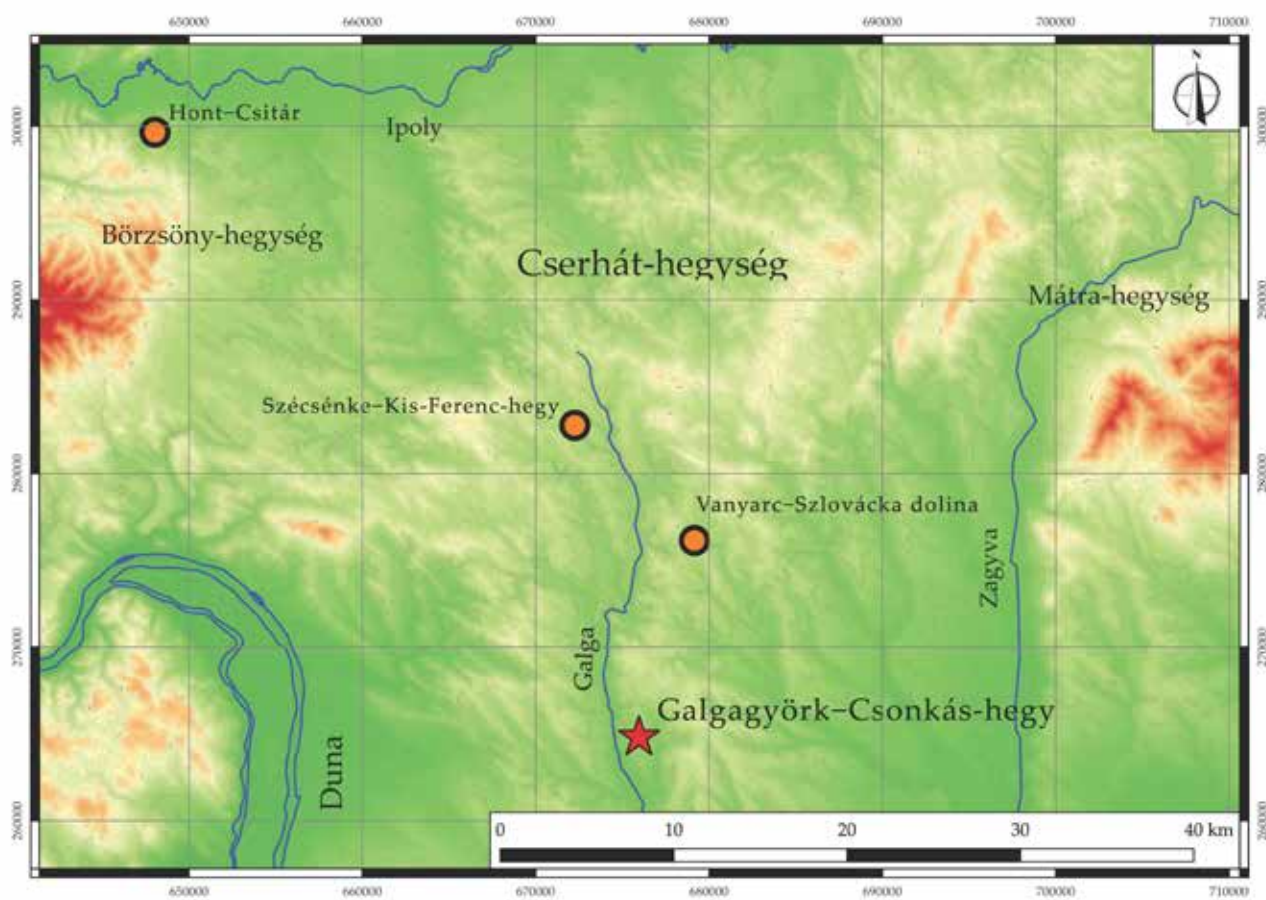
Zandler Krisztián, Markó András, Péntek Attila:

CSERHÁTI KÖZÉPSŐ PALEOLITIKUS NYÍLTSZÍNI LELŐHELYEK A TÁJBAN

A Bükk és a Dunántúl északkeleti része hagyományosan jól kutatott és jól ismert az őskori megtelepülés szempontjából. Az elmúlt évtizedekben azonban egy korábban kutatatlan területen, a Cserhát-hegység vidékén több tucatnyi középső paleolitikus lelőhelyet sikerült lokalizálni. A leletanyagok közös jellemzője a középső paleolitikus eszköztípusok dominanciája, illetve a felső paleolitikus formák csaknem teljes hiánya; a kétoldali kidolgozású, illetve levél-eszközök megléte és végül a Bükk délkeleti részéről, mintegy 90–100 km-ről származó üveges kvarcporfir (=metariolit) intenzív felhasználása.

Az utóbbi 15 évben három lelőhelyen, Vanyarcon, Szécsénkén és Galgagyörkön lényegében érintetlen leletes szinteket sikerült dokumentálni a mai felszín alatt húzódó legfelső fosszilis talajban.

A három lelőhely geomorfológiai szempontból az Alföld peremén húzódó és ma már völgyekkel erősen feldarabolt nagy déli lejtőn fekszik. A lelőhelyek az akár 1000 m széles, aszimmetrikus keresztmetzetű Galga-völgyet kísérő dombsor-dombgerinc legmagasabb pontján, illetve a becsatlakozó mellék patak völgyek találkozásánál induló szákvölgyek szájánál találhatók, a völgytalp felett mintegy 50–80 m

relatív magasságban. Feltevéseink szerint a lelőhelyek topográfiai helyzetét a vadászat által támasztott igények határozták meg.

A helyi üledékek kémhatása miatt sajnos a zsákmány-állatok csontjai nem maradtak meg, viszont tipológiai, technológiai összevetések, illetve OSL datálás alapján a lelőhelyek korát a 3. klimatozóna, azaz az úgynevezett „mamut-sztyepp” időszakára tesszük. Ezen időszakban irodalmi adatok, valamint a vizsgált terület tágabb térségéből előkerült fossziliák alapján a legjellemzőbb zsákmányállatok a téli-nyári legelőváltáshoz kötött mamutok, gyapjas orrszarvúk, bölények, vadlovak, rénszarvasok voltak. Számukra ideális élőhely lehetett a dús legelőket és ivóvizet is biztosító Galga, illetve annak mellékvölgyei.

Bár a tárgyalandó lelőhelyek egymástól 10–20 km távolságra fekszenek, látszólag azonos rétegtani helyzetben, mindegyik feltárt leletanyag olyan markáns tipológiai és nyersanyag-specifikus vonásokkal rendelkezik, amelyek erősen elkülönítik őket egymástól. Galgagyörkön például az eszközök közt a kaparótípusok, Vanyarcon a levéleszközök, Szécsénkén pedig a vakarók dominálnak. A kisméretű pattintékok nagy száma, a magkövek elenyésző mennyisége, töredékes volta és a helyi leválasztások kis száma alapján valószínűsítjük, hogy ezek a lelőhelyek ideiglenes, rövid időtartamú tartózkodásra szolgáló vadásztáborok voltak, melyekre hosszú időn át, évente akár többször is visszatértek az egyes csoportok vadászat céljából.

A lelőhelyek elhelyezkedése szempontjából fontosnak tekintjük, hogy jó minőségű, pattintásra alkalmas kőzetek könnyen elérhetőek legyenek, maximum néhány 10 km távolságra. Ezen könnyen beszerezhető nyersanyagok a lelőhelyek közvetlen közeléből származó kova-, radiolarit- és kvarcitkavicsok, valamint a hidrotermális eredetű kőzetek. Távolsági nyersanyagként mindhárom lelőhely anyagában eltérő arányban feltűnik a kvarcporfír. Galgagyörk esetében külön figyelmet érdemel a helyi, üveges bazaltos andezit, valamint újabb távolsági nyersanyagként a különféle obszidián változatok jelenléte.

A lelőhelyek viszonylagos érintetlenségére utalnak, hogy a néhány mm nagyságú pattintékok is nagy számban kerülnek elő, a leletek aszimmetrikus patinázottsága alapján az eltemetődés hosszú időn át tartott, és jelentős talajfolyással, áthalmozódással sem kell számolni, mivel összeillő darabok néhány cm távolságra találhatóak egymástól. Mindezek figyelembevételével az ország más területeivel ellentétben igen jó lehetőségek nyílnak a régészeti leletanyag vizsgálatára.

*Zandler Krisztián, Ferenczy Múzeumi Centrum,
Szentendre, zkrisztian77@yahoo.com*

*Markó András, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest,
marko.andras@hnm.hu*

*Péntek Attila, független kutató, Kistarcsa,
attila.pentek@yahoo.com*

III. ERDŐ, VÍZ, TERMŐFÖLD, NYERSANYAGOK

Bácsmegi Gábor:

ÉSZAKRÓL DÉLRE. RÉGÉSZETI GEOLÓGIAI ÉS KÖRNYEZETRÉGÉSZETI KUTATÁSOK NÓGRÁD ÉS BÉKÉS MEGYÉBEN

Az elmúlt évtizedben több őskori, főképp neolitikus lelőhelyen végeztünk régészeti geológiai vizsgálatokat. Ezek között voltak zárt erdei, dombvidéki (Karancsság-Alsó rétek), zárt erdei, domblábi (Szurdokpüspöki-Hosszú-dűlő), fás pusztai, Körös-vidéki (Csárdaszállás) és löszháton lévő, fás pusztai (Kamut-Kamut-dűlő III.) lelőhelyek. A vizsgálatok során sikerült meghatározni az adott területen az emberi hatások nyomait, illetve meghatározni a természetromboló folyamatok kezdetét is, melyek területenként eltérőeknek bizonyultak. Ahol lehetett, akár koronként is összehasonlítottuk a vadászott állatok arányát a tartott állatokéval, illetve a közelben lévő, hasonló korú lelőhelyekével. A nógrádi ásatásokból

előkerült csontok elemzése nem támasztotta alá az előzetesen, illetve több hasonló korú lelőhelyen tapasztalt vadászott állatok által képviselt dominanciát. E vizsgálat eredményei egy kultúrán belüli, hasonló egykori erdei környezetben lévő, egymástól nem túl nagy távolságra fekvő lelőhelyek esetében is eltérő eredményeket hoztak (Karancsság vs. Aszód-Papi földek).

Végül egy-egy lelőhely esetében, a neolitikumban és napjainkban zajló erózió hatását vettük górcső alá, modellezve az erózió (vagy defláció) által okozott következményeket.

*Bácsmegi Gábor, Munkácsy Mihály Múzeum
Békéscsaba, bacsmegi.gabor@bmme.hu*

Faragó Norbert, Péter Réka Katalin, Cserpák Ferenc, Kraus Dávid, Mester Zsolt:

A BUDAI SZARUKŐ ŐSKORI KITERMELÉSÉNEK ÉS FELHASZNÁLÁSÁNAK PROBLÉMÁI

Noha a később budai szarukő néven elnevezett tűzkőféleség a geológiai és közettani kutatások nyomán már korán ismertté vált, a kialakulóban lévő petroarchaeológiai érdeklődés kezdetben nem sok figyelmet szentelt ennek a problémának. A közet régészeti jelentőségére először az 1980-as években, a budapesti Denevér utcában történt bánya feltárások nyomán derült fény, ám akkor még a budai szarukő régészeti előfordulásáról nem sokat lehetett tudni. Az azóta megszorodott bizonyítékok azt mutatják, hogy az első jelentős mennyiségű felbukkanása a késő rézkori Baden-kultúra időszakára tehető, majd a használata még hangsúlyosabbá vált a kora bronzkori Harangedényes kultúrán keresztül egészen a középső bronzkori tell kultúrák időszakáig. Az elmúlt öt évben 15 felszíni előbukkanását sikerült lokalizálni ennek a nyersanyagnak. Vékonycsiszolatok alapján különböző variánsait tudtuk elkülöníteni. Régészeti szakfelügyelet keretében

tett megfigyelésekre támaszkodva megerősödött az a feltevés, hogy a budai szarukő másodlagos forrásból is elérhető lehetett az őskori emberek számára. Kutatási programunkban szerepel a közelben előforduló régészeti együttesek szisztematikus vizsgálata, fejtő gödrök és egyéb bányászati objektumok felderítése geofizikai és talajmorfológiai eszközök segítségével és a variánsok további petrográfiai vizsgálata.

Faragó Norbert, ELTE BTK Régészettudományi Intézet, norbert.farago@gmail.com;

Péter Réka Katalin, ELTE BTK Régészettudományi Intézet, preka90@gmail.com;

Cserpák Ferenc, Zártechnika Kft., cserpakfeca@gmail.com;

Kraus Dávid, BTM Ásatási Projektiroda, krausdavid@gmail.com;

Mester Zsolt, ELTE BTK Régészettudományi Intézet, mester.zsolt@btk.elte.hu

A budai szarukő őskori kitermelő helyei. A – őskori bánya a mai Denevér úton, az ott talált agancseszközök és retusált kaparó; B – felszíni előbukkanás az Irhás-árokban, illetve onnan származó pattintási melléktermékek, ütőkövek

Király Ágnes:

„TÁN KITART TAVASZIG, VAGY VAN MÉG EGY KIS TAVALYI” – A NÖVÉNYTERMESZTÉS, -TÁROLÁS ÉS -TARTÓSÍTÁS STRATÉGIÁI A BRONZKORI KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

A hagyományos paraszti kultúrához hasonlóan az őskori gazdálkodási stratégiák valószínűsíthető jellemzője is, hogy a termelési ciklusban előállított vagy begyűjtött növényi alapanyagok nem kizárólag azonnali fogyasztásra alkalmasak, hanem azokat a szükségleteknek megfelelően egy – esetleg több – évnyi ciklusban hasznosítják. A szezonális áthidalásához értelemszerűen elengedhetetlenek a különböző terménytároló eszközök, föld feletti vagy földbe ástott építmények, de a hagyományos tartósítási eljárások alkalmazása is.

Az utóbbi évtizedek nagy felületű feltárásai és az archeobotanika vizsgálati módszereinek fejlődése révén egyre komplexebb ismeretekkel rendelkezünk a Kárpát-medence bronzkori (Kr. e. 2500–800 közé keltezhető), kultivált növényvilágát illetően is. A vitaindítónak szánt előadás első felében a jelenleg elérhető, hazai szakirodalmi adatok alapján a korszakban potenciálisan fogyasztott-termesztett és vadon termő, de ehető – növényfajokat és azok tárolhatósági jellemzőit tekintjük át. Ezt követően a növényi eredetű táplálékok előállításának, feldolgozásának, tárolásának és tartósításának különböző módjait, valamint ezek bronzkori régészeti emlékeit vizsgáljuk majd.

Az előadás célja, hogy átfogó kutatási helyzetképet adjon a kora-, középső- és késő bronzkor jelenleg rekonstruálható mezőgazdasági stratégiáiról és a különbözőképpen feldolgozott növények szezonális táplálkozásban betöltött (lehetséges) szerepéről.

Király Ágnes, MTA BTK Régészettudományi Intézet,
kiraly.agnes@btk.mta.hu

The Farming Year

SPECIALLY PAINTED FOR HOLLY DAVIES BY PHILIP DAVIES

Markó András, Biller Anna Zsófia:

CSAK LÓ LEGYEN ÉS RÉN. EPIGRAVETTI KORÚ LELŐHELYEK A TÁJBAN A DUNÁNTÚL ÉSZAKKELETI RÉSZÉN

A Duna-kanyar nyíltszíni lelőhelyei és a közeli hegyek barlangjai a felső paleolitikum későbbi szakaszának klasszikus területei közé tartoznak Magyarországon. A jellemzően a mai gázlók környékén húzódó teraszokon feltárt telepeket hagyományosan a folyón átkelő rénszarvas és vadló-csordákhoz kapcsolódó vadászcsoporthoz köthetjük, míg a nagy viszonylagos magasságban fekvő barlangok nagy valószínűséggel hús- vagy bőrtárolás céljára szolgálhattak. Az előadásban áttekintjük néhány, a Duna-kanyar felső végében, Pilismarót környékén viszonylag frissen feltárt és feldolgozott nyíltszíni lelőhely állatcsont- és kőesz-

köz-anyagát, és összevetjük a Pilisszántói kőfülke klasszikus régészeti és őslénytani lelőhelyéről régóta ismert leletanyagával.

Az előadásban vizsgált kérdés a Duna-teraszokon és a kőfülkében, nagy vonalakban egykorú nyíltszíni és barlangi lelőhelyek közti kapcsolat jellege, illetve a vándorló rén és ló szerepe az emberi megtelepedés helyének kiválasztása során.

Markó András, Magyar Nemzeti Múzeum,
markoa@hnm.hu

Biller Anna Zsófia, Budapesti Történeti Múzeum
Aquincumi Múzeum, biller.anna@aquincum.hu

V. Szabó Gábor, Bíró Péter, Paár Ferenc:

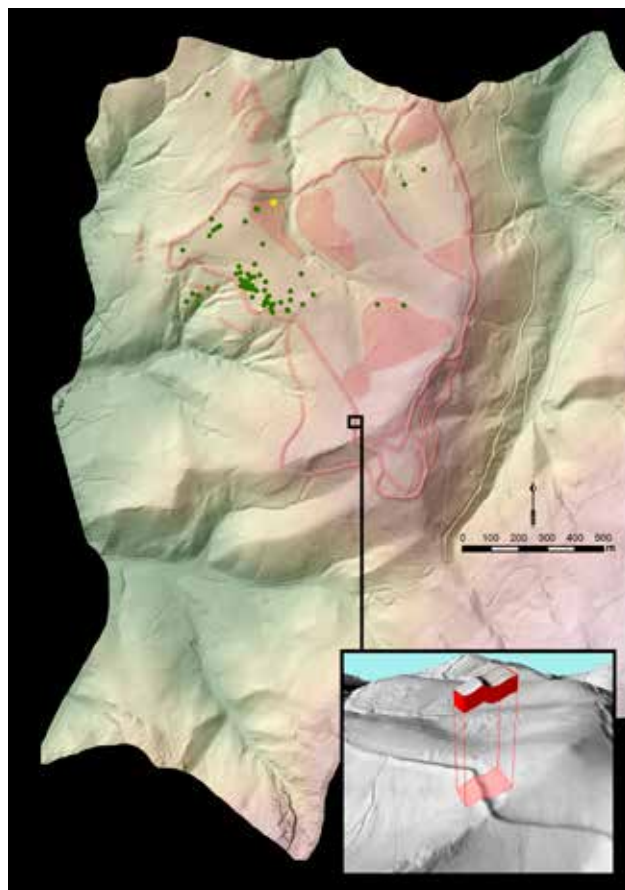
ŐSKORI TÁJHASZNÁLAT A SZILVÁSVÁRAD–KELEMEN-SZÉKI KÉSŐ BRONZKORI ERŐDÍTETT TELEPÜLÉS PÉLDÁJÁN

Szilvásvár–Kelemen-széke a Bükk-hegység második legnagyobb őskori erődtített települése. A kiemelten védett régészeti lelőhely körül húzódó összetett sáncrendszer egy csaknem 100 hektáros területet foglal magába. A változatos felszíni formák – források, patakok, sziklakibúvások, meredek hegycsúcsok, vízszintes platók – által tagolt lelőhely különösen gazdag ősi, emberkéz alkotta tájjelemekben. Belsejét földsáncok, árkok, lakóteraszok tagolják; külső környezetében, az egykori bejáratok közelében halomsírcsoportok és különböző szerkezetű földművek húzódnak. Kevés olyan lelőhely ismert hazánkban, ahol az őskori ember által létrehozott kultúrtáj ilyen változatossága és épsége tapasztalható.

Az ELTE Régészettudományi Intézetének 10 éves kutatómunkája eredményeképpen mára egy rendkívül komplex őskori táj felvázolására nyílik lehetőség ezen a területen. Előadásunkban bemutatjuk azt, hogy miként alakul át az itteni természeti környezet az ember térszervező munkája során egy komplex, rétegzett kultúrtájjá. Megvizsgáljuk, hogy milyen társadalmi tevékenységek nyomai dokumentálhatók a lelőhelyen, és azok milyen tájhasználati formákban rögzülve jelentkeznek az átalakított térszíneken.

A fémkereső műszeres leletgyűjtés, a terepbejárások, valamint a térinformatikai elemzési módszerek és a geográfia fogalmi keretei segítségével szemléltetjük, hogy milyen térhasználati funkciók – pl. rituális zónák, szociálisan és funkcionálisan elkülönülő településrészek – határolhatók el a lelőhelyen.

Egy újonnan felfedezett, európai mércével is egyedülálló, különleges földmű bemutatása kapcsán felvázoljuk azt a folyamatot, ahogyan a késő bronzkori településen szervesen egymásba épülnek a gazdasági, védelmi és szimbolikus funkciók.

V. Szabó Gábor, ELTE BTK Régészettudományi Intézet, vasagab@gmail.com;

Bíró Péter, Egri Járási Hivatal Építésügyi és Örökségvédelmi Osztály, biro72@gmail.com;

Paár Ferenc, független kutató, paarferenc@gmail.com

IV. SZIMBOLIKUS TÁJ

Kalla Gábor:

A SZIMBOLIKUS TÁJ RÉGÉSZETE. BEVEZETŐ ELŐADÁS

Mint a régészet értelmezés sok más területe a tájrégészet (*landscape archaeology*) is az 1990-es években lendült fel és vált igazán népszerűvé. Ekkor vált széles körben elfogadottá, hogy a táj társadalmi-kulturális konstrukció, amely nem azonos a természeti környezettel. Történeti és kulturális antropológiai példák sora tette világossá, hogy az emberi lakóhelyeket körülvevő szűkebb vagy tágabb térség nemcsak a közösségek számára szükséges erőforrások összességéeként, vagy olyan fizikai háttérként kutatható, amelyhez alkalmazkodni kell, hanem a táj jelentéssel bír. Egy találó megfogalmazásban: „a táj azt a külső világot jelenti, amit a szubjektív emberi tapasztalat közvetít”. Így a szimbolikus vagy szakrális táj kutatása önálló irányzattá vált a régészeten belül, de korszakonként igen eltérő módszertani megközelítésekkel. Sajátos módon a középkori kolostori táj mellett a legnépszerűbb területté az őskori tájak vizsgálata vált. A tájrégészet az utóbbi két évtizedben, nemcsak mint tudományos kérdés vált jelentőssé, hanem a kulturális örökség egy fontos területeként a fenntartható kulturális táj szempontjából kapott sok helyen politikai dimenziót.

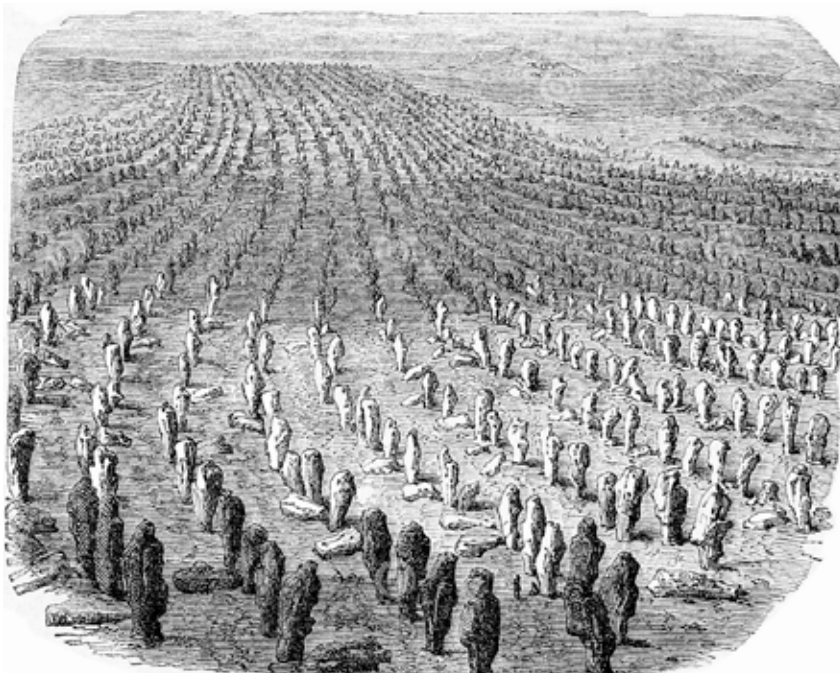
Bár az összehasonlító példák egyértelművé teszik, hogy a szimbolikus tájnak az egyes elemei (hegycsúcsok, források, barlangok, ligetek) jelentősebb emberi beavatkozás nélkül is jelentést kaphatnak (szemiotizálódhatnak), ennek régészeti bizonyítékait csak az olyan emberi tevékenységek nyomai jelenthetik, mint például a deponálás, vagy a sziklavésetek. A szimbolikus táj egyértelműbb bizonyítékai a természeti környezetben elhelyezett konstrukciók, bár-

mi egyéb funkcióval is rendelkeztek. Ilyenek például a megalitikus építmények, a földhalmok (geoglifák), a kurgánok, körárkos konstrukciók vagy sáncok, de ugyanilyenek a ma már kevésbé látható temetők is.

A szimbolikus tájnak a jelenségek leírásán túli értelmezése az egyik legnehezebb feladat, szükségszerűen szubjektív, így számos, sokszor jogos kritika éri. Ugyanakkor az újabb távérzékelési módszerek és a fémkereső műszerek egyre szélesebb körű használata egyre több olyan jelenségről szolgáltat adatot, melyek a településeken kívül fekszenek, és egyébként nehezen megtalálhatóak. A térinformatika adta lehetőségek további segítséget adhatnak az értelmezéshez.

Az előadás különböző példákon keresztül szeretné bemutatni a kutatás fő irányzatait, a lehetőségeket és a vitákat.

Kalla Gábor, ELTE BTK Régészettudományi Intézet,
kalla.gabor@btk.elte.hu

Anders Alexandra:

SZIMBOLIKUS TEREK A KONSTRUÁLT TÉRBEN. TEMETKEZÉSEK KÉSŐ NEOLITIKUS TELLEKEN

Az Alföld késő neolitikus (Kr. e. 5100/5000–4600/4500) települési struktúrájának leglátványosabb tájképi elemei a tellek, melyek a Tisza, a Körösök és a Berettyó vidékén sorakoznak a folyók kanyarulatait követve. Ezeket a tudatos emberi tevékenység által létrehozott halmokat az egykori élet különleges helyszíneiként tarjuk nyilván. Itt nagy közösségi események zajlottak, mint pl. házak építése majd szándékos felégetése vagy különböző lakomák, ünnepek. A rituális cselekmények egyszerre szolgálták a közösség összetartását, a közösségi emlékezet folytonosságát és fönntartását.

Ugyanakkor a tellek a halál rítusának is helyet adtak; számos temetkezés és emberi csontmaradvány került elő a halmok testéből; a korábbi kutatások mégsem szenteltek sok figyelmet ennek a jelenségnek. Az előadás ezekről a települési halmokról származó, 13 lelőhely 300 temetkezését tekinti át, a vonatkozó legújabb bioszociális régészeti kutatások eredményeinek felhasználásával. Részletesebben Öcsöd-Kováshalom, Berettyóújfalu-Herpály, Polgár-Csőszhalom és Polgár-Bosnyákdomb eseteiről fog szó esni. Hogyan jelennek meg a halottak a tel-

lek kontextusában? Kiket, mikor és hova temetnek? Kit temettek el a tellen és kit az egyrétegű települések környezetében? Milyen szempontok játszanak szerepet a kiválasztásban – életkor, nem, gazdagság vagy valami egészen más? Hogyan szervezik a teret a sírok? Van-e és milyen szimbolikus erejük van a temetkezések terének és mennyi ideig hat? Hogyan kapcsolódnak az élők világához? Vannak-e ismétlődések és/vagy eltérések a különböző helyszínek és lelőhelyek testkezelésben?

A kutatást a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alap K-115815 és K124326 pályázata támogatta.

Irodalom:

Raczky et al. 2016: Pál Raczky–András Füzesi: Öcsöd-Kováshalom. A retrospective look at the interpretations of a Late Neolithic site. *Dissertationes Archaeologicae* Ser. 3. No. 4. (2016) 9–42.

Anders Alexandra, ELTE BTK Régészettudományi Intézet, Archeometria, Régészeti Örökség és Módszertan Tanszék, anders.alexandra@btk.elte.hu, anders.alexandra@gmail.com

Raczky et al. 2016

P. Barna Judit, Kalla Gábor:

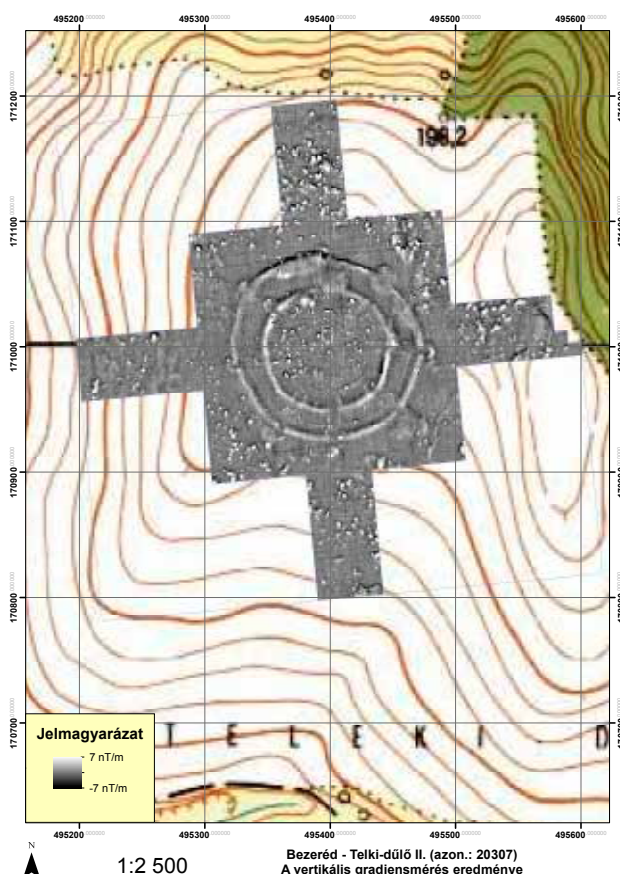
ÉRTELMEZHETŐEK-E A NEOLITIKUS KÖRÁRKOK PROCESSZIÓS HELYSZÍNEKKÉNT?

A közép-európai neolitikum leglátványosabb emberi kéz alkotta tájelemei voltak a monumentális körárkos konstrukciók, melyek a délkelet-európai tellekhez és a nyugat-európai megalitikus építményekhez hasonlóan rituális központként is működhettek. A táj szimbolikus értelmezésének többfajta lehetősége közül itt az épített struktúrák adnak olyan jelentős hangsúlyt a környezet egyes elemeinek, melyeknek a korabeli mentális térképen és a kulturális emlékezetben meghatározó szerepük lehetett. A vallástörténeti példák azt mutatják, hogy a mitológikus múltat felidéző szimbolikus táj sokréttű rituális aktivitás révén kapja meg jelentését és ezáltal válik kézzelfoghatóvá és átélhetővé az adott közösség számára. Ezt a jelenséget nevezi Jan Assman „ceremoniális kommunikációnak”.

A legfontosabb rítusok nagy rituális sorozatokba rendeződhetnek és több különböző helyszínen folyhatnak, és összekötődhetnek látványos felvonulásokkal, processziókkal. Történeti korokból számos ilyen, a településeket s környezetüket összekötő, általában naptári ünnepekhez kapcsolódó híres processziót és azok irányát rögzítő szent utakat ismerünk Mezopotámiából, Egyiptomból vagy a görög világból. Ezekhez állomások sora is kapcsolódott.

A nyugat-európai megalitikus építészetben több helyen, például Stonehenge és a környékének monumentális építményei kapcsán meggyőző módon mutatta ki a kutatás a processziós útvonalakat. Hasonló elképzelés Polgár neolitikus településével kapcsolatban is felmerült.

Az előadás arra keresi a választ, hogy lehetséges-e hasonló processziók kimutatása a közép-európai neolitikumban is? Lehetek-e a körárkok látványos felvonulások célpontjai? Hogyan lehetséges ennek régészeti kimutatása? Milyen tevékenységek kötik össze az egyes monumentumokat a környezetükkel?

Az előadás a kérdéskört elsősorban a lengyeli kultúra elterjedési területén belül kívánja vizsgálni, különösen koncentrálna a feltárt emlékekre.

P. Barna Judit, Magyar Nemzeti Múzeum
Régészeti Örökségvédelmi Igazgatóság,
p.barna.judit@mnm.hu;

Kalla Gábor, ELTE BTK Régészettudományi Intézet,
kalla.gabor@btk.elte.hu

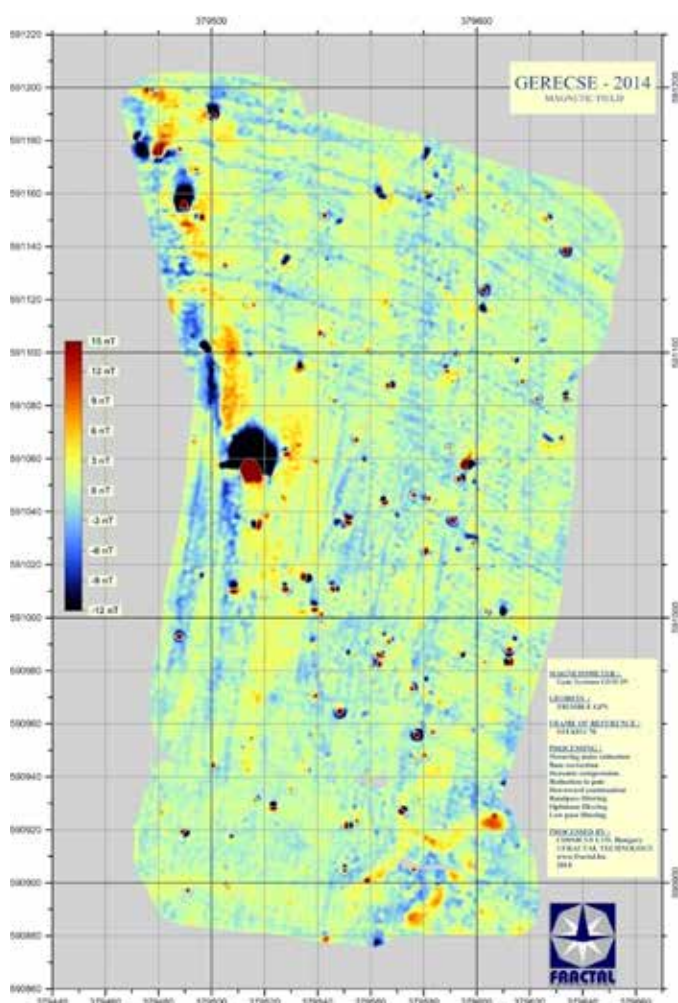
Berecki Sándor:

A KÉSŐ VASKORI SZIMBOLIKUS TÁJ ERDÉLYBEN

Az elmúlt évtizedek régészeti és antropológiai szakirodalma gyakran mutatott rá arra, hogy az őskori társadalmakban a különböző csoportok sajátos szimbólumokkal fejezték ki a közösségen belül és kívül státusukat, rangjukat, hatalmukat. Ezek a szimbólumok nyilvánvalóbbak és bonyolultabbak az arisztokratikus társadalmakban, és kevésbé nyomon követhetők a látszólag „egalitárius” közösségekben. A viselet, az ékszerek, a fegyverviselés és bizonyos eszközök használatának joga, a kü-

lönöző főzési és étkezési szokások, a lakó- és temetkezési helyek szervezésének egyes módjai a kollektív és egyéni identitást szimbolizálta, melyek egy része bizonyos szertartások és ünnepségek (pl. házasság, temetés, tanácskozás, stb.) alkalmával nyilvánultak meg, míg másik része a hétköznapi állandó kelléke volt.

A Bolyai János ösztöndíj keretében végzett kutatásaink során arra próbálunk rámutatni, hogy a közösségek kollektív identitását és egymáshoz való vi-

A magyarásvízi (Viștea, Kolozs megye, Románia) kelta temető

szonyulását hogyan tükrözi a régészeti táj és tájhasználat. Előadásunk az erdélyi késő vaskori közösségek tájban megnyilvánuló státus és hatalom szimbólumait vázolja fel. Az erdélyi késő vaskor két nagyobb időszakra tagolható: a Kr. e. 4–2. századra keltezett kelta horizontra és a Kr. e. 2–Kr. u. 1. századok dák horizontjára. Míg az első periódust egy katonai elit által vezetett látszólag „egalitárius” társadalom jellemezte, a késő vaskor végi dákok társadalma erősen

hierarchikus volt. Ennek következtében a korszak szimbolikus tájalakítását különböző alapelvek szabályozták, melyeket előadásunkban esettanulmányok segítségével követünk nyomon.

Berecki Sándor, Maros Megyei Múzeum / Régészeti és Művészettörténeti Intézet, Kolozsvár, sberecki@yahoo.com

Altdorferné Pál Gabriella, Gyöngyösi Szilvia, Kisné Cseh Julianna, Viczián István:

A SZAKRALITÁS ÉRTELMEZÉSI LEHETŐSÉGEI EGY BRONZKORI TEMETŐ PÉLDÁJÁN (ESETTANULMÁNY)

A Komárom-Esztergom megyében található Által-ér völgye a Duna irányából érkező őskori népcsoportok egyik kiemelt megtelepedési – s a régészeti kutatások eredményei alapján – fontos kereskedelmi útvonala is lehetett. Kiemelt jelentőségét kedvező földrajzi adottságainak is köszönheti. Itt találkoznak a középhegységi területek a Kisalfölddel, völgye jó közlekedési útvonalat nyújt a hegyvidéki területeken keresztül. Teraszfelszínei alkalmas megtelepedési körülményeket biztosítanak, a vízfolyás közelében fakadó források pedig további vonzó tényezők lehetnek. Medrét nagy kiterjedésű mocsaras területek kísérik, ezért azok a folyószakaszok, ahol a geomorfológiai adottságok kedvezőbb feltételeket biztosítottak a folyón való átkelésre, kitüntetett jelentőséggel bírtak. Ilyen szakasz volt az általunk vizsgált terület is Vértesszőlős és Bánhida területén, ahol az átkelőt régészeti lelőhelyek sorozata jelzi.

A folyóvölgy keleti terasza egyben a Duna irányából érkező őskori népcsoportok egyik kiemelt megtelepedési – s a régészeti kutatások eredményei alapján – fontos kereskedelmi útvonala is lehetett.

Az Által-ér medrét nagy kiterjedésű mocsaras területek kísérik, ezért azok a folyószakaszok, ahol a geomorfológiai adottságok kedvezőbb feltételeket biztosítottak a folyón való átkelésre, kitüntetett jelentőséggel bírtak. Ilyen szakasz

volt az általunk vizsgált terület is Vértesszőlős és Bánhida területén, ahol az átkelőt régészeti lelőhelyek sorozata jelzi.

A kedvező földrajzi környezet mellett elsősorban a temetők helyszínének kiválasztásában játszhattak szerepet az olyan szakrális/kognitív tényezők is, amelyek új jelentéstartalommal ruházhatták fel a táj fogalmát, s amelyeknek köszönhetően maga a földrajzi

környezet is megváltozott. „A temető nemcsak végső nyughely vagy a társadalom eltávozott generációinak kutatható lenyomata, hanem az élő közösség emlékezetének helye is, a térben megjelenített emlékezet. Ez az emlékezet ugyanakkor nem a közösségen kívül létezik, hanem társadalmi intézmények által – tudatos erőfeszítések árán – fenntartott kulturális jelenség.”

A dunántúli mészbetétes kerámia kultúrája és a halomsíros kultúra vértesszőlősi temetőjének feltárása és feldolgozása kapcsán olyan jelenségeket tudtunk megfigyelni, melyek a terület rendszeres, ill. meghatározott időszakonként történő, meghatározott célú látogatására, a közösségi emlékezet helyszínéként értelmezhető területre engednek következtetni.

Annak ellenére, hogy a lelőhely teljes területének mintegy egyharmadát volt csak lehetőségünk feltárni, a korábbi leletmentések, terepbejárások eredményei, valamint légifelvételek alapján körvonalazni tudjuk annak kiterjedését. A hagyományos régészeti módszerek és geomorfológiai kutatások segítségével

igyekszünk pontosabb képet kapni a korabeli környezetről, az archeometriai vizsgálatok segítségével pedig az előkerült leletanyagról.

A temető, mint szakrális tér, jelen esetben a halomsírok megépítésével meg is változtatta a tájat, ami – kiegészítve a rituális cselekedetek lenyomataiként értelmezhető jelenségekkel, leletekkel – a szimbolikus táj definiálására nyújtanak lehetőséget.

Kutatásunk jelenlegi állása alapján kísérletet teszünk ennek a több rétegű szakrális „használatnak” a kimutatására, és – hasonlóan értelmezhető lelőhelyek bemutatásával – a helyi földrajzi környezet szerepének értelmezésére.

*Altdorferné Pál Gabriella, Tatabányai Múzeum,
apalgabriella@gmail.com*

*Gyöngyösi Szilvia, DE TTK Szilárdtest Fizikai
Tanszék*

*Kisné Cseh Julianna, Tatabányai Múzeum,
juci.cseh@gmail.com*

*Viczián István, MTA CSFK Földrajztudományi
Intézet, viczian.istvan@csfk.mta.hu*

Fekete Mária:

TÁJELEMEK – ÉGIEKKEL, FÖLDIEKKEL. HEGYEK, FOLYÓK, FORRÁSOK, MOCSARAK, ZÖLDFOLYOSÓK, UTAK

A táj szépsége, változatossága, szabályossága vagy éppen szabálytalansága minden korban megérintette az embereket. Elhelyezte magát a kisebb és nagyobb közössége számára a térből kiszakított, elkülönített és megszentelt helyeken. Megismerte, használta, figyelte, megtanulta a táj értékeit, a természet mindenre és mindenkire érvényes törvényeit tisztelte, elfogadta vagy éppen megváltoztatni igyekezett. Kognitív képességeivel felismerte, félté a láthatatlan erőket is, folyamatosan bővülő tudásával és folyamatosan alakuló rituáléival igyekezett jóindulatukat megnyerni maga és közössége számára. Ezek az emberi törekvések a régészet számára tetten érhetők a különleges fekvésű „szakrális helyszínek” leletanyagában. Ezeken a helyeken gyakran a növényzet változása is észlelhető. A növényföldrajzi zónák találkozási sávaiban, ahol először jelenik meg az új flóraelem, találja meg az égi jeleket kereső ember a rituális cselekményre megfelelő helyeket.

Előadásomban az alcímekben felsorolt térképpontok közül talán a hegyek, folyók és utak sajátosságairól lesz lehetőségem kicsit részletesebben beszélni. Sor kerül helynév-formák értelmezésére, és használatának indoklására is.

A MÓMOSZ XI. konferenciáján a ppt-met elsősorban a korábban megírt gondolataim összefoglalása- és kiegészítéseként készítettem elő, ill. későbbi korból visszatekintő pannoniai vallástörténeti összefoglalás megjelenése után bizonyos vallástörténeti „fejlődésre”, összehasonlításra, változások értelmezésére is mód nyílik. Fontosabb kérdéseim: az istenségek jellege, funkciója, lakhelye, neve, névváltozatai, tisztelete és annak rejtett továbbélése...

Ahogy a címben is jeleztem, most elsősorban a tájjal kívánok foglalkozni, és nem a leletanyagban elkülöníthető rituális használatú készletekkel, eszközökkel.

Alpokalja, Kőszegi-hegység, Velem - Szentvid-hegy

A Szentvid-hegy a Szent Vid kápolnával

A Kalaposkő-sziklacsoport egyik tagja

Irodalom:

- Fekete M. 2006: Interpretatio Hallstattiana. PTE BTK, IDI. Pécs, kézirat.
- Fekete M. 2007: Szakrális táj, templomok a természetben: Kora vaskori lelőhelyeink vallásos jelenségeinek értelmezéséhez. Természet Világa 138/11, 503–507.
- Fekete 2008: Einige kultisch bedeutsame Bronzegegenstände und ein Heiligtumsbezirk(?) aus der Früheisenzeit In: Szabó Á, Vargyas P (szerk.): De Oriente Antiquo et Regione Danuvii Praehistorica: Cultus deorum: studia religionum ad historiam: in memoriam István Tóth 1. Ókortudományi Dolgozatok 1, Pécsi Tudományegyetem, 227–260.
- Fekete M. 2009: Interpretatio religiosa: Adatok a kora vaskori helyszínek és jelenségek szent és / vagy profán értelmezéséhez. Specimina Electronica Antiquitatis 3. (2009), http://okor.btk.pte.hu/sites/okor.btk.pte.hu/files/files/SEA/sea_3_interpretatio_religiosa.pdf
- Fekete M. 2010: Sankt Veit. Angaben zu den prähistorischen Feiern und Götter(namen) sowie dem Schmuck der Zeremonienbekleidung aus Pannonien. In: Neculai Bolohan, Felix Adrian Tencariu, Florica Măţău (szerk.) Signa praehistorica: studia in honorem magistri Attila László septuagesimo anno. Editura Universitatii „Alexandru Ioan Cuza”; Hartung-Gorre Verlag, Iaşi, 373–402.
- Tóth I. 2015: Pannoniai vallástörténet. Ókor – Történet – Írás, 3. PTE, Ókortörténeti Tanszék – L'Harmattan, Pécs–Budapest
- Fekete Mária, PTE BTK IDI, Pécs, feketemdepot@gmail.com*

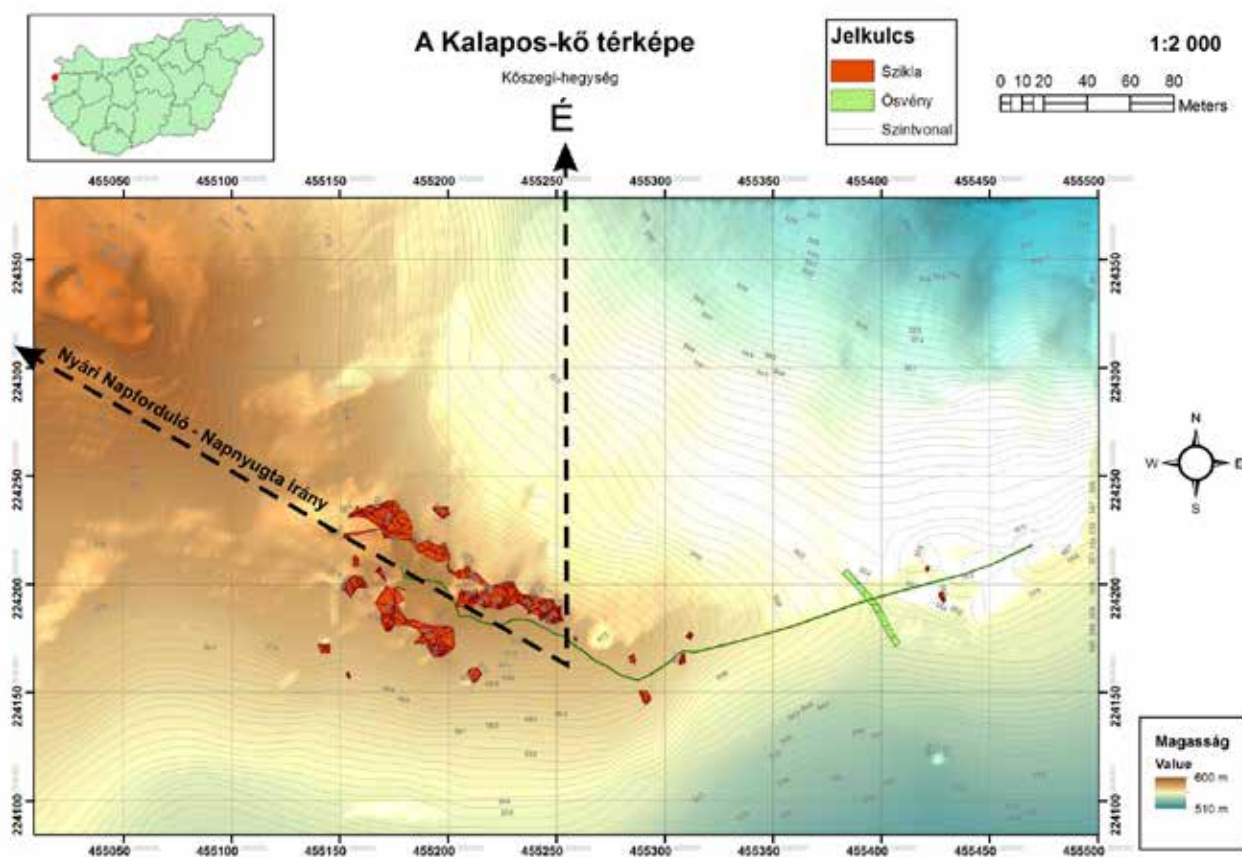
Mitre Zoltán, Ilon Gábor:

KÉSŐ BRONZ- ÉS KORA VASKORI NAPSZENTÉLY BOZSOKON (VAS M.)

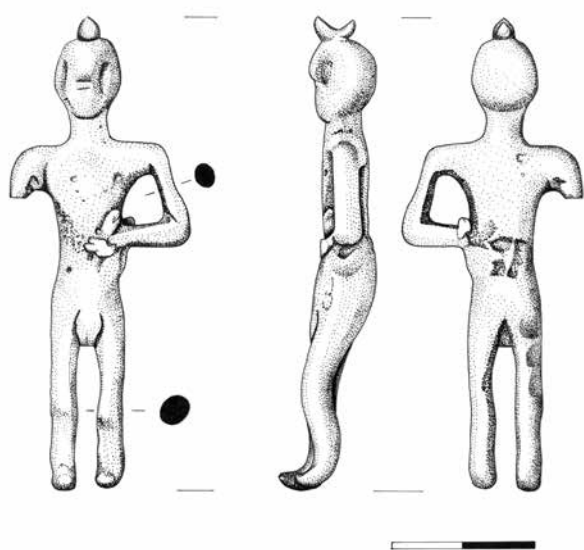
A régészeti kutatás lassan egy évszázada egyetért abban, hogy a velemi Szent Vid-hegyen a késő bronz-, a kora vas- és a kelta korban hatalmi központ volt. A kultikus, rituális szertartás helyszíne pedig talán a közeli, a Bozsok község határában található Kalapos-kőn, azaz egy másik hegytetőn lehetett. A helyek egymásról beláthatóak. A Kalapos-kő egy igazán különleges természeti környezet a függőlegesen álló, a természet által formált köveivel, de pl. a kilátás, a megfigyelés (pl. égi jelenségek) adta lehetőséggel.

Hogy a Kalapos-kő szakrális hely lehetett, az Fekete Mária régésztől és férjétől, Tóth István ókortörténésztől származik. E feltételezés megszületésének nem mellékes momentuma egy bronzszobrocska, talán votív, kora vaskori tárgy, amelyet Miske Kálmán 1908-ban közölt.

A hipotézis ellenőrzésének első lépése egy régészeti szondázás volt. Ezt 1997-ben a Berzsenyi Dániel Főiskola Történelem Tanszéke régésztechnikus képzése keretében végeztük el. Egy hétvégén dolgoztunk a Kalapos-kő három helyszínén. Az 1. munkahelyen, a szálkő feletti vékony humuszban csak újkori tár-

A Kalapos-kő. Isztin Gy. felmérése alapján készítette Mitre Zoltán

Bronzszobrocska. (Rajz: Mátyus Magdolna)

gyi emlékeket találtunk. A 3. helyszínen, ami egy kisméretű sziklaüreg (Holler-barlang) a Kalapos-kő nyugati részén egy kutatóárokka dolgoztunk a pala szálkőig. Betöltéséből csak kevés és kisméretű középkor és újkori kerámia került elő. Az előadásunk témája szempontjából érdekes helyet a 2. kutatószonda (IV. sziklatömeg) jelentette. Ennek DK-i oldalán, a lábánál, „szélárnyékban” egy tűzhely maradványait találtuk késő bronz- és a kora vaskor átmenetére (?) datálható edénytöredékekkel és őrlőkővel.

Egy kézi vázlat elkészítése (2002) után csak 2005-2006-ban volt mód arra, hogy Isztin Gyula geodéta mérőállomással, régésztechnikusokkal dolgozhasson a területen, amelynek 3D-s változatát is elkészítette. Ennek segítségével Mitre Zoltán geográfus-amatőr-

csillagász 2018-ban már érdemi helyszíni és elméleti asztronómiai munkát végezhetett a hipotézis ellenőrzésének második lépéseként.

Eredményei az alábbiakban összegezhetők: A Kalapos-kő, mint obszervatórium, bizonyos pontból alkalmasak a nyári napforduló időpontjának meghatározására a napnyugta megfigyelése révén. Kr. e. 1100 körül az időpont előrejelzésére az Oroszlán csillagkép Regulus csillagának megfigyelése felhasználható. A bejárat szikla belső részére csak tavasszal és nyáron süt be a Nap. A késő bronzkorban a Fiastyúk nyílthalmaz a tavaszi napéjegyenlőség előtt – egy adott pontból nézve – a legmagasabban fekvő sziklatömeg déli pereménél nyugszik le. A „Felvonulási út” utolsó harmadán a nyári napforduló napnyugtája végig a helyszín irányában látszik. A késő bronzkorban a tavaszi napéjegyenlőség idején, napnyugta után, ugyanezen út első kétharmadán az Orion csillagkép irányában lehet haladni a helyszín felé.

Mitre Zoltán, zoltan.mitre@gmail.com;

Ilon Gábor, ilon.gabor56@gmail.com

Irodalom:

- Ilon G. 2002: Kora vaskori rituális központ a bozsoki Kalapos-kőn? Early Iron Age ritual center on Kalapos-kő of Bozsok? – Vasi Szemle, 54/5, 657–664.
- Ilon, G. 2002: Früheisenzeitliches rituelles Zentrum auf dem Kalapos-kő (Hutstein) in Bozsok bei Velem–Szent Vid? – Specimina Nova. A Janus Pannoniensis Tudományegyetem Történelmi Tanszékeinek Évkönyve, 16, 19–30.
- Veress M., Szabó L. 1996: Adatok a velemi Kalapos-kő morfogenetikájához. Beiträge zur Morphogenetik des Hutsteines (Kalapos-kő) in Velem. – Vasi Szemle, 50/2, 211–234.

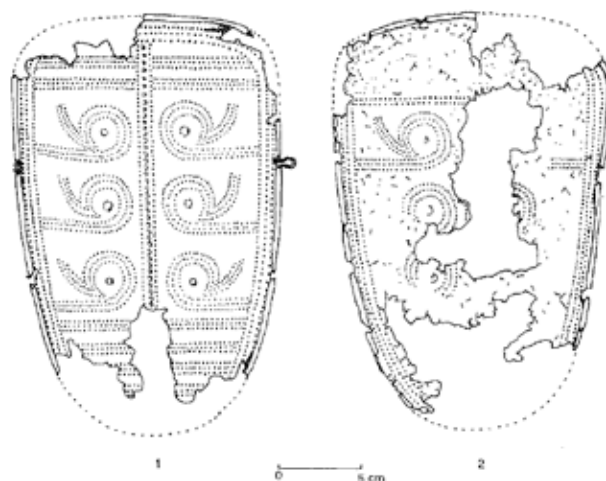
Jankovits Katalin:

KULTIKUS HELY KIALAKULÁSA MÁR A TEMETŐ HASZNÁLATÁNAK MEGKEZDÉSE ELŐTT

Észak-Itália területén két temetőben is kimutatható, hogy még a temető használatának megkezdése előtt is kiemelt, kultikus helyként használták az egykori közösség tagjai.

Desmontá di Veronella (Verona) lelőhelyen még a protovenét temető (Kr. e. 11–9. sz.) megnyitása előtt a Kr. e. 12–11. században egy ovális alakú gödörbe deponálták a lábszárvédőlemez-párt, fából készült sztélé jelezte helyüket. A lábszárvédőket ép állapotban rejtették el, ellentétben a legtöbb darabbal, amely meghajlítva, összekalapálva, a használatból véglegesen kivonva került deponálásra. A lábszárvédőket az egymás alatti sávokban bal és jobb oldalon finoman beponcolt pontokkal kialakított 3-3 madárprotomé díszíti. A temetőhöz nagyon közel, néhány 100 m-re található Sabbionara Veronella (Verona) települése, az innen előkerült leletanyag a Bronzo recente–finale időszakára (Kr. e. 12–11. sz.) keltezhető, korábbi a temető kezdeténél. Feltételezhető, hogy e település lakói rejtették el votív depóleletként, talán egy csata emlékére mutattak be áldozatot. A fából készült sztélé azt bizonyítja, hogy látható jellel történt a deponálás. A temető sírjainak keltezése azt mutatja, hogy már egy korábban kialakult kultikus helyen indul meg használata.

A Pergineből (Trento) előkerült két pár lábszárvédőlemez – egyéb leletek nélkül jött elő –, hasonlóan, mit Desmontá di Veronellán. Itt is ép lemezeket rejtettek el, valószínűleg votív deponálásból származnak. Az apró, beponcolt pontokból és nagyobb hólyagból álló díszítés stilizált vízimadarat és Napbárkát ábrázol. A lábszárvédők szinte pontos párhuzama a budapesti Hadtörténeti Múzeum gyűjteményéből került elő, a „leletcsoport” tárgyainak származása, lelőhelye ismeretlen, a Ha A1–Ha B1 időszakig keltezhetőek. A perginei lábszárvédők datálását illetően megoszlanak a kutatásban a vélemények, stíluskritikai alapon a legvalószínűbbnek a Ha B1-re (Kr. e. 10. sz.) történő keltezést tartom.

A Milano melletti malpensai depólelet – amely a Kr. e. 12. századra, a magyarországi kurdi-horizont idejére tehető –, a későbbi protogolasceca temető (Kr. e. 10. sz.) megnyitása előtt került még elrejtésre, kronológiailag független a temető sírjaitól. A depólelet védőfegyverzethez tartozó tárgyai – három különböző típusú lábszárvédőlemez: apró beponcolt pontokból kialakított kerék, madárprotomé, stilizált madár és bárka motívum, sisaktöredék; támadófegyverzet: három lándzsahegy és egy töredék; eszközök: három balta, amely fegyverként is használható, két sarló és egy töredék, viselethez tartozó tárgy: karperec, továbbá lemez és bronzrög töredékek. A védőfegyverzethez tartozó tárgyak összehajtogatva, elkalapálva kerültek deponálásra, ellentétben a fenti két lelőhelyről származó lábszárvédőkkel. A tárgyak a Mozsolics szerinti kurdi horizontra, a Ha A1-re (Kr. e. 12. sz.) keltezhetőek. A lábszárvédők párhuzamai főként a dunántúli kurdi horizont leleteiből ismertek. Itt is megfigyelhető, hogy még a temető létesítése előtt, a Ha A1 időszakában kialakul egy áldozati hely, a temető csak a Ha B1 (Kr. e. 10. sz.) időszakában indul.

Jankovits Katalin, PPKE BTK Művészettörténeti Tanszék, jankov@btk.ppke.hu

Pásztor Emília:

A TÁJOLÁS, MINT A SZIMBOLIKUS TÁJFORMÁLÁS EGYIK ESZKÖZE

A tájolás meghatározása, pontos mérése és fontosságának elismerése egy régészeti jelenség esetében, legyen az ház, sír vagy bármilyen földmű vagy építmény, még mindig elhanyagolt része a magyar régészeti kutatásnak. A tájolás vizsgálata új adatokat adhat a közösség és környezetének funkcionális és spirituális kapcsolatáról. A tájolás célpontja lehet a mesterséges (épített) vagy a természeti környezet egy-egy eleme. A természeti környezet azonban nemcsak a földi, de az égi tájat is magában foglalja, amely a néprajzi kutatások szerint a hagyományos életmódot folytató közösségek számára szétválaszthatatlan egységet alkotott.

Az előadás keretében a szerző azt vizsgálja, hogy mit értenek a különböző tudományterületek (építészet, néprajz, csillagászat) tájolás alatt és hogyan lehetne ezek segítségével a tájolást definiálni a régészet számára. Történelmi és néprajzi analógiák segítségével azt kutatja, hogy mit jelentett a tájolás a különböző kultúrák számára és milyen információkat rejthet magában egy közösség és a természeti környezet kapcsolatáról.

*Pásztor Emília, Türr István Múzeum,
pasztoremilia@tolna.net*

Az éjszakai égbolt mozgása az északi Sarkcsillag körül vizuálisan is megjeleníti az északi irányt. A japán Fuji hegy az előtérben (fotó: reonides)

Puskás József:

TELEPÜLÉSEK, TERRITÓRIUMOK, SZIMBOLIKUS TÁJAK. BRONZKORI TÁJHASZNÁLAT A FELSŐHÁROMSZÉKI-MEDENCÉBEN

A Felsőháromszéki-medence Erdély (és a Kárpát-medence) legkeletibb hegyközi medencéje. Éghajlatának és természeti adottságainak köszönhetően jóval sűrűbben lakott a szomszédos, északra eső Csíki- és Gyergyói-medencéknél. A földrajzi szempontból zártnak tűnő területen már az első földművelők is megtelepedtek, majd a későbbi korokban egyre sűrűbb településhálózatok jöttek létre. A zártságot mi sem cáfolja jobban, mint a szomszédos, keletre eső, Kárpátokon kívüli területekkel fennálló intenzív kapcsolatok.

A kora bronzkori településhálózatról keveset tudunk. A korszakot képviselő leletek leginkább sírokhoz kapcsolódnak. Úgy tűnik, hogy a kezdeti periódusban a temetőket sík terepen alakították ki. A kőszekrényes sírokban az elhunytat zsugorított testhelyzetben temették, mellékletként 1-2 kisebb edényt helyeztek (Torja, Kézdiszentlélek). A későbbiekben marad a kőszekrényes temetkezés, azonban ezek már dombtetőre, jól látható helyen emelt halmok alá kerülnek. A már távolról észrevehető halmoknak minden bizonnyal lehetett szimbolikus szerepe az azt építő közösség számára, de a kívülről érkező idegenek felé is.

A középső bronzkorban a területet a Wietenberg kultúra „uralja”. Ebben a korszakban a vidéket sűrű településhálózat jellemzi, számos erődített/magaslati és még több nyílt, síkvidéki településsel. Megjelennek az értékes bronz- és aranytárgyakat tartalmazó depóleletek, melyek elhelyezése minden bizonnyal nem egy közönséges tájelemben történt: gyakran dombtetőkön vagy mocsarak szélén kerültek elrejtésre. Egy másik szimbolikus helyszínnak tekinthető terület a temetők. Sikeresült megfigyelni, hogy néhol a települések a temetők körül, azoktól adott távolságra he-

lyezkednek el. Ez arra enged következtetni, hogy az egykori közösségek életében fontos szerepet játszott őseik, rokonaik emléke, és egy kisebb közösség identitástudatát, együvé tartozását hangsúlyozta.

A késő bronzkor elején a vidékre egy keleti eredetű, sztyeppei népesség szivárog be, gyökeres változásokat eredményezve társadalmi és gazdasági szinten. Jellegzetes településtípusaik az ún. „hamuhalmos” telepek. Temetkezéseik egyelőre nem ismertek a vidékről, azonban ez csak a kutatás mai állását tükrözi, ugyanis több potenciális helyszín létezik. Újabb eredményeket az ásatások hozhatnak. Találkozunk bronzdepókkal, amelyekben leginkább kis számú balta és sarló fordul elő. A késő bronzkor második felében a területen a nyugati eredetű Gáva kerámiatípus terjed el. Megváltoznak a településviszonyok, megjelennek a nagy területű, dombtetőkre épített erődített telepek. Ezek egy adott terület központjainak tekinthetők. A bronzművesség virágkorát éli, erről tanúskodnak a több tíz tárgyat tartalmazó bronzdepók, vagy a településeken előkerült öntőformák. Számolhatunk egy jól elkülönülő vezetőréteggel, amely erődített telepeiről tartott uralma alatt egy-egy kisebb régiót.

Összegzőként elmondhatjuk, hogy vidékünkön a bronzkor folyamán egy olyan világ bontakozik ki, amelyet jól elkülönülő vezető réteg irányít. Olyan építkezéseket bonyolítanak le (halmok és erődítmények építése), amelyek minden bizonnyal az adott korszakban nagyságukat, hatalmukat hivatottak jelezni; hatalom, amely még évezredek távlatából is visszaköszön.

Puskás József, Régészeti és Művészettörténeti Intézet,
Kolozsvár, joska1987@yahoo.com

Sörös F. Zsófia:

AZ UTAZÁS PROBLEMATIKÁJA AZ EMBER ÉS A MATERIÁLIS VILÁG VISZONYLATÁBAN

A térben való mozgással kapcsolatos GIS alapú kutatásoknak (pl. *least cost path*, *cost surface analysis*) egyre kiterjedtebb szakirodalma van, arról azonban általában csak felületesen esik szó a régészeti diskurzusban, hogy a környezeti feltételek mellett a társadalmi viszonyok hogyan befolyásolják az útra induló egyént vagy csoportot. Mivel az egyén nem tudja magát függetleníteni a kémiai és fizikai törvényektől, ökológiai kényszerektől, magát az utazást is csak a fentiek fényében lehet behatóbban vizsgálni. A kérdésfelvetés több szempontból is reflektálni kíván a konferencia felhívásában szereplő témákra, hiszen egyszerre vizsgálja a környezet és a társadalom viszonyát mind materiális (objektív), mind pedig szimbolikus (szubjektív) megközelítésből.

Az út során minél távolabb kerül az individuum a saját közösségétől, kultúrájától, annál kevésbé tekinthető számára biztonságosnak a mindennapok: az egyén területenkívülisége miatt az idegen környezetben jóformán jogfosztottá válik, a saját közösségében gyakorolt szokásokat rajta kívül egyre kevesebben ismerik, bármikor megtámadhatják, kifoszthatják vagy megtagadhatják tőle a vendégszeretetet a helyi viszonyoktól függően. A más környezetbe való utazásnak több oka (belső és külső kényszerek) és befolyásoló tényezője van (az egyén biológiai neme, kora, közösségben betöltött szerepe, származása, társadalmi osztálya, vallása, kapcsolati hálója, az utazás rendszeressége,

az út hossza, minősége, biztonsága, technikai feltételek), melyek alapján eltérő utazási és fogadási viszonyok vázolhatók fel. Az utazás univerzálisan meglévő szakaszait (1. felkészülés és elindulás, 2. utazás, 3. „célhelyre” való megérkezés, [4. visszaindulás, 5. visszatérés]) vizsgálva jobban megérthetővé válnak az enkulturációs folyamatok is, melyek lenyomatot képeznek az anyagi kultúrán.

Jelen tanulmány az utazás során felmerülő gyakorlati problémákkal, fizikai feltételekkel és az út

Illusztrátor: Benoît Clarys. Die Schweiz vom Paläolithikum bis zum frühen Mittelalter, IV: Eisenzeit, Basel 1999, 282. Taf. 4.

Átemelte: Ursprung der keltischen Archäologie: Die Brücke von La Tène. Ein Schauplatz grausamer Menschenopfer? Schriften des Kelten Römer Museums Manching 2010, 45.

mentális hatásaival kíván részletesebben foglalkozni a kulturális antropológia (van Gennep 2007; Harris 2006; Clastres 2015; Viga 1999) és a kommunikáció-tudomány (Oberg 2006; Li 2012) oldaláról megközelítve a témát, felvázolva egy olyan gondolkodási keretet, mely a környezeti viszonyokból kiindulva újabb értelmezési módját adja a régészetben a mobilitás és a migráció kutatásának (Ürögdi 1979; Arnold 2005). A modell régészetben való alkalmazhatóságának bizonyítását főként vaskori példákkal kívánom alátámasztani.

Irodalom:

- Arnold, B. 2005: Mobile men, sedentary women? Material culture as a marker of regional and supra-regional interaction in Iron Age Europe. In: Halina, D., Megaw, J. V. S., Poleska, P. (eds): *Celts on the Margin: Studies in European Cultural Interaction 7th c. BC–1st c. AD. Essays in Honor of Zenon Wozniak*. Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of the Sciences. Krakow, 17–26.
- Clastres, P. 2015: *Az erőszak archeológiája*. Qadmon Kiadó, Budapest.
- van Gennep, A. 2007: *Átmeneti rítusok*. Ford.: Vargyas Zoltán. L'Harmattan.
- Harris, M. 2006: A kulturális materializmus elméleti alapelvei. In: Bohannon, P., Glazer, M. (szerk.): *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*. Panem, Budapest, 515–549.
- Li, D. 2012: Culture Shock and Its Implications for Cross-Cultural Training and Culture Teaching. *Cross-Cultural Communication* 8/4, 70–74.
- Oberg, K. 2006: Cultural shock: Adjustment to New Cultural Environments (Reprint). *Practical Anthropology* 7, 177–182.
- Ürögdi Gy. 1979: Hogyan utaztak a régi rómaiak? Utazások a múltban és a jelenben. *Panoráma*, Budapest.
- Viga Gy. 1999: Utak és találkozások (Néhány szempont a vándorlás néprajzához). In: Viga Gy.: *Utak és találkozások. Tanulmányok a népi kapcsolatok köréből*. Miskolc. 226–236.
- Sörös F. Zsófia, *Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Örökségvédelmi Igazgatóság, soros.zsofia@mnm.hu*

Szabó Géza:

AZ VAGY, AMIT MEGESZEL ÉS MEGISZOL. KULTÚRA JELZŐ NÖVÉNYEK, ÁLLATOK, TÁRGYAK

A régészeti gyakorlatban általában a lelőhelyeken feltárt leleteket, növényi- és állati maradványokat az adott régészeti korszak, kultúra összefüggéseiben vizsgáljuk. Ezúttal a vizsgálat irányát megfordítva egy-egy növény, állatfaj, tárgy útját próbálom meg követni – évezredek át. Arra keresem a választ, hogy van-e a jelenségeknek olyan csoportja, kombinációja, amely túlmutat az ember és környezete közötti közvetlen összefüggéseken, a gazdálkodáshoz és az életmódhoz köthető praktikus elemeken. Vannak-e közöttük olyanok, és melyek azok, amelyeknek megjelenése csak távoli területek közvetlen kapcsolatait, vagy éppen a szívósan továbbélő kulturális hagyományok alapján érthető meg. Olyan markereket keresek, amelyek akár önmagukban vagy kombinációikban további támpontokat adhatnak a

kerámia- és fém leleteink pontosabb értékeléséhez is, további történeti összefüggések, kapcsolatrendszerek megvilágítására. A példaként kiválasztott növény a közönséges komló, amelynek őshazája Kelet-Európában volt, és az egyik legszentebb, a bronzkor óta folyamatosan tisztelt és a sörfőzéshez használt növényünk. A régészeti lelőhelyeken előkerült legkorábbi komlómagok az Alpoktól északra már az újkőkortól ismertek. Később azonban a komló olyan déli területeken is elterjedt, ahol a sör fogyasztását már nem lehet az éghajlati tényezőkkel magyarázni. Mai statisztikai példák mutatják, hogy a szőlő termesztésére alkalmas Mediterráneumban a környezeti feltételekkel dacolva egyes országokban, országrészekben a sör fogyasztása magasabb, mint a boré. Így évezredek múltával is különös jelentősége lehet annak, hogy a

sör a piramisépítőknek kenyérfontosságú táplálék volt a két folyó között, a hettitáknál pedig az egyik legfontosabb áldozati ital. A Kr. e. 3. évezred végétől lejegyzett Gilgames-eposz és a himnuszok tucatnyi említése szerint a szertartásos lakomáknál és az istenek számára bemutatott áldozatoknál is bőven folyt a sör. Ezzel szemben a borszerető görögöknél a sör ismeretlen volt, szavuk sem volt rá, ami önmagában is jól mutatja, hogy már az italfogyasztás szokása alapján is milyen jól elkülönült a két kultúrkör.

Az állatok közül a régészeti lelőhelyeken a szarvas-hoz kapcsolódó jelenségeket egy székszárdi megelőző feltárás leletei alapján próbálom követni. Viszonylag gyakori, hogy szarvasok csontjai kerülnek elő az őskori feltárásokon, hiszen ez a nagyvad szinte minden korszakban a vadászott állatok közül az egyik legfontosabb, legsokoldalúbban felhasználható táplálék és nyersanyagforrás volt. Húsát ételként fogyasztották, csontjait, agancsát szerszámok alapanyagának, bőrét ruhaként, szíjként használták. Azonban van a leleteknek egy jól megfogható köre, ahol a szarvasa-

gancsok következetesen égett környezetben, szövőszéknehezékekkel, orsógombokkal kerülnek elő, ami azt mutatja, hogy ezekben az esetekben jóval többről van szó. A női szerephez, termékenységhez kötődő jegek úgy a sztyeppe anyagában és a magyar hitvilágban széles körben jelen vannak, mint a mezopotámiai források utalásaiban. Feloldandó ellentmondás az is, hogy a csodaszarvast mindig agancsoson ábrázolják, noha az a rének kivételével csak a bikáknak van.

A sztyeppétől Itáliáig a sírokban gyakran előforduló kis, lapát formájú tárgyakról már régóta találgatják, hogy mi lehet. Makkay János a korai iráni népek egyik meghatározó fontosságú leletének, és mint stilizált evezőlapátot értékeli. A régészeti tárgyak előkezelésének körülményeit elemezve ezúttal a kulturális háttérbe illesztve próbálom újból értelmezni ezeket a rejtélyes lapátkákat. Ebben a néprajzi párhuzamok mellett saját tapasztalataim is sokat segítenek.

*Szabó Géza, Wosinsky Mór Múzeum, Szekszárd,
kaladeaa@gmail.com*

Szilágyi Márton:

KINN A BÁRÁNY, BENN A FARKAS. A TÉRELVÁLASZTÁS KONCEPCIÓI A NEOLITIKUM ÉS RÉZKOR IDŐSZAKÁBAN

A környezet kultúrtájává való alakításának egyik sarkalatos pontja az adott tér ki- és elválasztása. Ezzel egy időben egy adott közösség létrehozza a „kint” és a „bent” fogalmát, illetve a kiválasztott térre vonatkozó szabályrendszert. A különböző jelentésű tér- és tájelemek elkülönítése történhet – régészeti szempontból szerencsés esetben – fizikai határvonal kialakításával, ám ez valószínűleg számos alkalommal akár természeti elemek segítségével rajzolt képzeletbeli vonalakkal, akár mindössze a mentális térképen történő elhatárolással megy végbe.

Magát a határvonalat tehát nem minden esetben találjuk meg, azonban a „kívül” és „belül” érvényes szabályrendszer bizonyos elemeire – még a fizikai vonal vagy a mentális térkép ismeretének hiányában is – több esetben következtethetünk. Ebből kiindulva pedig bizonyos szintig rekonstruálhatjuk egy adott közösség térelválasztásra és -elkülönítésre vonatkozó koncepcióit.

A Kárpát-medence neolitikumában és rézkorában számos jó példát láthatunk bizonyos szempontok alapján differenciált terekre, illetve térkonceptiókra. A vonaldíszes kerámia kultúrájának időszakában találkozhatunk megkülönböztetett térfunkciókkal, így térben elkülöníthető háztartási egységekkel, településeket határoló árkokkal, vagy éppen központinak nevezhető területekkel.

A késő neolitikumban időszakára különbség alakul ki az Alföld és a Dunántúl között a speciális terek elhelyezését tekintve. Az alföldi telleket – bár számos esetben masszív árokrendszerek választják el más településrészekről – települések határain belül találjuk, így a „kint” és a „bent” fogalma kettős. Létezik egyrészt egy település – külvilág határvonal, másrészt a településeken belül is élesen elkülöníthető egymástól a mindennapi és a speciális tér.

Ezzel szemben a dunántúli körárok néhány kivételtől eltekintve a mindennapi élettől távol fordulnak

elő, így a speciális terek egyértelműen a mindennapi élet helyszínén „kívülre” kerültek. Ebben a koncepcióban tehát „kint” helyezkednek el a szimbolikus terek, melyek látványosan – nagy méretű többes árokrendszerek formájában – teremtik meg a „bent” fogalmát.

Az alföldi rézkor első felére tovább differenciálódik a térelválasztás koncepciója, települések, temetők, telepen belüli temetkezések, települések körül futó árkok, illetve körárok teszik sokszínűvé a lehetőségeket.

Az előadásban a fent említett példákon keresztül próbálom a témában született elméleti irányvonalakat a régészeti leletanyag tükrében a gyakorlatban bemutatni.

Szilágyi Márton, Universität Hamburg, Institut für
Vor- und Frühgeschichtliche Archäologie,
szilagyi.marton84@gmail.com

V. POSZTER SZEKCIÓ

Bittner Bettina:

TÁJBAN A HÁZ – HÁZBAN A TÁJ

Az ember környezetalakító tevékenysége nem csak az állattartás, mezőgazdaság és a nyersanyagok bányászása kapcsán merül fel, hanem az egykori települések és épületek kialakításánál, felépítésénél is. Mindezek következtében pedig mind egy új település létesítésénél, mind pedig egy már meglévő település újonnan épített házánál jelentős mértékben termelték ki és használták fel a környezetben található nyersanyagokat, mely folyamat során a település körüli környezeti képe megváltozott.

E környezetalakító tevékenységgel kapcsolatban pedig felvetődik a kérdés, hogy egy-egy ház építéséhez szükséges agyag-mennyiség kitermelése, annak iszapolása, a ház tartószerkezetéhez szükséges fa-

mennyiség beszerzése milyen mértékű veszteséget okozott a természetnek és milyen mértékben alakította át annak képét.

A késő neolitikum időszakában az alföldi tellek házainál a kiégett omladék arra utal, hogy az egykori házak tűzben pusztultak el. A kutatás mai állása szerint ezen házak legtöbbjét szándékosan égették le, így az égés során nagy mennyiségű éghető anyagra volt szükség és annak beszerzése is kihathatott a település környezetére. A leégett épület omladékának eltakarítása és a ház hely esetleges elplanírozása pedig tovább alakította az egykori környezet képét.

Bittner Bettina, bittnerbettina@gmail.com

Czukur Péter, Priskin Anna, Szalontai Csaba, Szeverényi Vajk:

TÁJHASZNÁLAT A KÉSŐ BRONZKORI DÉL-ALFÖLDÖN

Az előadásban a dél-alföldi késő bronzkori táj- és erőforrásfelhasználás vizsgálatának eredményeit mutatjuk be. A prezentáció célja a Maros és a Száraz-ér mentén a késő bronzkor középső fázisában kialakuló erődített települések környezetének rekonstrukciója, valamint e lelőhelyek elhelyezkedésének elemzése a hidrológiai, pedológiai és talajtermékenységi tényezők tükrében. Néhány kiválasztott település részletesebb vizsgálatával ún. lelőhely gyűjtőterület / erőforrás elemzést (*site catchment analysis*) és lelőhely hasznosítási körzet elemzést (*site exploitation territory analysis*) végzünk. A kapott

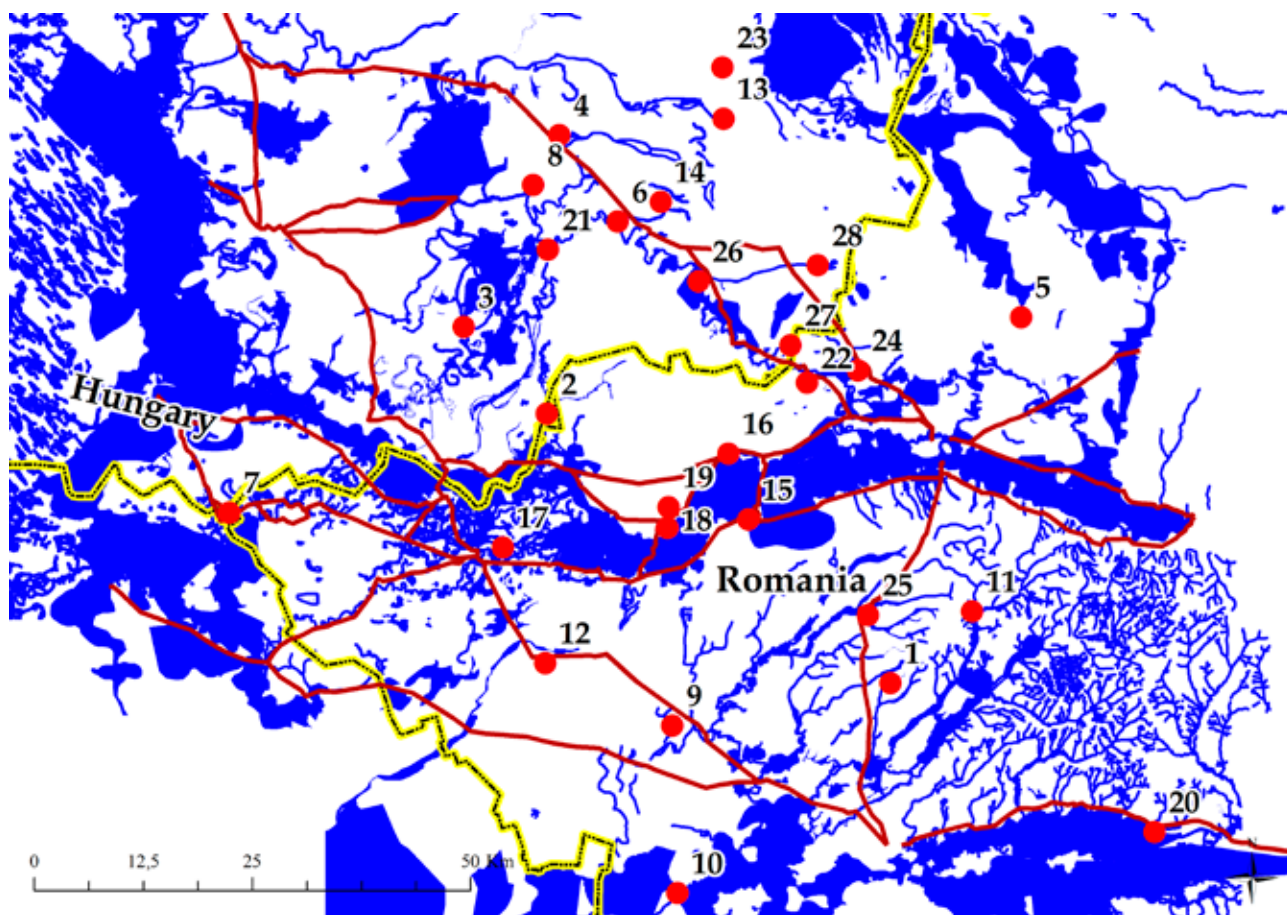
adatok új megvilágításba helyezhetik e lelőhelyek jellegét és funkcióját, valamint az itt élő közösségek környezethez való viszonyát is.

Czukur Péter, Móra Ferenc Múzeum, Szeged,
peterczukur@gmail.com;

Priskin Anna, Déri Múzeum, Debrecen,
priskin.anna@derimuzeum.hu;

Szalontai Csaba, Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti
Örökségvédelmi Igazgatóság,
szalontai.csaba@mnm.hu;

Szeverényi Vajk, Déri Múzeum, Debrecen,
szeverenyi.vajk@derimuzeum.hu

Késő bronzkori erődített települések és a folyószabályozás előtti rekonstruált vízrajz és úthálózat

P. Fischl Klára, Tobias Kienlin, Astrid Röpke, Tanja Zerl, Tugya Beáta, Pusztai Tamás:

BORSODIVÁNKA-MARHAJÁRÁS KÍVÜL-BELÜL

Borosdivánka-Marhajárás-Nagyhalom összetett szerkezetű bronzkori településének központi tell magján 2015 óta zajlik régészeti ásatás. A feltárással párhuzamosan a bronzkori közösségek által használt táj méretére és felhasználásának módjára is gyűjtünk adatokat, természettudományos mintavételezéssel. Az előadás az eddigi régészeti, paleobotanikai, paleozoológiai és mikromorfológiai eredmények előzetes bemutatását tűzi ki céljául. A település feltárt területén négy fő használati periódussal tudunk számolni. A legfelső és a legalsó rétegekben a vizsgált terület lakófunkcióval rendelkező, a köztes

rétegekben tárolófunkciót lehetett megfigyelni, illetve feltehetően üresen álló, szemét tárolására használt térrészként szolgált.

*Pusztainé Fischl Klára, Miskolci Egyetem, BTK,
Történettudományi Intézet, Östörténeti és
Régészeti Tanszék, fklari@gmail.com;*

*Tobias Kienlin, Astrid Röpke, Tanja Zerl
Tugya Beáta, Thúry György Múzeum, Nagykanizsa,
tbea82@gmail.com;*

*Pusztai Tamás, Magyar Nemzeti Múzeum,
pusztaimiskolc@gmail.com;*

Füzesi András:

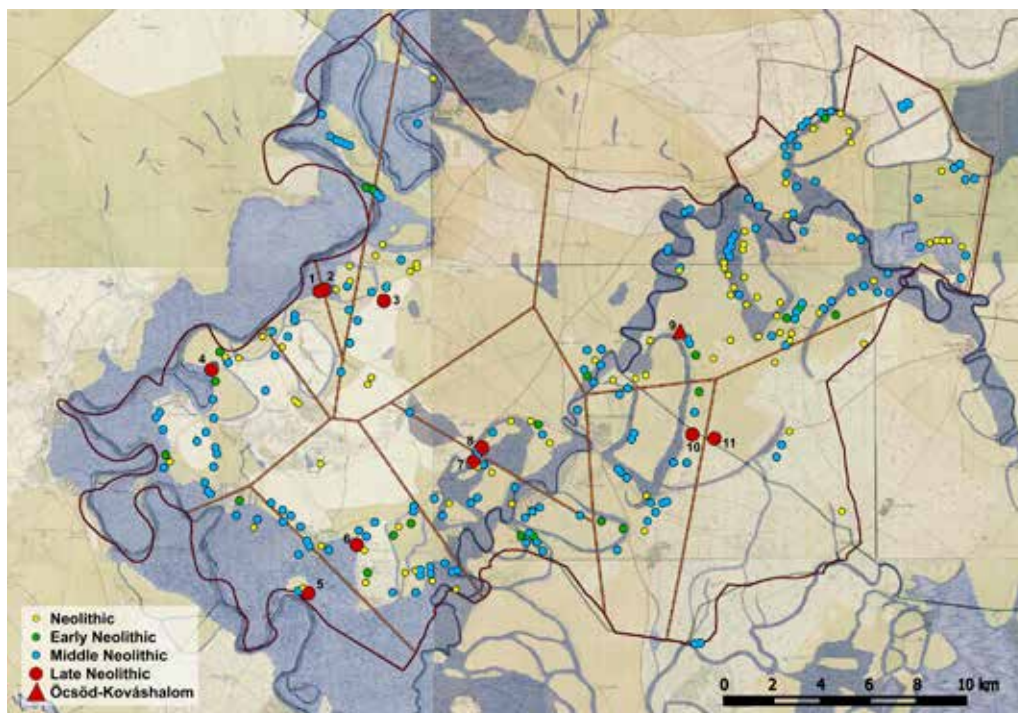
ÖCSÖD-KOVÁSHALOM ÉS A TISZAZUGI MIKRORÉGIÓ. ELŐTANULMÁNY EGY KÖRNYEZETRÉGÉSZETI KUTATÁSHOZ

Az Öcsöd-kováshalmi lelőhely kutatása 1980-ra nyúlik vissza. A Raczkó Pál vezetésével nyolc évtizeden keresztül végzett feltárások a késő neolitikus település nagy mennyiségű jelenségét és leletanyagát hozták felszínre. Ennek szisztematikus feldolgozása 2016-ban kezdődött el az ELTE Régészettudományi Intézetében (OTKA K 115815). Az elemzés során a lelőhelyet szélesebb keretek közé helyeztük. A mikroregionális szintű vizsgálatot a Tiszazugban végzett topográfiai kutatások tették lehetővé, melyek az 1980-as évek végén az MTA, ELTE és Damjanich János Múzeum munkatársainak közreműködésével valósultak meg. A három éves projekt folytatását egy nemzetközi együttműködés keretén belül tervezzük, melynek előmunkálatai az öcsödi lelőhely magnetométeres felmérésével 2018-ban elkezdődtek. A dél-alföldi régióra kiterjesztett kutatás részét képezi a neolitikus környezet rekonstrukciója is.

Vizsgálatom kiinduló pontja a tiszazugi mikrorégió domborzat modellje és régészeti topográfiai adatok, melyek alapján a projekt tervezését elkezdtük. A vízrajz, földrajz, talajtan és a környezet hosszútávú változásai foglalkozó természettudományok eddigi eredményeinek felhasználásával tettünk környezetrégészeti megfigyeléseket. A neolitikus Tiszazug vázlatos képe természetesen több kérdést vet fel, mint amennyi válasszal szolgálhat. A felmerülő kérdések azonban jóval célzatosabb vizsgálatokat tesznek lehetővé a későbbiekben.

A poszter célja nem egyfajta „fapados” környezet-rekonstrukció lehetőségének mérlegelése, hanem az előzetes vizsgálatok létfontosságának hangsúlyozása a kutatási projektek tervezése, kérdéseink megfogalmazása során.

Füzesi András, ELTE BTK Régészettudományi Intézet, fuzesia@gmail.com

Gallina Zsolt, Gulyás Gyöngyi:

VASKORI APRÓJÓSZÁG MADÁRTÁVLATBÓL. SZKÍTA TELEPÜLÉS ÉS KOMPLEX GAZDÁLKODÁS A HERNÁD MENTÉN

Az M30-as gyorsforgalmi út megelőző feltárása során, Halmaj határában, a Hernád völgyétől nyugatra kiemelkedő dombháton egy nagy kiterjedésű szkíta települést tártunk fel 2018 nyarán, ahol az ásatás jelenleg is folyik régészeti bontómunka keretében, várhatóan több mint összesen négy hektárt feltárva.

A lelőhelyen különböző típusú és csoportokba szerveződő, közel 100 negatív struktúra: cölöpépület, alapozóárok, kerekded és szögletes alaprajzú gödör- és veremépület került elő eddig. A szakirodalomban az egyes épülettípusok rekonstrukciója és funkciójának meghatározása eddig is változatos, néha ellentmondásos volt, és itt is tág lehetőségek nyíltak az értelmezésben. Azonban az objektumok rendszere, a tüzelőberendezések (látszólagos?) hiánya, valamint az épületekben talált leletanyag e lelőhelyen talán segít közelebb vinni bennünket az épületek szerkezetének és a település funkcióinak megismeréséhez. Ebben nagy segítséget nyújthatnak a korabeli kaukázusi, szibériai és mongóliai sziklarajzok, ábrázolások is.

A településnek alapvetően a külterületi részét ismertük meg, ahol délen meghatározó volt az állattartás és az ahhoz szorosan kötődő objektumok rendszere (cölöpólak, szárnyékok, karámok), továbbá az állattartáshoz feltételeken köthető struktúrák, egy csoportban szabálytalanabb veremépületek, feltehetően ólak, kerek pásztorkunyhók. Északon vegyes volt a település szerkezete, de inkább tárolók, műhelyek, esetleg ólak határozták meg a képet egy a Hernádba ömlő patak partján. A települést itt árokrendszerek is tagolták. Úgy tűnik, hogy Halmajon dominált az állattartás, de annak kötöttebb formája (aprójószág, kiskérődzők és sertés); érzékelhetően nincs nomadizálás nagy körben. Bizonyos jelek alapján e közösség tagjai földet is műveltek, és helyhez kötöttebben gazdálkodtak.

A halmaji és a Hernád mentén feltárt többi szkíta település alapján is érzékelhetjük, hogy a „szkíták”

komplex gazdálkodást folytathattak a térségben. Kérdés azonban, hogy az adott település volt-e ily módon összetett, vagy esetleg a téli-nyári szállások rendszerében láthatjuk a változatosságot, netán voltak specializálódott vándorló állattartó és helyhez kötöttebb földműves közösségek.

*Gallina Zsolt, Ásatárs Kft., gallinazsolt@gmail.com;
Gulyás Gyöngyi, Ásatárs Kft., ggyongyi77@gmail.com*

Guba Szilvia, Tankó Károly:

A „PILINI ŐSTELEP ÉS ŐSTEMETŐ”, AVAGY RÉGI ÉS ÚJ KUTATÁSOK A PILINYI KULTÚRA NÉVADÓ, VALAMINT A KÁRPÁT-MEDENCEI SZKÍTA EMLÉKANYAG ELSŐ MEGHATÁROZÁSÁT LEHETŐVÉ TEVŐ LELŐHELYEN ÉS KÖRNYÉKÉN

A Nógrád megyei Piliny község az ország régészeti emlékeinek egyik páratlanul gazdag helyszíne. A Várhegy és a község déli szélén emelkedő Borsós a magyar régészettudomány történetének egy-egy fontos színtere. Az XIX. század második felén báró Nyáry Jenő, majd unokaöccse, Albert végzett ásatásokat és leletgyűjtéseket, amelyek eredményeit az Archaeologiai Értesítő első számaiban ismertették. Az impozáns tárgyak az 1876-ban Budapesten megrendezett nemzetközi régészeti kongresszuson kerültek kiállításra, és azonnal a szakmai érdeklődés középpontjába kerültek. Ennek révén lett a Borsós késő bronzkori urnatemetője a pilinyi kultúra névadó lelőhelye, másrészt pedig a királyi Magyarországon az elsőként feltárt kora vaskori temető, amely alapján elsőként írták le, majd azonosították a Kárpát-medencei szkíta emlékanyagot.

Annak ellenére, hogy a környék gazdag régészeti emlékeiről a magyar és nemzetközi régészettudománynak 150 éve van tudomása, a régészet úttörői ál-

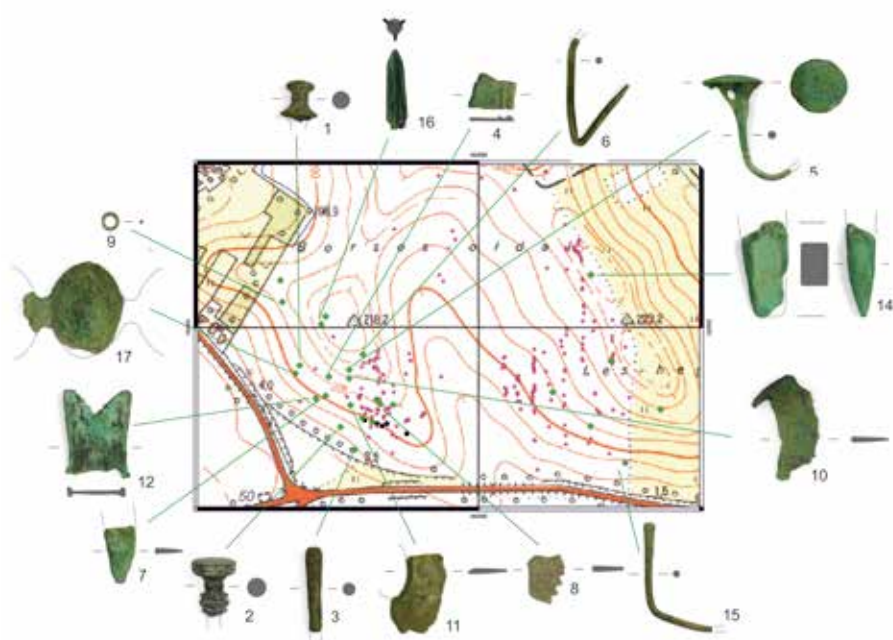
tal végzett ásatások pontos helye az idők során feledésbe merült: mivel a régi leírások némileg elnagyoltak és helyenként ellentmondások, ezért az eddigi lokalizációs kísérletek legfeljebb hozzávetőlegesek lehettek.

A 2018-ban indult, az NKA támogatásából megvalósuló projekt célja a Nyáry bárók kutatási helyszíneinek azonosítása, amelyet komplex lelőhelyfelderítő kutatásokkal kívánunk megvalósítani. Az alkalmazott módszerek között elsődlegesen az adattári gyűjtésen alapuló szisztematikus terepbejárás, fémkereső műszerrel végzett lelet lokalizáció, magnetométeres felmérés, valamint UAV használatával megvalósított légi lelőhelyfelderítés szerepelnek. A poszteren a legújabb kutatási eredményeinket kívánjuk bemutatni.

Guba Szilvia, Kubinyi Ferenc Múzeum, Szécsény,
gubaszilvi@gmail.com;

Tankó Károly, MTA-ELTE Interdiszciplináris
Régészettudományi Kutatócsoport,
tanko.karoly@btk.elte.hu

A szisztematikus terepbejárás és fémkereső műszerrel végzett lelet lokalizációs kutatás eredményei Piliny-Borsós lelőhelyen

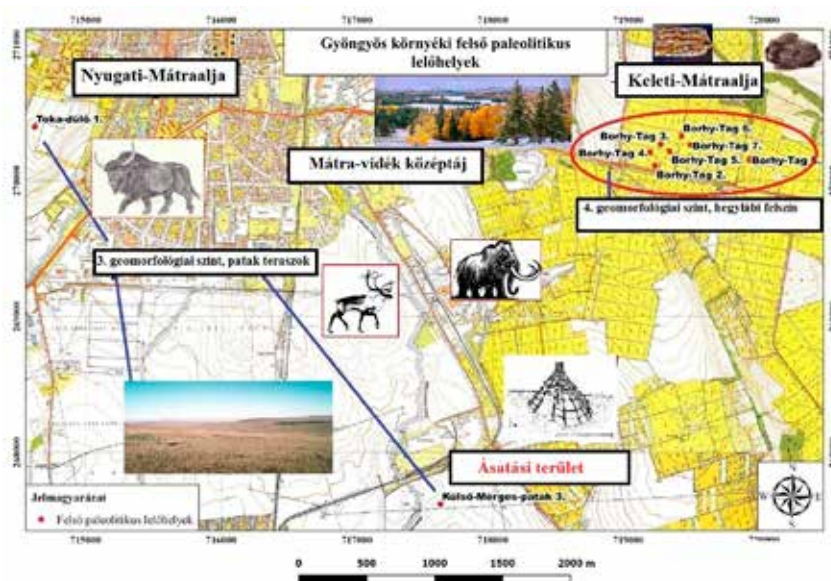
Gutay Mónika:

GYÖNGYÖS–KÜLSŐ-MÉRGES-PATAK 3. FELSŐ PALEOLITIKUS TELEP GYÖNGYÖS DÉLI RÉSZÉN

Az egri Dobó István Vármúzeum munkatársai 2018. október 15. és 2018. november 16. között Gyöngyös–Külső-Mérges-patak 3. lelőhelyen megelőző feltárást végeztek. A lelőhely Heves megyében, Gyöngyös város déli külterületén helyezkedik el. Természetföldrajzi szempontból a Mátra-vidék, Nyugati-Mátraalja kistáj része, domborzatát tekintve 112 és 360 m közötti tengerszint feletti magasságú, enyhén délnek lejtő hegység előtéri dombság. A területen főleg barna erdőföldek, illetve csernozjom barna erdőtalajok váltakoznak. Mechanikai összetételük agyagos vályog, a patak völgyekben főleg fiatal nyers öntés-talajok találhatók. Kerékgyártó Gyula terepkutatóval 2010 és 2011 között Gyöngyös nyugati részén, a Toka-dűlőn és a keleti részén Borhy Tag területén lokalizáltunk terepbejárások során paleolitikus lelőhelyeket, de Gyöngyösön most először került sor paleolitikus lelőhely feltáráására, de nem tervásztás, hanem nagyberuházás kapcsán. Elsősorban a Jászság és Heves megye térségében a nagyberuházásokhoz kapcsolódó régészeti feltárássok során is kerültek már elő paleolitikus leletek és telepjelenségek. Gyöngyös–Külső-Mérges-patak 3. lelőhelyen kora vaskori, szkíta és paleolitikus telepjelenségeket tártunk fel. A lelőhelyen 9 db vaskori, szkíta telepjelenséghez köthető régészeti objektumot és a csernozjom barna altalajban 68 db pattintott kőből álló felső paleolitikus leletszóródást azonosítottunk. Ahol sűrűbben fordultak elő a pattintott kővek, ott az 1-es és 2-es számú szelvényeket nyitottuk

meg. A megtelepedésekben a sokoldalúan használható területek bírtak a legnagyobb vonzerővel. A Mátra hegység vidékén a paleolitikus lelőhelyek négy földrajzi csoportba oszthatók. Gyöngyös bel- és külterületén a paleolitikus lelőhelyek a patakok pleisztocén teraszain és a Mátra hegylábi felszínén 140 és 230 m közötti tengerszint feletti magasságban találhatók. A lelőhelyek nem nagy kiterjedésűek, inkább átmeneti, idényjellegű táborok. A felső paleolitikus telepek megtelepedési tényezői között az élő víz közelsége és a 10 km-es körzetben megtalálható mátrai limnikus és hidrotermális kovaközetek (limnoszilicitek) jelenléte elsődleges szerepet játszhatott. A 68 db pattintott kő nyersanyaga kizárólag mátrai limnoszilicit.

Gutay Mónika, Dobó István Vármúzeum, Eger,
gutay.monika@egrivar.hu

Gyulai Ferenc, Saláta Dénes, Barczy Attila, Centeri Csaba, Malatinszky Ákos, Pető Ákos:

KÖRNYEZET- ÉS TÁJTÖRTÉNETI KUTATÁSOK A SZENT ISTVÁN EGYETEM TERMÉSZETVÉDELMI ÉS TÁJÖKOLÓGIAI TANSZÉKÉN

A Szent István Egyetemen közel 20 éve folyik tanszéki keretek között a környezet és az ember időbeli kapcsolatával foglalkozó kutatási és oktatási tevékenység. A 2007-ben – a Természetvédelmi és a Tájökológiai tanszékek összeolvadásával – létrejött Természetvédelmi és Tájökológiai Tanszék profiljában az alapozó természettudományos, illetve specifikus természetvédelmi és tájökológiai témák mellett kiemelt jelentősége van a régészetet támogató, önállóan vagy integráltan folyó természettudományos kutatásoknak. Célunk a tudományterületek és intézmények együttműködésének erősítése mellett, hogy a különböző képzési szintekhez igazodva bevezessük kutatásainkat a felsőoktatásba, kiemelt figyelmet fordítva a gyakorlati alkalmazásokra. Kutatási területeink közül kiemelendők: mikro- és makro-archaeobotanika, táj- és tájhasználat-történet, környezet- és mezőgazdaság-történet, paleo- és történeti ökológia, paleo- és régészeti talajtan, régészeti célú térhasználat-elemzés, történeti agrobiodiverzitás. A tanszék életében fontos feladat a Tájökológiai Lapok gondozása, amely kifejezetten széles spektrumú, elismert és kiemelkedő jelentőségű hazai tudományos megjelenési fóruma a környezet és ember egymásra hatásával foglalkozó kutatásoknak. A tanszék elérhetősége: <http://nature.szie.hu/hu/index.html>

Gyulai Ferenc, Szent István Egyetem, Mezőgazdaság- és Környezettudományi Kar, Természetvédelmi és Tájgazdálkodási Intézet,

Gyulai.Ferenc@mkk.szie.hu

Saláta Dénes, Szent István Egyetem, Mezőgazdaság- és Környezettudományi Kar, Természetvédelmi és Tájgazdálkodási Intézet, salata.denes@mkk.szie.hu;

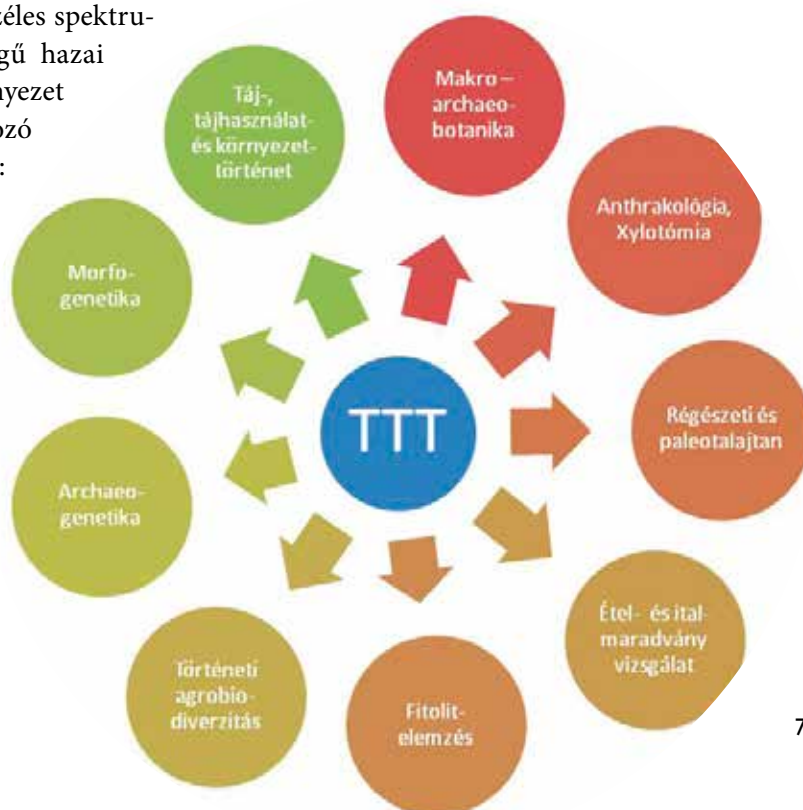
Barczy Attila, Szent István Egyetem, Mezőgazdaság- és Környezettudományi Kar, Természetvédelmi és Tájgazdálkodási Intézet, barczy.attila@mkk.szie.hu;

Centeri Csaba, Szent István Egyetem, Mezőgazdaság- és Környezettudományi Kar, Természetvédelmi és Tájgazdálkodási Intézet, centeri.csaba@mkk.szie.hu;

Malatinszky Ákos, Szent István Egyetem,

Mezőgazdaság- és Környezettudományi Kar, Természetvédelmi és Tájgazdálkodási Intézet, malatinszky.akas@mkk.szie.hu;

Pető Ákos, Szent István Egyetem, Mezőgazdaság- és Környezettudományi Kar, Természetvédelmi és Tájgazdálkodási Intézet, Peto.Akos@mkk.szie.hu

Kenéz Árpád, Pető Ákos, Gyulai Ferenc:

NEW GLUME WHEAT („ÚJ TÍPUSÚ PELYVÁS BÚZA”) MARADVÁNYOK ELŐFORDULÁSA ÓSKORI LELŐHELYEKEN

Az „új típusú pelyvás búza” (New Glume Wheat – NGW) maradványainak előfordulását először Észak-Görögország neolitikus és bronzkori lelőhelyekről jelentették 2000-ben. Ekkor még csak annyit lehetett tudni a villamaradványokról, hogy morfológiai tulajdonságaikban mind az alakor, mind pedig a tönke búzafajok jellegzetességeit hordozzák.

A első felfedezések alapján feltételezték, hogy az ismeretlen búza földrajzilag Kelet-Anatóliával hozható kapcsolatba, ám a várakozásokkal ellentétben az új pelyvás búza újabb leletei nem az Ararát környékéről, hanem az Alsó-Ausztria-i Stillfriedből, később pedig a Kárpát-medence földrajzilag eltérő környezettel bíró lelőhelyeiről kerültek elő. Az NGW hazai kutatástörténetében Ecsegfalva, illetve Százhalombatta-Földvár lelőhelyeket szükséges kiemelni.

A hazai őskori lelőhelyek szisztematikus archaeobotanikai kutatása során az alábbiakról mutattuk ki az NGW maradványait:

- Öcsöd-Kovács-halom (késő neolitikum; Kenéz-Pető közöletlen),
- Hódmezővásárhely-Kopáncs I. Olasz-tanya (késő rézkor, Baden kultúra; Kenéz et al. 2014),
- Szigetszentmiklós-Üdülősor (kora bronzkor; Kenéz közöletlen),
- Csepel-Vízmű (kora bronzkor, Harangedényes kultúra; Kenéz közöletlen),
- Bátmonostor-Szurdok (bronzkor; Kenéz közöletlen),
- Győr-Ménfőcsanak, Széles-földek (kora vaskor, Hallstatt kultúra; Pető-Kenéz közöletlen)

A lassan 20 éve ismert, ám mégis ismeretlen „új típusú pelyvás búza” a Föld talán legjobban kutatott és ismert növény-nemzetségének (*Triticum*) eddig ismeretlen bugyraiba kalauzol minket. A tény, hogy hazánkban sok helyen, de alacsony részarányban

fordul elő, számos kérdést vet fel. Lehet, hogy a domináns búzafajokat kísérő kultúrgyomról van szó? Mi a magyarázata annak, hogy szemtermések ritkán, ellenben a cséplési hulladékként értelmezhető villák gyakran kerülnek elő? Elképzelhető-e, hogy az „új típusú pelyvás búza” egy fajhibrid, amely spontán módon az alakor és a tönke kultúrákban jelenik meg?

Ezekre a kérdésekre még nem tudjuk a választ, de reményeink szerint az egyre többször alkalmazott archaeobotanikai kutatás idővel újabb és újabb leleteket szolgáltat, amelyek segítenek megérteni, hogy milyen szerepe lehetett ennek a növénynek az ismert, ősi gabonafajok mellett az egyes régészeti korokban.

Kenéz Árpád, Szent István Egyetem, Mezőgazdaság- és Környezettudományi Kar, Természetvédelmi és Tájgazdálkodási Intézet, kenezarpad@gmail.com
 Pető Ákos, Szent István Egyetem, Mezőgazdaság- és Környezettudományi Kar, Természetvédelmi és Tájgazdálkodási Intézet, Peto.Akos@mkk.szie.hu;

Gyulai Ferenc, Szent István Egyetem, Mezőgazdaság- és Környezettudományi Kar, Természetvédelmi és Tájgazdálkodási Intézet, gyulai.ferenc@mkk.szie.hu

Libor Csilla, Pokorni László:

BRONZKORI ÁSATÁS A VILÁG KÉT VÉGÉN

Munkánkban két folyóparti ásatás összehasonlítását tűztük ki célul, hogy belelássunk két közel egy időben, ám egymástól nagyon távol élő nép szokásaiba, életmódjába. A 2018-as év során volt szerencsénk az M30-as autópálya nyomvonalának egyik ásatásán Szalaszend-Nagy- és Kis-hegy lelőhelyen egy bronzkori földvár külső település részletét feltárni. A Hernád völgyét a neolitikum óta fontos észak-déli kereskedelmi útvonalként tartották számon. Az M30-as autópálya nyomvonalán történt megannyi feltárás mindezt régészetiileg is bizonyította számunkra. Az Alföld északon legtovább a Hernád-folyó völgyében nyomul be a hegyek közé, így egy folyosót alkot, ami évezredek át biztosította a kapcsolatot a Kárpát-medence belső tájai és a Kár-

pátoktól északra eső területek között. Ennek a régészeti lenyomata a Forrás-hegyen és környezetében mindenütt jelen van.

Emellett 2018 és 2019 februárjában is részt vehettünk Egyiptomban a Nílus partja mellett Dr. Fábián Zoltán ásatásán az egykori Théba területén található Óbirodalmi sírkamrák feltárásán. Az el-Hoha domb déli lejtőjén előkerült sziklasírok kutatása már 1995 óta zajlik. Minden évben 1–2 hónap áll rendelkezésére a magyar missziónak, hogy minél jobban megismerhesse 4–2000 éves (Óbirodalom korától a Ptolemaiosz korig) nekropolisz sírjait.

Érdekes belegondolni, hogy a Borsod megyei település, valamint az egykori Egyiptomi Birodalom egy időben létezett. Poszterünkben e két teljesen eltérő ásatás módszertanában szerzett tapasztalatainkat szeretnénk megosztani a kollégákkal. Mindenképpen érdekes látni, hogy ekkora földrajzi különbséggel, teljesen eltérő lehetőségekkel a bronzkori ember múltját miként tudjuk megismerni a Kárpát-medencében és a Nílus parton.

Libor Csilla, Magyar Nemzeti Múzeum,
libor.csilla@mnm.hu

Pokorni László, Várkapitányság Nonprofit Zrt.,
laszlo.pokorni@varkapitanysag.hu

Major István, Dani János, Gasparik Mihály, Molnár Mihály:

A CSONT ÉS KÖRNYEZETE. A RÉGÉSZETI CSONTMINTÁK ^{14}C KORÁT BEFOLYÁSOLÓ KÖRNYEZETI TÉNYEZŐK ÉS AZOK KISZŰRÉSE

Az emberi és állati eredetű csont, fog vagy agancs minták az egyik leggyakrabban korolt anyagtipusok közé tartoznak a radiokarbonos technikában. Az élőlény maradványai még évezredekkel a halált követően is megfelelő mintát jelenthetnek az abszolút kor meghatározására, amit azonban a környezeti tényezők jelentősen befolyásolhatnak. Napjainkban a csontok AMS (gyorsítós tömegspektrometria) technikával történő mérése lehetővé tette az extrém kis mennyiségű minták ($< 0,5$ g) pontos kormeghatározását, viszont az esetleges szennyeződések itt még nagyobb szerepet játszanak. Éppen ezért a csontok szerves frakciójának (kollagén) kivonását és ^{14}C mérését egy intenzív fizikai és kémiai tisztítás előzi meg, mely során a jelenlévő szennyeződések minél nagyobb hatékonysággal próbáljuk meg eltávolítani úgy, hogy a korolandó kollagén mennyisége ne csökkenjen. Az előkészítés során minden egyes lépésnek fontos szerepe van, mely által közelebb kerülhetünk a pontos kor eléréséhez. A Hertelendi Ede Környezetalitikai Laboratóriumban a kezdetek óta foglalkoz-

nak régészeti csontminták előkészítésével és mérésével. Poszterünkön azt szeretnénk bemutatni néhány esettanulmány segítségével, hogy a laborba érkezést követően a csont milyen fizikai és kémiai tisztítási folyamatokon megy keresztül, amíg kormeghatározásra alkalmas állapotba kerül.

A kutatást az Európai Unió és Magyarország támogatta az Európai Regionális Fejlesztési Alap társfinanszírozásában a GINOP-2.3.2.-15-2016-00009 azonosítószámú 'IKER' pályázatban.

Major István, Izotópklimatológiai és Környezetkutató Központ, MTA Atommagkutató Intézet, Debrecen, major.istvan@atomki.mta.hu

Dani János, Déri Múzeum, Debrecen, dani.janos@derimuzeum.hu

Gasparik Mihály, Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest, gasparik.mihaly@nhmus.hu

Molnár Mihály, Izotópklimatológiai és Környezetkutató Központ, MTA Atommagkutató Intézet, Debrecen, molnar.mihaly@atomki.mta.hu

Melis Eszter, Kiss Viktória, Kulcsár Gabriella, Serlegi Gábor, Vágvölgyi Bence:

MIKROREGIONÁLIS KUTATÁSOK AZ ARANY-PATAK ÉS A FERTŐ-TÓ VIDÉKÉN

Az MTA BTK Régészeti Intézetben működő Lendület Mobilitás Kutatócsoporttal 2018-ban kezdtük meg az időközben publikált nagycenki kora és középső bronzkori, a Gáta–Wieselburg-kultúrához (Kr. e. 2100/2000–1600/1500) köthető temető környezetének roncsolásmentes vizsgálatát (Gömöri–Melis–Kiss 2018). Az így kutatott mikrorégió az Ikva-sík kistájának az Arany-patak völgye és a Fertő-medence közti területét fedi le. A kutatás jelentőségét az adja, hogy míg a Gáta–Wieselburg-kultúra temetői az Északnyugat-Dunántúlon, Ausztriában és Szlovákiában egyaránt megtalálhatók a kora és középső bronzkor átmeneti időszakában, településeikről eddig nagyon keveset tudtunk. Nagycenk határában viszont a bronztárgyakban gazdag sírokon kívül megelőző feltárások során egy, a temetőhöz köthető teleprészletet is feltártak, valamint 3 km-re északabbra a Fertő-medence déli szélén egy középső bronzkori földvár (Fertőboz–Gradinahegy) ismert. A kutatás során geofizikai felméréssel, szisztematikus terepbejárással és légifotózással vizsgáljuk a temető és a települések kiterjedését, valamint

megkíséreljük a Fertő-tó lapályáig feltérképezni a bronzkori megtelepedés lehetséges helyszíneit, tájban elfoglalt helyüket. Tekintettel a folyamatban lévő kutatásra, első eredményeinket poszteren kívánjuk bemutatni.

Melis Eszter, MTA BTK Régészeti Intézet,
melis.eszter@btk.mta.hu;

Kiss Viktória, MTA BTK Régészeti Intézet,
kiss.viktoria@btk.mta.hu;

Kulcsár Gabriella, MTA BTK Régészeti Intézet,
kulcsar.gabriella@btk.mta.hu;

Serlegi Gábor, MTA BTK Régészeti Intézet,
serlegi.gabor@btk.mta.hu;

Vágvölgyi Bence, MTA BTK Régészeti Intézet,
vagvolgyi.bence@btk.mta.hu

Irodalom

J. Gömöri, E. Melis, V. Kiss 2018: A cemetery of the Gáta–Wieselburg culture at Nagycenk. *ActaArchHung* 69. 5–82.

Fertőboz–Gradinahegy bronzkori földvár és környezete drónfotón (Vágvölgyi Bence)

Németh Attila:

SZKÍTA FARKAS, KELTA VADKAN, KÉT JÓ BARÁT? ADALÉKOK A CSINCSE-VÖLGY VASKORÁHOZ

A bükkábrányi lignitbánya területén a Herman Ottó Múzeum munkatársaival egy vaskori falut tártunk fel 2017-ben és 2018-ban. A lelőhely érdekessége, hogy a szkíta és kelta együttélés megfigyelhető volt, valamint rálátás nyílt az egykori település struktúrájára is. A lakóépületek és tárológödrök mellett műhelyeket is azonosítottunk, és számos lelet árulkodott helyi ipari tevékenységről is. Ezek között előfordultak a textilművességhez kapcsolódó tárgyi emlékek (orsógombok, agyagpecsétlők), fazekassághoz kapcsolódó emlékek (kemence, grafit-depó), valamint a fémmegmunkálásra is találtunk nyomokat (vassalak, öntőtégely). A településen belül egy kisebb birituális temetőt is feltártunk, amely a településhez tartozhatott.

Poszteremen, mivel a lelőhely feltárása még folyamatban van, valamint a meglévő információk jelenleg feldolgozás alatt állnak, egyelőre az előzetes eredményeket ismertetem, külön kitérve egy szkíta házra és az abból előkerült díszített vadkanagyarra, amelynek párhuzamai a Volga vidéken találhatóak. Továbbá megkísérlem bemutatni magát a tájat, miért létesülhetett itt település a régészeti korokban és milyen természeti erőforrások, nyersanyagok álltak rendelkezésre helyben és mik voltak azok, amiket messzebből szereztek be.

*Németh Attila, Herman Ottó Múzeum, Miskolc,
etele724@msn.com*

Péter Réka Katalin:

HELYI ÉS REGIONÁLIS NYERSANYAGOK KEZELÉSE ANDORNAKTÁLYA-GYILKOS-TETŐ FELSZŐ PALEOLITIKUS LELŐHELYÉN

A nyersanyagbeszerzésnek és -felhasználásnak fontos elemei a közösség és nyersanyagforrás; ha meg akarjuk érteni a kőeszközkészítési tevékenységet, mindkettőt érdemes vizsgálni és összevetni. A paleolitikus lelőhelyekre általában jellemző, hogy a nyersanyagok esetében a távolság fordított arányban áll a mennyiséggel, a távolsági nyersanyagokból kevesebb és jobb minőségű eszközöket készítenek, míg a helyiből több hulladék van a lelőhelyen, és kevesebb a retusált eszköz. Andornaktálya-Gyilkos-tető lelőhelyén azt vizsgáltam, hogy a különböző nyersanyagok befolyásolhatták-e a kiválasztási folyamatot és a nyersanyagfelhasználást, eszközkészítést. A vizsgálataimhoz regionális és helyi nyersanyagokat választottam, Mád-Mezőzombor tí-

pusú limnoszilitet, átkovácsodott márgát, egerbaktai átkovácsodott homokkővet és radiolaritokat. A kiválasztott nyersanyagok közül többet eddig egységesen kezeltek, én azonban makroszkópos vizsgálataim során több különböző változatot is felfedeztem, mely változatok igazolására archeometriai vizsgálatok voltak szükségesek. Az eredményekből az látszik, hogy különféleképpen kezelték a változatokat, más-más eszközöket készítettek belőlük és máshogy bántak a helyben található, könnyen és nagy mennyiségben elérhető nyersanyagokkal, mint a távolabbiakkal.

Péter Réka Katalin, ELTE BTK Régészettudományi Intézet, preka90@gmail.com

A1,A2: Átkovácsodott márga; B1,B2: Mád-Mezőzombor típusú limnoszilit; C: radiolaritok; D: egerbaktai átkovácsodott homokkő

Pető Ákos, Kenéz Árpád:

ÉPÜLETOBJEKTUMOK ARCHAEOBOTANIKAI ÉS RÉGÉSZETI TALAJTANI ADATAINAK MEZŐGAZDASÁG-TÖRTÉNETI ÉS TÁJHASZNÁLATI ÉRTÉKELÉSE

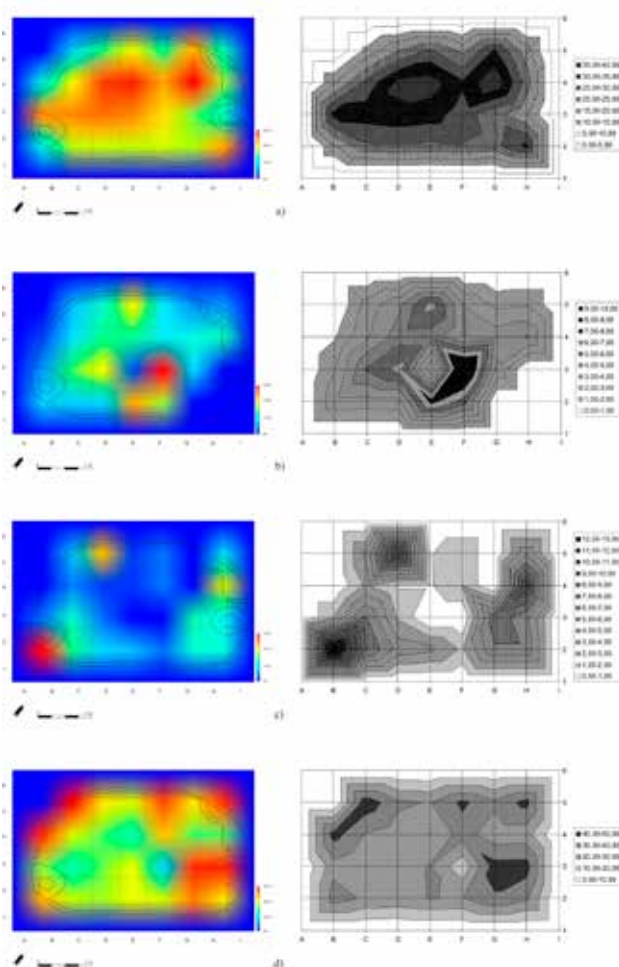
Az emberiség történelme során egy-egy népcsoport adott környezeti viszonyok között való boldogulását és mindennapi életének minőségét meghatározták mezőgazdasági és tájhasznosítási ismeretei. A Kárpát-medencében letelepedett életmódot folytató népcsoportok eltérő módon hasznosították a környezetükben fellelhető növény- és állatvilágot. A mezőgazdasági termeléshez kötődő épületek a megtermelt javak feldolgozásának, tárolásának, kezelésének helyszínei voltak, így a bennük fellelhető bio- és geoarchaeológiai leletanyag és információ (adat) közvetlenül ugyan egy-egy mezőgazdasági, illetve élelemtermelési tevékenységhez köthető, ugyanakkor közvetetten a vizsgált emberi populáció tájhasznosítási szokásait, lehetőségeit tükrözi.

Ellentétben a felmenő falú épületekkel, a járószint alá lesüllyesztett padló, illetve a lakóter gödre sajátos mikrokörnyezeti állapotot hozott létre a félig földbemélyített épületek esetében. A padlószinten megvalósuló emberi tevékenység hulladékanyaga csak természetes úton nem kerülhetett ki az épület belső teréből, így az ott megvalósuló tevékenység nyomán felhalmozódó debris anyag egy ún. aktivitási réteget hozhatott létre.

A mezőgazdasági funkcióval bíró épületobjektumokban megvalósuló tevékenységek térbeli meghatározásában és lehatárolásában kiemelt szerepet játszanak az egyes tevékenységek eredményeképpen visszamaradó, de csak talajtani, geokémiai és botanikai módszerekkel feltárható indikátorok. A régészeti talajtani, illetve elemeloszlás vizsgálatok a korabeli tevékenységek „láthatatlan ujjlenyomatait”, míg az archaeo-botanika tárgykörébe tartozó mag- és termés-, illetve fitolitelemzés révén kimutathatóak azok a növényi maradványok, amelyek feldolgozása, kezelése, vagy éppen tárolása megvalósulhatott egy-egy épületben vagy épületrészben.

Esettanulmányunkban egy vaskori félig-földbemélyített épületobjektum használati rétegéből származó mintasorozaton végzett régészeti talajtani,

geokémiai és integrált archaeobotanikai elemzés eredményeit a korabeli lehetséges tájhasználatot figyelembe véve mutatjuk be.

Pető Ákos, Szent István Egyetem, Mezőgazdaság- és Környezettudományi Kar, Természetvédelmi és Tájgazdálkodási Intézet, Peto.Akos@mkk.szie.hu
Kenéz Árpád, Szent István Egyetem, Mezőgazdaság és Környezettudományi Kar, Természetvédelmi és Tájgazdálkodási Intézet, kenezarpad@gmail.com

Sztáncsuj Sándor József, Szász Hajnal:

KORA BRONZKORI HALOMSÍROK DÉLKELET-ERDÉLYBEN

A Kárpát-medence központi területeihez, főként a Magyar Alföldhöz képest Erdély keleti részéből egészen napjainkig igen kevés őskori sírhalmot ismertünk. Nyilvánvaló történeti okai mellett ez a jelenség a halomsírok elhelyezkedésével és a kutatás hiányosságaival is magyarázható: a halombok nagy része mezőgazdasági művelésre alkalmatlan, nehezebben megközelíthető, magas térformákon található, amelyeken régészeti kutatást a 19–20. században csak elvétve folytattak. Ezeket a hiányosságokat jól tükrözi az ismert halomsírok kelezéséről és kulturális besorolásáról alkotott, máig is meglehetősen vegyes kép. Az elmúlt két évtized során végzett terepbejárások, topográfiai munkák és légi felderítés közel kétszeresére emelték az ismert délkelet-erdélyi kurgánok számát. A terepi felderítés mellett geofizi-

kai vizsgálatokra és módszeres régészeti feltárássra is sor került: a homoródokládi Kövesbércen található egyik kurgán feltárása során alapos megfigyeléseket tehettünk a sírhalom szerkezetét, építési módját illetően. Bemutatónkban áttekintjük a délkelet-erdélyi halomsírok kutatásának jelenlegi állását, kitérünk a kelezés és a kulturális azonosítás kérdéseire. Megvizsgáljuk végül, hogy miképpen értelmezhetők ezek a régészeti jelenségek az ember és környezete közötti kapcsolat vonatkozásában.

*Dr. Sztáncsuj Sándor József, Székely Nemzeti
Múzeum, Sepsiszentgyörgy, sztancsuj@gmail.com
Szász Hajnal, Déri Múzeum, Debrecen,
hajnal.szasz@gmail.com*

Látkép az eresztevényi Óriáspince-tetőn található egyik halomsírról

Viniczai Ferenc:

BRONZKORI ERŐDÍTETT TELEPEK MEGFIGYELÉSE MŰHOLDKÉPEKEN

Műholdképeket és légifotókat napjaink majd minden régésze használ különböző formában és mértékig a munkája során, így ezen források fontosságát nem kell kiemelni. Annál fontosabb a technikában lévő lehetőségek összefoglalása, illetve a kevésbé ismert adatbázisok bemutatása. Előadásomban ezt szeretném elvégezni a saját kutatásom során felmerült észrevételek alapján, egyben bemutatva a különböző módszerekkel elért eredményeket.

A bronzkori tájformálás legmonumentálisabb elemei, az erődítések műholdas távérzékelésre különösen alkalmasak. A bemutatásra kerülő, korábban ismeretlen lelőhelyek mindegyike ilyen módon vált ismertté.

Nem csak új lelőhelyek felkutatására van lehetőség, hanem kihasználva a műholdképek legnagyobb előnyét, azok tágabb környezete is vizsgálható. Ennek segítségével a bronzkori megközelíthetőséggel és közlekedéssel kapcsolatos kérdések felvetésére is sor kerülhet.

A lelőhelyek keresésén és azok környezetének vizsgálatán túl néhány Pest megyei telep esetében a műholdképek monitorozási alkalmazhatóságát mutatom be.

Viniczai Ferenc, szerapisz@freemail.hu

